

მეგობრებო

პიკეტაჟი

ეს კრებული შეითხველს აცნობს მოგონებებს,
რომლებიც ფიროსმანის თაყუანისმცემლებმა სხვა-
დასხვა დროს ჩაიწერეს და გამოაქვეყნეს.

კრებული შეადგინა
და
ბოლოსიტყვაობა დაურთო
მ ა რ ი ნ ე ს ო ს ა კ ე მ

სერიის რედაქტორი
ა რ წ ი ლ ს უ ლ ა კ ა უ რ ი

პ ი რ ვ ე ლ ი გ ა მ ო ც ე მ ა

ნიკო ფიროსმანი

(წიგნიდან „ნიკო ფიროსმანიშვილი“, თბ. 1926 წ.)

ნიკო ფიროსმანის ცხოვრების დაწერა ისე ძნელია, როგორც იმ ძველი ოსტატების ბიოგრაფიისა, რომელთაც ოდესღაც საქართველო აავსეს თავიანთი ღვაწლით, რასაც ახლაც ხედავს ყოველი ქართველი მივიწყებულ, ზოგჯერ გავერანგებულ დიდებულ ტაძრებზე და დარბაზების ნანგრევებზე. მხოლოდ ობლად მიწერილი სახელი და გვარი მორჩილი ოსტატისა და ზოგჯერ სრული ანონიმებიც აღბეჭდავენ იმ შრომას და შემოქმედების თავგამეტებას, რაც მათ დაუტოვებიათ შთამომავლობისათვის; და ვინ იცის, რამდენ იმათგანში შეიძლება იმალებოდა ისეთი უტეხი მხატვარი და პიროვნება, როგორც ბენიტო ჩელინი! მაგრამ დავიწყების ცივი ჩრდილი ფარავს ახლა მათ გარდასულ სახელებს და ისეთი დიდი ოსტატიც კი, როგორც ბეჟა ოპიზარია, ჯერ კიდევ აუხსნელი იეროგლიფია ქართული ხელოვნების ისტორიისათვის.

მაგრამ რა არის გასაკვირი იმაში, რომ ჩვენთვის ასე უცნობად წავიდნენ უსახელო ოსტატები ქართული ფრესკებისა და ქიმერების, როცა სულ ჩვენს თვალწინ ჩვენთვის შეუცნობი და დაუფასებელი წავიდა ნიკო ფიროსმანი! ჯერ კიდევ ათი წელი არ არის, რაც აუტანელ სიღარიბეში და სარდაფების ჭურღმულში დალია თავისი დიდებული სული ნიკო ფიროსმანმა და მისი სახელი უკვე გადავიდა ლეგენდაში.

თითქოს ის წინდაწინ მომზადებული იყო დამსგავსებოდა მის წინაპარ, ჩვენთვის გამოუცნობ, უსახელო ოსტატებს და მათსავე - ფანტასტიურად დაშორებოდა ჩვენს თანამედროვეობას. ჭეშმარიტად

ის იყო ნამდვილი სახალხო მხატვარი და ამიტომაც ის ისე გადნა ხალხში, რომ ჩვენ თაობას ვერც კი მოუხერხებია აღადგინოს მისი ცხოვრების კვალი.

ყველაფერი, რაც ეხება ნიკო ფიროსმანის მიწიერ ცხოვრებას, მოცულია ისეთი საიდუმლო ბურუსით, რომ მომავალშიც შეუძლებელია საცვებით აღდგენილ იქნას მისი ბიოგრაფია, თუკი ჰქონდა მას, საზოგადოდ, ბიოგრაფია ხელოვნების ისტორიისათვის მიღებული თვალსაზრისით.

ნიკო ფიროსმანის ცხოვრება ერთი განუწყვეტელი რგოლია გრიგალიანი შემოქმედებისა. ალბათ ძალიან დახელოვნებული ხელოვნების მეისტორიეც, რომელიც ყველაფერზე უფრო აფასებს მეტოდს და კლასიფიკაციას, ვერ აღადგენს მისი შემოქმედების პერიოდებს. ჩვენ პირადად ის გვეხატება, როგორც გაღვიძებული გოლიათი, რომელმაც იგრძნო მაგიური ძალა საღებავისა და ნიაღვარივით გამოხეთქა მასში დაგუბებულმა გენიამ, რომ მადლით და ნიჭის ცეცხლით მოერწყო ჩვენი დროის საქართველოს მხატვრობის უბირი მიწა. ჩვენ არ მოგვეპოვება დღეს-დღეობით არავითარი დალაგებული მასალა ნიკო ფიროსმანის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ. რა უცნაურიც უნდა იყოს ეს და, შეიძლება, ჩვენი თანამედროვეთათვის სამწუხაროა, მაგრამ უცილობელი ფაქტია, რომ ნიკო ფიროსმანი აღმოაჩინა ფრანგმა მხატვარმა ლე-დანტიუმ, რომელსაც უმგზავრია საქართველოში და თან წაუღია ნიკო ფიროსმანის რამდენიმე სურათი. დიდი შრომა მიუძღვით ნიკო ფიროსმანის სახელის აღდგენისათვის ძმებს ილია და კირილ ზდანევიჩებს (პირველი ამათგანი ერთი დამაარსებელთაგანია ადრინდელი რუსული ფუტურისმისა და მეორე საკმაოდ ცნობილი მხატვარი ამავე სკოლისა). მათ პირველად დაიწყეს ნიკო ფიროსმანის ნახატების შეგროვება მივიწყებული სარდაფებიდან და ამიტომ ყველაზე უფრო მდიდარი კოლექცია ნიკო ფიროსმანის ორიგინალური სურათებისა მათ გადაარჩინეს დალუპვისაგან. აგრეთვე ნიკო ფიროსმანს პირადად იცნობდა ლადო გუდიაშვილი, რომელმაც მოასწრო დაეტოვებია ჩვენთვის მისი პორტრეტი. ამნაირად გვიხდება დღეს სრულიად შემთხვევითი მასალებით და უცხო პირთა ნაამბობით აღდგენა ნიკო ფიროსმანის ცხოვრებისა.

მოუხედავად იმისა, რომ, როგორც ყველა მომსწრე და ახლო ნაც-

ნობი აღნიშნავს, ნიკო ფიროსმანი ყოფილა მარტოობას მიჩვეული და მიუკარებელიც კი, მაინც ზოგიერთებს დარჩენიათ მახსოვრობაში ისეთი დეტალები, რომლებითაც შეიძლება დაახლოებითი აღდგენა მისი ადამიანური სახის. რასაკვირველია, ეს სრულებითაც არ იქნება ისეთი დასრულებული და ყოველმხრივ შესწავლილი ბიოგრაფია, რომლის ღირსიც ის არის ქართული მხატვრობის ისტორიაში, მაგრამ აქ ისიც აღსანიშნავია, რომ ნიკო ფიროსმანი მარტო იმიტომ კი არ არის საინტერესო, რომ ის გამართლებულია, როგორც მძლავრი მხატვარი, არამედ იმით, რომ ის გამოხატავს ქართველი ხალხის მხატვრულ პოტენციას — ამ მხრივ ის ენათესავება მთების პოეტს ვაჟა-ფშაველას.

მიღებულია საერთოდ, რომ ყოველი მხატვარი, რომელსაც კი მსოფლიო მხატვრობაში შეუქმნია ეპოქა, ანდა დაუმჩნევია დიდი გარდატეხა, თავდაპირველად განიცდიდა სხვის გავლენას, — ეს არის შეგირდობის პერიოდი, როცა დასრულებული ოსტატები ჰფლობენ შემოქმედს და აძლევენ იმ იარაღს, რომელიც შემდეგ მას შეუძლია გამოიყენოს თავისებურად და ზოგჯერ კიდევ სრულიად შესცვალოს ძველი ფორმა და სათავეში ჩაუდგეს ახალ სკოლას. ჩვენ ვიცით, რომ ნიკო ფიროსმანს ასეთი სკოლა არ გაუვლია, — საექვოა, რომ მას საერთოდ გაეცვალა რაიმე სკოლა. ამ მხრივ ბევრჯერ მასზე ბედნიერნი იყვნენ ძველი ქართველი ოსტატები, რომელთაც თავიანთი ხელობა უსწავლიათ ბიზანტიის დიდ ოსტატებთან. ფიროსმანის დროის საქართველოში არც კი ყოფილა ისეთი ამქარი ან ცეხი, როგორც დღეს არის ხოლმე მღებავებისა, რომ იქ მაინც მიეღო ელემენტარული ცოდნა საღებავის ხმარებისა, — მით უმეტეს არ იყო სკოლა მხატვრობისა, და ნიკო ფიროსმანი კი ტფილისის ჩრდილოეთით არასდროს არ გასცილებია, ამიტომ ჩვენ გვრჩება მხოლოდ, დავუშვათ, რომ ნიკო ფიროსმანმა თვითონ, უშუალოდ, სრულიად დამოუკიდებლად ისწავლა ხატვა, და თუ ჩვენ ასე გვაკვირვებს მისი საღებავის სიმდიდრე და მოხმარება, ეს მხოლოდ და მხოლოდ მისი საკუთარი მიგნებაა.

აგრეთვე საკუთარი მიგნებაა ის ალქიმიური დამზადება საღებავებისა, რომელზეც თვითონ ნიკო ფიროსმანი უამბობდა მხატვარ ლადო გუდიაშვილს.

ნიკო ფიროსმანით, როგორც პრიმიტივისტით, დაინტერესება

უფრო ადრე დაიწყო, სანამ ის მოკვდებოდა. ამის შესახებ ჩვენ გვაქვს დიმიტრი შევარდნაძის მოწმობა.

დიმიტრი შევარდნაძე 1916 წელს დაბრუნდა გერმანიიდან საქართველოში და შეუდგა ქართველ მხატვართა შეკავშირებას. ამ მიზნით მას განუზრახავს ქართველ მხატვართა საზოგადოების დაარსება, შეუდგენია ქართველ მხატვართა სია და ამ სიაში შეუტანია, როგორც ქართველი მხატვარი, ნიკო ფიროსმანი...

ნიკო ფიროსმანის სურათების შეკრებას მაშინ მიეცა სახელმწიფოებრივი ხასიათი და ბევრი იმათგანი გადმოტანილ იქნა ეროვნულ გალერეაში, თუმცა სარდაფების პატრონები არავითარ ღონისძიებას არ აკლებდნენ, რომ მათთვის ეს სურათები არავის წაერთმია. შევარდნაძის წყალობით დარჩა აგრეთვე ერთადერთი ფოტოგრაფიული სურათი ნიკო ფიროსმანისა, რომელიც გადაღებულია ფოტოგრაფ კლართან და რომელიც შემდეგ დაიბეჭდა „სახალხო საქმის“ სურათებიან დამატებაში. შემდეგ დიმიტრი შევარდნაძე გადმოგვცემს ერთ ფაქტს ნიკო ფიროსმანის ბიოგრაფიიდან, რომელიც მას მოჰყავს მისი გენიალური ფანტაზიის სანიმუშოდ, მაგრამ რომელიც უთუოდ, ჩვენი აზრით, ყოვლად შეუძლებელია მივიღოთ დაუეჭვებლად. ალბათ, შევარდნაძე შეცდომაში შეიყვანა მისმა კორესპონდენტმა, რომელსაც უამბია, რომ ნიკო ფიროსმანს არასდროს რთველი არ უნახავს და თავისი შესანიშნავი სურათი „რთველი კახეთში“ თითქოს ასე დაუხატავს: ერთი სარდაფის პატრონი უყვებოდა რთველის სურათების დეტალებს ნიკო ფიროსმანს და ნიკო კი ხატვდა საოცარი სისწრაფით.

შევარდნაძე აღნიშნავს აგრეთვე იმას, რომ ქართული აკადემიური მხატვრობა მას გულცივად ხვდებოდა და ტექნიკას უწუხებდაო, რაც, რასაკვირველია, ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგან ოფიციალური მხატვრობა უთუოდ ვერ მიიღებდა ნიკო ფიროსმანს, რადგან ის იყო მისი სრულიად საპირისპირო რამ...

რაც დანამდვილებით შეიძლება ითქვას ფიროსმანზე, ეს არის, რომ ნიკო დაბადებულია ქიზიყში. ქიზიყი ერთი უძლიერესი ნაწილია კახეთისა. ეს ქვეყანა ბევრით არის შესანიშნავი, სხვათა შორის, იმიტად, რომ იქ არ იციან, რას ჰქვია ბატონყმობა. თუ კახელი, საზოგადოდ, მაგარი ხასიათისა არის და უტეხია, ქიზიყელი ამ შემთხვევაში სრული დასრულებაა ამ ტიპისა. ძველადვე ამ ქვეყანას ერქვა

„მხარე კამბეჩოვანი“... მართლაც, ამ მხარეში ხალხი აქამდე ახოვანი იზრდება და ძლიერი ბუნება არაფერს არ აკლებს ქიზიყელს, რომ იყოს გულგაშლილი და ზვიადი.

ეს ქვეყანაა ღვინის და პურის ბარაქის, თითქოს ამ მთებსაც კარაქი სცხებია, ისეთი ნოყიერი ბუნებაა და უხვი მოსავალი.

ნიკო ფიროსმანი ნამდვილი შვილია ქიზიყისა, ყველა მისი სურათი აღნიშნავს მის კახურ სისხლს და ჯიშს.

ეს დიდი ჭურები, სავსე მარანი, გამწევი ქორწილი, დღეობები, რთველი. ქარვის ღვინო და თვალის მომპრელი „Nature Mort“-ები სიყრმის მოგონებაა და ყოველდღიური სანახაობა ფიროსმანისა.

აქ მოცემულია მთელი კახეთის ბარაქიანობა, იმ კახეთისა, რომელზედაც პოეტი წერდა:

„ომი და ღვინი კახისა
მოსაწონია კაცისა“.

ამ შემთხვევაში შეიძლება ფიროსმან.. ნამდვილი ილუსტრაცია იყოს ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებისა: ნიკო ფიროსმანის საღებავები იძლევა იმას, რასაც ილია იძლეოდა ძლიერი სიტყვით.

ამ მხრივ შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში არ არის სხვა მხატვარი, რომელსაც ასეთი სიმართლით და ზედმიწევნით გადმოეცა თავისი კუთხე.

ფიროსმანიშვილი დაბადებულია სოფელ მირზაანში (ქიზიყი). ამ სოფელში აქამდე დარჩენილა 40 კომლი ფიროსმანიშვილები. ნიკოს მამას რქმევია ასლანი, დედა მისი ყოფილა ზემო მაჩხაანიდან, ტოკლიკაშვილის ქალი, თეკლე.

ფიროსმანიშვილის სოფელზე და მის ნათესავებზე ცნობები შეკრება შალვა დადიანმა, რომელიც 1922 წელს ზაფხულში ეწვია განსაკუთრებით ფიროსმანის ვინაობის გასარკვევად ამ სოფელს და ჩვენი თხოვნით შემდეგი გამოარკვია: ასლან ფიროსმანიშვილს ჰყოლია ორი ქალი და ერთიც ვაჟი — ნიკალა, როგორც მას ეძახდნენ სოფელში. ასლანი უბრალო სოფლის კაცი ყოფილა და ადრე გარდაცვლილა. ამავე დროს შიმშილობაც ჩამოვარდნილა და ნიკოს დედა, მისი უმცროსი ქალი ფეფე და ნიკალა წასულან ტფილისში ასლანის გათხოვილ ქალთან, რომელიც ჰყოლია ვიდაც იმერელს, რომ-

ნიკო ფიროსმანიშვილი (ახალგაზრდობაში)

ლის გვარიც არ არის აღნიშნული. მაშინ დაახლოებით ფიროსმანი 7 წლისა ყოფილა.

ქალაქში ნიკოს უფროსი და მოკვდომია და დედაც გარდაცვლია. მისი უმცროსი და სოფელში დაბრუნებულია და ნიკო კიდევ შერჩენია ტფილისს და ამის შემდეგ მუდამ ტფილისში ბინადრობდა. ქიზიყში რამდენსამე წელს ერთხელ თუ ჩავიდოდა და ისიც ერთი კვირით, ან რამდენიმე დღით. აქვე არიან იმის მომსწრენიც, რომ ნიკო სიღნაღიდან იბარებდა საღებავებს და იქაურ შემკვეთლებისათვის ხატავდა ხოლმე „ვივესკებს“.

მის დას ფეფეს შენახული ჰქონია რამდენიმე წერილი ნიკოს გაგზავნილი, მაგრამ ერთ დროს მათ სახლში წვიმა ჩამოსულა და ეს წერილები დაუღპია, შემდეგ კიდევ ჩალური გადაუკეთებიათ და სრულიადაც დაუკარგავთ. ამნაირად, დაკარგულია ისეთი დოკუმენტები, რომელთაც შეეძლოთ შთამომავლობისათვის გაერკვიათ ფიროსმანის დამოკიდებულება ოჯახთან და მისი წერის მანერა.

მისი ღის ფეფეს ანგარიშით ნ. ფიროსმანი დაბადებული უნდა იყოს 1862 ან 1863 წელს. სანამ სხვა დოკუმენტი არ აღმოჩენილა, ეს თარიღი უნდა მივიღოთ ასე თუ ისე მიახლოებით, ასე რომ, როცა ფიროსმანი მომკვდარა, ის უნდა ჰყოფილიყო 56 წლისა. თავის ღის გადმოცემით ნიკოს საკუთარი ოჯახი არ ჰყოლია და არც შვილები გააჩნდა.

ნ. ფიროსმანი ბოლოს ძალიან დაშორებია თავის ნათესაობას, ასე რომ, მათ მისი სიკვდილიც ვერ გაუგიათ და თვითონ მის მკვიდრდას ფეფეს შ. დადიანი ლამის თავის ძმად მიუღია...

ჩვენ სხვადასხვა დროს დაგვიკითხავს ოცამდე კაცი, რომელნიც პირადად იცნობდნენ ფიროსმანს: თითქმის ყველა მათ ნაამბობში ერთი რამ აშკარავდება, ეს ის, რომ ფიროსმანი მსხვერპლი გამხდარა ალკოჰოლის.

მეგობრებში მას აქამდე შერჩენია სახელი უწყინარი კაცის, მუდამ პატიოსნისა, ამაყის, დაუზარებლისა და თითქმის წმინდანის. ბევრი აღნიშნავს, რომ ზოგი თავისი შედევი ნ. ფიროსმანს ერთ-ქიქა არაყზე აქვს დაწერილი. ხდებოდა ხოლმე, ამბობენ ზოგიერთები, რომ ნიკო იმავე დუქანში სტოვებდა იმ საფასურს, რასაც აიღებდა ხოლმე შეკვეთების ასრულებისას.

მართლაც, ვოგზალის ახლოს არ არის არცერთ ქუჩაზე დუქანი,

რომ ნიკოს გაკეთებული სურათები არ იყოს იქ. ამ რაიონში ყველაზე დიდ ქუჩას, მალაქნის ქუჩას, ტფილისის საბჭოს აღმასკომმა კიდევ დაარქვა ფიროსმანის ქუჩა. ნ. ფიროსმანის ნახატებით აქამდე სავსე იყო ეს რაიონი, განსაკუთრებით ღრმა-ღელე, შემდეგ, ბევრი ამ დუქნებიდან დაჰკეტეს, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მუშათა რაიონებში აიკრძალა მაგარი სასმელებით ვაჭრობა.

მხოლოდ ნაწილია ნ. ფიროსმანის სურათებისაგან დარჩენილი და შენახული ეროვნულ გალერეაში ან კერძო კოლექციონერებთან, დიდი უმრავლესობა კი ისევ დაბნეულია სარდაფებში, სირაჯხანებში, ანდა კერძო პირებთან, რომელთაც ოდესღაც ჰქონიათ სავაჭროები და ნ. ფიროსმანიშვილისათვის რაიმე დაუხატინებიათ. ბევრია გატანილი ტფილისიდან პროვინციაში.

ფიროსმანი განსაკუთრებით ნაყოფიერ მხატვრად უნდა ჩაითვალოს. ჩვენი შეკრებილი კატალოგი¹ მისი სურათებისა უთუოდ ნაწილია ნიკოს აუარებელ ნაწარმოებთა, მაგრამ ისიც იძლევა შთაბეჭდილებას, თუ რა ზღაპრულად ნაყოფიერი ყოფილა მისი შრომა.

უღმობელი სენი, ლოთობა, რომელიც უსათუოდ შედეგი არის მისი დაუდეგარი ცხოვრებისა და სიღარიბისა, კიდევ უფრო უშლიდა ხელს, რომ მისი ნიჭი ბუნებრივად განვითარებულიყო და მას მოეცა მთელი შესაძლებლობა თავისი ტალანტისა.

როგორც ირკვევა ნ. ფიროსმანის ნაცნობთა დაკითხვიდან, მას უკანასკნელ წლებში მაინც, როცა ის განსაკუთრებით მიეცა შემოქმედებას, არ ჰქონია საკუთარი ბინა, ის კარიდან კარზე დადის, ხანდისხან სულ უბინაოს უხდება სხვის დუქნებში ღამეების თევა და სარდაფების ნოტიო ჭურღმულებში გდება...

ლ. გუდიაშვილის მოგონებიდან აშკარად ჩანს, როგორ სიღარიბეში უხდებოდა ცხოვრება ნიკო ფიროსმანიშვილს, რა საშინელი პირობები ჰქონდა მუშაობისათვის. აგრეთვე აღწერილია ის დამცირება და მოტყუება, რასაც განიცდიდა ლოთი მხატვარი თავისი უკუღმართო შემკვეთებისაგან. აქ აშკარად ჩანს ის უიმედო სურვილი, რაც მხატვრის ოცნებას შეადგენდა. მისი დიდი სახლი, დიდი სამოვრით და მოსაუბრე ხალხით, რომელნიც ლაპარაკობენ ხელოვნებაზე და

¹ აგელისხემა 1926 წელს გამოცემული წიგნი-ალბომის კატალოგი.

თავიანთ ჭირ-ვარამზე, განა წინათგრძნობა არ არის დღევანდელ „მუშათა კოოპერატივების სასაბილოებისა?“ აქ გადმოცემულია სწორედ ის წყურვილი თავის მუშური ოჯახის გაჩენისა, რომელმაც შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლება მიიყვანა ამ მუშათა ოცნების ასრულებამდე. ამავე საუბარში მოცემულია წმინდა მუშური და ხალხური მიდგომა ხელოვნებასთან. ფიროსმანიშვილი ჭავრით იგონებს სერთუკიან და ყელსახვევიან მხატვრებს, რომლებიც არ ასვენებენ პროსპექტებს და ქუჩებს, და არ იციან შრომით, მუშაობით დათრობა. ჭეშმარიტად ამის უფლება ჰქონდა ფიროსმანს. აქედან აშკარაა, რომ ლ. გუდიაშვილს გადმოუცია ნ. ფიროსმანის მსოფლმხედველობა და მისი აზრი ხელოვნების დანიშნულებაზე, მის გახალხოსებაზე. აგრეთვე დამახასიათებელია თვითონ მანერა ნ. ფიროსმანის საუბრისა. აქ ჩვენ წინ დგას ტიპიური გალოთებული ადამიანი, რომელსაც საუბრის დროს რამდენჯერმე ავიწყდება მოსაუბრის სახელი და წამდაუწუმ გამოკითხავს: რომელია თქვენი სახელიო?!. აქვე მოსჩანს მისი კახური პურადობა. მას რცხენია, რომ სტუმარი ასე უბრალოდ მიიღო და ვერაფრით გაუმასპინძლდა. ხან პურს მიაწოდებს, ხან წყალს და ხან რესტორანში ეპატიჟება ლიმონათზე. ლადო გუდიაშვილთან ერთად ყველა ნიკოს ნაცნობი ერთხმად ამტკიცებს, რომ ნ. ფიროსმანი დიდი პურმარილის კაცი იყო და არავის არასდროს არ ახსოვს, რომ ნიკო ვისმე შემათხოვრებოდეს ან თავი მოეძულებიოს, რაც ხშირი სენია ყველა ლოთისა და ბოჭემისა. პირიქით, ნ. ფიროსმანი ყოველთვის სცდილობდა, რომ ვინმესთვის თვითონ ეცა პატივი. ჩვენ გამოკითხვების დროს გამოვარკვიეთ, რომ ნ. ფიროსმანი ძალიან ცოდნის მოყვარული ყოფილა და თავის პირობაზე ბევრი რამაც სცოდნია: მისი სურათები გვიმტკიცებენ, რომ ნ. ფიროსმანი გაცნობილი ყოფილა ქართულ ისტორიას და საზოგადოდ თანამედროვეობას: მას აუარებელი სურათები აქვს ქართული ისტორიიდან: „თამარ მეფე“, „შოთა რუსთაველი“, „წმინდა გიორგი“, „გიორგი სააკაძე“, შემდეგ კიდევ „შამილი“ და „სამშობლო“-ს და „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციები. აგრეთვე „იპაონის ომი“ და სხვ.

მის ფართო ინტერესს აღნიშნავენ აგრეთვე დანარჩენი მისი სურათები: აქ დიდი ცოდნაა ცხოველთა და ფრინველთა: მისი ლომები, ყირაფები, დათვები, ნიამორები და ირმები მომხიბლავია. აგრეთვე

დიდია ნ. ფიროსმანის დაკვირვების ნიჭი: კახეთი და ტფილისი ძირამდე არის ამოწურული ნ. ფიროსმანის სურათებში: „რთველი კახეთში“, „კალო კახეთში“, „მწყემსები“, „დღეობა“, „დიდი მარხვა“, „პატარა გოგო, ბატებს რომ მწყემსავს“, „მამალი და კრუხი წიწილებით“, — ეს წარუშლელი სურათია სოფლის ბუნებისა, რომლის ბადალი მართლაც არ მოიპოვება ქართულ მხატვრობაში. კიდევ უფრო მრავალმხრივია მისი ტფილისის შეგარძნება: „ფუნიკულერი“, „ორთაჭალის ლამაზები“, „მეარღნე“, „მეეზოვე“, „პატარა ბიჭი კინტო“, „ბორანი მალაკნებით“, „ბავშვი, რომელიც ყიდის ვირით შეშას“, „მეთარეები“, „კოჯრის გზა“, „კუტრტიანი მუშა“, „ქალი წითელი ბუშტით“ და სხვ.

აქვე აღსანიშნავია, რომ ფიროსმანმა დატოვა თავის ახლობლებისა და ნაცნობი ტფილისელების ოჯახური პორტრეტები: უეჭველია, ეს ხალხი თავისთავად არავისთვის არ არის საინტერესო, მაგრამ მათ ემატება ორმაგი ინტერესი: ერთი რომ, ესენი იყვნენ ფიროსმანის ნაცნობები და მეგობრები და მეორე, რომ ასეთი იყო მაშინ ტფილისის ერთი კუთხე, რომელიც შემდეგ არასდროს არ განმეორდება. ასეთ სურათებს ეკუთვნიან: „აღდგომის სუფრა“, „სადილი ტფილისის ვაჭრებისა გრამაფონით“, „სადილი რკინის გზის მოხელეთა“, „აქტრისა მარგარიტა“, „მუშების: ხოპოს და ამბოს ქეიფი“ და სხვ.

ნიკოს სოციალური იდეალისთვის საინტერესოა: „მილიონერი უშვილო და საწყალი ქალი ბავშვებით“. ნიკო ფიროსმანი აგრეთვე დაახლოებული ყოფილა მწერლობასთან: გარდა აუარებელი ილუსტრაციებისა, რომელნიც მას დაუხატავს, და შოთა რუსთაველის პორტრეტების ვარიაციისა, ნიკოს ნაცნობები და მეგობრები იგონებენ, რომ მას განსაკუთრებით უყვარდა ილია ჭავჭავაძე და ვაჟაფშაველა. გასაკვირია, რომ ჩვენგან ცნობილ მის სურათებში არ არის ამის დამამტკიცებელი სურათები, მხოლოდ აშკარაა, რომ ნიკოს მათი ლექსები ზეპირად სცოდნო, და ხშირად თურმე კითხულობდა სხვების დასწრებითაც.

ჩვენ განზრახ მოვერიდეთ ამ წერილში გამოგვეტანა ბევრი დაუმუშავებელი მასალა, რომელსაც ასე თუ ისე აქვს მნიშვნელობა ნ. ფიროსმანის ბიოგრაფიისათვის, — ასეთია, მაგალითად, ქართველ

მხატვართა საზოგადოების ოქმები, რომელშიაც აღნიშნულია ნ. ფიროსმანის ცხოვრებიდან რამდენიმე მომენტი.

1. ოქმი 1916 წლის 15 მაისისა აღნიშნავს, რომ კრებაზე მდგარა საკითხი მხატვრის ნ. ფიროსმანის ნახატების გამოძენისა და შეძენისა, აგრეთვე მისი ბინადრობის აღმოჩენისა და ცნობების შეკრებისა. გამგეობას საყურადღებოდ უცვნია ნ. ფიროსმანიშვილის ნახატები და აუცილებელ საჭიროებად დაუსახავს მათი აღმოჩენა და შეძენა, მაგრამ რადგან გამგეობას ფული არ ჰქონია, გადაუწყვეტია საქართველოს საეთნოგრაფიო და საისტორიო საზოგადოებისათვის მიემართა წინადადებით, რომ შეიძინოს ფიროსმანის სურათები, როგორც სახალხო ნაწარმოებები. ხოლო მხატვართა საზოგადოების გამგეობა პირდება თავისთავად ამ სურათების აღმოჩენას, შეკრებას და შემდეგ გამოფენის მოწყობას.

შემდეგ ოქმში აღნიშნულია: შეიკრიბოს ცნობები, თუ სად იმყოფება ეხლა ნ. ფიროსმანიშვილი, თუ ცოცხალია — მატერიალური დახმარება გაეწიოს. მიღებულ იქნეს ზომები მისი ბიოგრაფიის ცნობების შესაკრებად. ამის შესასრულებლად აურჩევიათ კომისია შემდეგი შემადგენლობით: ლადო გუდიაშვილი, იოსებ გოგოლაშვილი, დიმიტრი შევარდნაძე, მოსე თოიძე და გიორგი ზაზიაშვილი.

როგორც ვიცით, ამ კომისიას არავითარი დალაგებული მასალა არ შეუკრებია. მაშინ კიდევ შესაძლებელი იყო თვითონ ნ. ფიროსმანისაგან თავისი ავტობიოგრაფიის დაწერა, მაგრამ ყველაფერი ეს დარჩა აუსრულებელი, მხოლოდ ლადო გუდიაშვილმა გაიხსენა და ჩაწერა ერთი შეხვედრა ნ. ფიროსმანთან.

იმავე 1916 წლის 24 მაისის ოქმი ხელმეორედ ადგენს ფიროსმანის კოლექციის შედგენას და ამისთვის ირჩევს საექსპერტო კომისიას, რომელშიც შედიან: დიმიტრი შევარდნაძე, მოსე თოიძე და ალექსანდრე მრეკლიშვილი.

ამავე დღეს გადაწყვეტილა ნ. ფიროსმანის სურათების გამოფენის მოწყობა, მაგრამ, როგორც ვიცით, ეს განზრახვა ვერ იქნა სისრულეში მოყვანილი.

1912 წელს ტფილისის ერთ-ერთ გაზეთში დაიბეჭდა შემდეგი წერილი, რომელსაც ხელს აწერდნენ: იაკობ ნიკოლაძე, სერგეი სუდეიკინი, ალ. წუწუნავა, ილია ზდანევიჩი და სხვები.

„ყურადღება ნიკო ფიროსმანიშვილისადმი არ არის გადამეტება — ეს არის მცირე პატივისცემა, მიძღვნილი ამ დიდი მხატვრის მიმართ, რომელმაც თანამედროვეთა სასიარცხოდ მთელი თავისი სიცოცხლე გაატარა სარდაფებში და კაბაქებში. მისი სურათების შექმნა ცალკე პირებისა და აგრეთვე მთავრობის მიერ არის არა სპეკულაცია, არამედ გვიანი ცდა იმ ნაწარმოებთა გადარჩენისა და მოვლისა, რომელნიც წარმოადგენენ ერის სიამაყეს. ნ. ფიროსმანი ღირსია უკვდავების. მისი მუშაობები შეადგენენ მომავალ მუზეუმის საუკეთესო დარბაზს. მისი ცხოვრება ღირსია ყურადღებით შესწავლისა“...

უკვე შეიძლება ითქვას ერთი, ნ. ფიროსმანის კარგად მცოდნე მხატვრის დამოწმებით, რომ მხატვრის საუკეთესო და უძვირფასესი სურათები გადარჩენილია დაღუპვისაგან.

შეიძლება შემდეგი კოლექციების დასახელება: საქართველოს ეროვნული გალერეა, საქართველოს ხელოვნების სასახლე. კერძო კოლექციონერებიდან: ლადო გუდიაშვილი, ძმები ზდანევიჩები, დავით კაკაბაძე, ინჟინერი ი. ლუკაშვილი, არჩილ მიქაძე, გიორგი ლეონიძე, პაოლო იაშვილი და ტიციან ტაბიძე. ამათ გარდა ნ. ფიროსმანის სურათები ინახება მის მეგობრებთან, რომელნიც მას უვლიან მედიჩების გააფთრებით. ნ. ფიროსმანი სხვა მხატვრებთან ერთად იყო გამოფენილი 1919 წელს პირველ საერთო ქართველ მხატვართა გამოფენაზე. ნ. ფიროსმანის ამ სურათებმა გამოიწვიეს დიდი აღტაცება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ცნობილი მხატვრის სერგეი სუდეიკინის წერილი, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „საქართველოში“, სადაც ის ნიკო ფიროსმანს ამსგავსებს უკვდავ ჭოტოს. აღსანიშნავია აგრეთვე პრ.-დოცენტის დიმიტრი გორდეევის წერილი.

1922 წელს გაზეთმა „ბახტრიონმა“, რომელიც გამოდიოდა გ. ლეონიძის რედაქტორობით, მთელი ნომერი უძღვნა ნიკო ფიროსმანს. ამ ნომერში დაბეჭდილია წერილები: შალვა დადიანის, დიმიტრი შევარდნაძის, ტიციან ტაბიძის, გიორგი ლეონიძის, კირილე ზდანევიჩის, ლადო გუდიაშვილის და სხვათა. ამ ნომრის გამოცხადი იყო, რომ რედაქციას აუარებელი წერილები მოსდიოდა ნ. ფიროსმანის ბიოგრაფიის მასალებით. 1924 წელს პოლიტგანათლების ყოველთვიურ ჟურნალ „მნათობში“ დაიბეჭდა კირილ ზდანევიჩის წერილი, რომელსაც დართული ჰქონდა ნ. ფიროსმანის რეპროდუქ-

ნიკო ფიროსმანიშვილი. იაკობ ნიკოლაძის ნახატი. 1914 წ.

ციები, აგრეთვე ტფილისში გამოვიდა მემარცხენე მხატვართა წიგნი, რომელიც იწყებოდა ნ. ფიროსმანის სურათით; რამდენიმე რეპროდუქცია არის დაბეჭდილი აგრეთვე რუსულ ჟურნალ „პლამიაში“, რომელიც გამოვიდა 1923 წელს ტფილისში მამია ორახელაშვილისა და ა. მისანიკოვის რედაქტორობით.

იგივე სურათებია გადაბეჭდილი აგრეთვე რუსეთის პოპულარულ ჟურნალ „კრასნაია ნივაში“. ნიკო ფიროსმანს ეხება თავის საყურადღებო წიგნში, რომელიც შარშან დაიბეჭდა პარიზში, დავით კაკაბაძე. ნიკო ფიროსმანი ამ წერილში მიღებულია, როგორც ახალი ქართული მხატვრობის მამამთავარი.

არსებობს აგრეთვე ტერენტიევის, კ. ჩერნიავესკის და ი. ზდანევიჩის კოლექტიური წიგნი, პლატონის ანალოგიით დაწერილი, რომელსაც ჰქვია „ნადიმი“. ამით თითქმის ამოიწურება ლიტერატურა ნიკო ფიროსმანზე, მაგრამ ნ. ფიროსმანი თავისი ფანტასტიური ცხოვრებით უკვე გადავიდა პოეზიაში. ნ. ფიროსმანი თავისთავად იწვევს შთაგონებას და მისი უწყალო ბედი ატირებს პოეტებს. იმ ავტორებიდან, რომელთაც ლექსები უძღვნეს ფიროსმანს და ამ ლექსებში ასხენეს ფიროსმანი, აღსანიშნავი არიან: სანდრო შანშიაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, რაჟდენ გვეტაძე და ნინო თარიშვილი.

ჩვენ ამ წერილში ვერ ვიყენებთ იმ მასალებს, რომელიც შეიკრიბა ნ. ფიროსმანის აუარებელ ნაცნობთა და მეგობართა დაკითხვისაგან. ამ მასალებიდან ზოგი დაბეჭდილია სტენოგრაფიული სისწორით გაზეთ „ბახტრიონში“. თითქმის ყველა, ვინც კი ასხენებდა ნიკო ფიროსმანს, იმეორებდა ერთსა და იმავეს. ყველანი აღნიშნავდნენ მის უპატრონობასა და პატიოსნებას. ასეთი დეტალების ამოწერა აქ ჩვენ მივიჩნიეთ უადგილოდ. იმეღია, შემდეგში უფრო დიდი მასალები მოიკრიბება ნ. ფიროსმანზე.

ვინ იცის, რამდენ ხანს მოუწდება ლოდინი საქართველოს, რომ ასეთი უეცარი მადანი კულტურისა და შემოქმედების კიდევ ამოვარდეს. ასეთი ბედნიერებით ბუნება იშვიათად ასაჩუქრებს ხალხს. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთ გამწარებაში დალია სული ნიკო ფიროსმანმა და ის ვერ გაიგეს მისმა მეშჩანურმა თანამედროვეებმა, ნ. ფიროსმანს ისეთ ადგილას აქვს გადგმული ფესვი, რომ შეუძლებელია მისი სახელი გადავარდეს.

ის განუყოფელი ნაწილი იყო ხალხისა და ხალხი მას დააფასებს, როგორც თავის საკუთარ სისხლსა და ხორცს.

მას გაუჩნდებიან მოწაფეები, რომელნიც აამაღლებენ მის სახელს და მაშინ ხელმეორედ აღდგება ახალი ცხოვრებისათვის ეს ჯადოქარი ოსტატი, რომელიც იმისთვის იყო დაბადებული, რომ ბურჟუაზიის კულტურის წარღვნის დროს გაჩენილიყო ხსნის ცისარტყელად და იმ კულტურის ნიშნად, რომელიც მოაქვს ხერხემალ-მაგარ ქართველ მშრომელ ხალხს და რომლის მეთაურად მხატვრობაში მუდამ დარჩება ნიკო ფიროსმანი.

მე ჩამოვედი საქართველოში 1916 წელს. ჩამოსვლისთანავე ჩემი ყურადღება მიიქცია სადგურის წინ მდებარე ღუქნებში სურათებმა. დაინტერესებულმა გამოვიძიე ავტორის უინაობა და მითხრეს, რომ ეს ნახატები ეკუთვნის ნიკო ფიროსმანიშვილს.

1916 წელსივე შეეუდექი ქართველ მხატვართა შეკავშირებას და ამ მიზნით განვიზრახე მხატვართა საზოგადოების დაარსება. შევადგინე სია, რომელშიაც შევიტანე აგრეთვე ნიკო ფიროსმანიშვილი, როგორც ხალხური მხატვარი. შემდეგ იმართებოდა საზოგადოების საორგანიზაციო კრებები. ჩვენი სურვილი იყო მოგვეწვია კრებაზე ეს ლეგენდარული მხატვარი, მაგრამ ეს არც ისე იოლი იყო, ვინაიდან არაეინ იცოდა მისი გზა და კვალი. მონახვა და კრებაზე დაპატიჟება მიევანდეთ მხატვარ ლადო გუდიაშვილს და ზაზიაშვილს. უკანასკნელებმა სამიკიტნოებში და მალაზიებში კითხვით შეძლეს ამ უეცრად მოვარდნილი მხატვრის მოძებნა და ერთ-ერთ კრებაზე მოპატიჟება.

მასზე ძლიერ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა იმ გარემოებამ, რომ მხატვრებმა ყურადღება მიიქციეს, თუმცა აქვე ამაყად განაცხადა: „მე საფრანგეთშიაც ვარ ახლა ცნობილიო“.

მხედველობაში ჰქონდა ფრანგულ გაზეთებში მოთავსებული ფრანგ ლე-დანტიუს წერილები.

აგრეთვე სასიამოვნო შთაბეჭდილება დატოვა უცხო მხატვარზე საზოგადოების თავმჯდომარემ გიორგი ჟურულმა და იკითხა: „ვინ არის ეს პატიოსანი ადამიანიო“.

კრების დასრულებისას მე, ჟურულმა და გოგოლაშვილმა ვთხო-

გეთ, მოეცა ცნობები თავისი ვინაობის შესახებ. გვითხრა, კახელი ვარ, 8 წლისა დავობლდი და მას შემდეგ ვცხოვრობ ტფილისში. ახლა 60-ზე მეტი წლისა ვიქნებიო. ვფიქრობ, ეს იყო გადამეტება წლების, ვინაიდან არაფერი არ ამხელდა მასში ხსენებულ წლებს. გამოთხოვებისას მივეცი ერთი თუმანი შემწეობის სახით. ეტყობოდა, რომ უჭირდა მეტად. ფული გამოგვართვა და გვითხრა: „ამით მე ვიყიდი საღებავებს, ერთ სურათს დავხატავ და თქვენ მოგართმევთ“. მართლაც, რამოდენიმე ხნის შემდეგ ფიროსმანიშვილმა მოგვითანა სურათი სათაურით „ქორწილი კახეთში“. სურათი დახატულია ჩვეულებრივ კალენკორზე და იგი ახლა ინახება ეროვნულ გალერეაში.

შემდეგ განვიზრახეთ მისი სურათების შეკრება და თავის მოყრა და შეუდევით კიდეც (მე და გოგოლაშვილმა) განზრახვის სისრულეში მოყვანას საკუთარი თანხით. დავდიოდით სარდაფებში და დუქნებში, რომლებიც მოფენილი იყო მისი სურათებით.

ამასთანავე არსენიძის ინიციატივით დავით ქებაძემ შემოსწირა ფიროსმანიშვილის სურათების შესაკრებად 4000 მანეთი. ამ თანხით შეძენილი იქნა 20-მდე სურათი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მიკიტნები არ ელეოდნენ მის სურათებს და ხშირად წინააღმდეგნიც კი იყვნენ სრულიად მოეყიდათ ჩვენთვის.

ამ შემთხვევაში დაუფასებელი დახმარება აღმოგვიჩინეს ბენია ჩხიკვიშვილმა და რეჟისორმა ალ. წუწუნავამ. მაგონდება ასეთი შემთხვევაც. ერთი მიკიტანი, რომელსაც ძვირფასი კოლექცია აღმოაჩნდა ნიკოს სურათების, წინააღმდეგი გახდა მოეყიდა იგინი. მხოლოდ ბენიას დამუქრებამ გაჭრა. დამუქრება კი სამიკიტნოს დახურვაში გამოიხატებოდა. მემიკიტნემ არ დაივიწყა ეს და როდესაც დუქნებს გადასახადი დაადევს, იგი მივიდა ბენიასთან და უთხრა: „უნდა ამინახლაუროთ ახლა ფიროსმანის სურათები“, ითხოვდა გადასახადისაგან განთავისუფლებას და კიდეცა მიაღწია მიზანს. საერთოდ, სურათების ჩამორთმევამ დიდი მითქმა-მოთქმა და უკმაყოფილება გამოიწვია მიკიტანთა შორის და დამფუძნებელ კრებაშიაც კი აღძრეს ეს საკითხი, თუმცა უშედეგოდ.

პირველი შეხვედრის შემდეგ იგი კვლავ გაჰქრა, როგორც მეტეორიტი და მხოლოდ ლადო გუდიაშვილს ეძლეოდა საშუალება მისი ნახვის. მას რეგულარულად დაჰქონდა მასთან დახმარება.

როცა ერთ დღეს მივიდა იგი ფიროსმანთან და მიუტანა დახმარება, უთხრეს, ნიკა უკვე გარდაიცვალაო.

იგი ცხოვრობდა (მალაქნის ქუჩაზე № 29) ნესტიან სარდაფში, ერთ ოთახში, რომლის სიგრძე 1 კვ. საუენს უდრიდა მხოლოდ. იატაკი საღებავებით სავსე ჭამებით იყო მოფენილი. აღსანიშნავია, რომ იგი შავ ფერს ამზადებდა ქვარტლით და უხსნიდა ლადო გუდიაშვილს ასეთი ფერის დამზადებას. კედელზე ჩამოკიდებული ჰქონდა შოთა რუსთაველის დაუმთავრებელი სურათი.

პირველი შეხვედრისთანავე წაიყვანეთ კლართან და გადავიღეთ მისი სურათი, რომელიც მოთავსებული იყო „სახალხო ფურცლის“ დამატებაში. მისი ცხოვრება იცოდნენ მხოლოდ მიკიტნებმა, ვინაიდან მათთან იყო იგი განუყრელად მხოლოდ. ჰქონდა მას გენიალური ფანტაზია. საილუსტრაციოდ საკმარისია ერთი მოვლენის აღნიშვნა: მას აქვს ერთი სურათი „რთველში“. როგორც გამოირკვა, იგი არასდროს არ ყოფილა რთველში და მთელი ეს სურათი დეტალებით მას დაეხატა ერთი მიკიტნის ახსნის მიხედვით. იგი ჰყვებოდა რთველის სურათებს და ნიკო კი ხატავდა მათ საოცარი სისწრაფით. დასასრულ აღსანიშნავია, რომ ქართული აკადემიური მხატვრობა გულცივად შეხვდა მას და ტეხნიკა დაუწუნა.

ჩემი აზრით კი, იგი იყო ერთადერთი მხატვარი, რომელმაც ნამდვილი ხალხური გადმოცემის სიციხველით მოგვცა მთელი მე-19 საუკუნის ქართული ყოფა-ცხოვრება.

აუხსნელ ფენომენად რჩება ჩემთვის ნიკოს უდარებელი ინტუიცია. მას აქვს ერთი სურათი „გიორგი სააკაძე“, რომელსაც უკავია დროშა შვინდის ფერით ამეტყველებული. საოცარია, საიდან ჰქონდა ამ ადამიანს ასეთი ცხოველი გრძნობა ეროვნული ფერისა?..

ნიკო იყო მოსული როგორც ლეგენდა აუხსნელი.

შალვა აფხაიძისადმი
მოწერილი წერილი ქიზიყიდან

ძ მ ა ო შ ა ლ ვ ა!

ამჟამად ქიზიყში ვიმყოფები, სიღნაღის მაზრის სოფელ მირზაან-ში. გავიგე, რომ ამ სოფელში მთელი უბანი ფიროსმანიშვილებისაა, 30—40 კომლამდე იქნება თურმე. რაღა თქმა უნდა, გულმა არ მო-მითმინა და ჩემს მასპინძელს ვასო ალუღიშვილს ვთხოვე წავეყვანე ამ უბანში, ეგების რაიმე გავიგო ნიკო ფიროსმანისა. 29 აგვისტოს გადავედი ფიროსმანებში, და არამცთუ გავიგე რამე, არამედ აღმო-ვაჩინეთ ნიკოს უფროსი მკვიდრი და, ფეფე ასლანის ასული ბარა-მიშვილისა. გაცნობისას პატარა კურიოზიც მოხდა: ამ დამ კინალამ თავის ძმად მე არ მიმიღო და თვალზე აცრემლებული სიხარულისა-გან კინალამ არ გადამეხვია. არ სჯეროდა, მატყუილებთო, ეს არის ჩემი ძმაო, ესეთი მაღალი იყოო, დიდი ხანია არ მინახავს, ძალიან ჰგავსო. დამშვიდების შემდეგ გამოვკითხე და ყოველივე თითქმის სიტყვა-სიტყვით ჩავიწერე. ეხლა გიგზავნი. გიგზავნი აგრეთვე ნიკოს დისწულისა და მისივე დახლიდრად ნამყოფის განახსენებს.

მე მგონია, ყოველივე საინტერესოა და საჭიროებს გამოქვეყნე-ბას...

ი ნ ტ ე რ ვ ი უ ფ ი რ ო ს მ ა ნ ი ს ნ ა თ ე ს ა ვ ე ბ თ ა ნ

ფეფე ბარამიშვილისა — წარმოსადეგი, კარმაგი, დარბაისელი დედაეკი. თვალზე-ჩხია, მწყაზარი სახის ადამიანი.

— მე „ნიკალას“ და ვარ. 57 წლის ვიქნები და მასზე 2—3 წლით უფროსი ვარ.

ფიროსმანიშვილები აქ, მირზაანში ეცხოვრობთ. 40 კომლამდე ვიქნებით, თვითონ კი ვანო ბარამიშვილზე ვარ გათხოვილი.

ქმარი ცოცხალი არა მყავს. მყავს 2 დაფუთკაცებული ვაჟი და 4 ქალი. მეცა და ნიკოლაც აქ მირზაანში ვართ დაბადებულნი. მამაჩვენს ასლანი ერქვა და სულ სამი შვილი ყყავდით: ნიკოლა, მე და ერთი ქალი, ჩვენზე უფროსი, რომელიც ერთ იმერელს ცოლად ჰყავდა ქალაქში. სიძის გვარი არ მახსოვს.

დედა ზემომარხაანელი იყო ტოკლიკიშვილის ქალი თეკლე.

მამა უბრალო სოფლის კაცი იყო და ადრე გარდაიცვალა. ამავე დროს შიმშილობაც ჩამოვარდა და ჩვენმა იმერელმა სიძემ ობლები დედასთან ერთად ქალაქში წაგვასხა. მაშინ მე დაახლოებით 9 წლისა ვიქნებოდით და ნიკოლა 7-ის.

ქალაქში სიძეს ცოლი მოუყვდა და დედა ჩვენი თეკლაც გარდაიცვალა. ამის გამო მე სოფლად დავბრუნდი და ნიკოლა კი იქ დარჩა.

მას შემდეგ ხშირად ჩამოდიოდა ჩემთან ნიკოლა. მარიგებდა, ჰკუჟას მასწავლიდა. ერთხელ ქალაქში წამიყვანა.

როდესაც ჩამოვიდოდა, ორი კვირით მაინც რჩებოდა ხოლმე. აქაც. სოფელშიც ხატავდა და დახატულს ნაცნობ-მეგობრებს უფეშქაშებდა, არა ყიდდა.

ერთხელ ქვემო-მარხაანში ვილაცას „ვივესკა“ დაუხატა.

მისი ნახატებიც მქონდა, წერილებიც. ვინახავდი, მაგრამ ერთ დროს წვიმა ჩამოგვივიდა სახლში და დამიღპო. შემდეგ კიდევ ჩალური გადავაკეთეთ და სრულებით დამეკარგა.

ხასიათით მეტად კარგი ხასიათის იყო, კეთილი, ადამიანები უყვარდა, მაგრამ ისე კი ფიცხი იყო. უცბად აპილპილდებოდა ხოლმე.

ძალიან უყვარდა ღვინის სმა. აქ რომ ჩამოვიდოდა, მომეტებული ხანი ქეიფობდა...

ოჯახი არასოდეს არ ჰყოლია. გამიგია, რომ საყვარელი ყვანდა, ვისი ქალი იყო, არ ვიცი.

არც შვილი უნდა ყვანდეს. 9 წელიწადია არ მინახავს და არ ვიცი, ცოცხალია თუ მკვდარი.

პ ა რ თ ე ნ ი ვ ა ნ ე ს ძ ე ბ ა რ ა შ ი შ ვ ი ლ ის ა
მორჩილი ტანის შავ-ტუხა ვაჟი.

მე ფეფეს შვილი ვარ, ნიკოლას დისწული. 28-ისა ვიქნები და უფრო ბავშვობისა მახსოვს მისი ნახვა.

მახსოვს, რომ ხატავდა, ხატავდა მთვარეს, ვარსკვლავებს, ანგელოზებს, წყლის მზიდავ ვირებს, ქორწილს ღა სხვ.

ერთხელ კრასკები სიღნაღიდან ჩამოატანიანა და აქ ხატავდა ვივესკას. არ ვიცი, ვის გადასცა, ან ვისთვის უნდოდა.

ქეიფი უყვარდა, ფიცხი იყო, როცა გავაჯავრებდი, „გამროზგის ხოლმე“.

ს ი მ ო ნ გ რ ი გ ო ლ ის ძ ე პ ო პ ი ა შ ვ ი ლ ი

სრულიად გაჭალარავებული, მკვრივი ტანისა და სახიერი ქიზიყელი.

60 წლისა ვარ, ხელობით ღურგალი. ქალაქში დიდხანს ვარ ნაცხოვრები და ნიკალასთან დახლიდრად ვიყავ, ამისთვის ვიცი მისი ამბავი.

მე მაშინ დავუახლოვდი, როდესაც ჯერ კიდევ რკინის გზაზე კონდუქტორად იყო. ავად გახდა და ამისთვის დაეთხოვა სამსახურს. თვითონ აღარ ინდომა.

ამასობაში ტიტოკო ალულიშვილს გაეცნო და ქალი მოუნათლა.

ორივენი შეამხანაგდნენ და იქ, საცა ეხლა მელიქ აზარიანცის სახლია, ვერის დაღმართთან, საცა კონკა ჩაუხვევს, იქ მაშინ ხრამი იყო, ამ ხრამის პირას გახსნეს „ბუდკა“, სარძეო „პროდუქტებით“ ვაჭრობა დაიწყო. მეც დახლიდრად ვიყავ მათთან. ერთი წლის განმავლობაში კარგად ვაჭრობდნენ. შემდეგ თავიანთი სავაჭრო იარაღუკაზე გადაიტანეს, საცა 2—3 წელიწადი მაინც ერთად ვაჭრობდნენ. ბოლოს ამხანაგები რაღაზედაც აიშალნენ და ნიკალამ ცალკე მოაწყო სავაჭრო.

მე ნიკალას გავყევე.

იმავ ხანებში სპარსეთის კონსულმა ნიკალას სავაჭროზე გაზეთში წერილი მოათავსა, ნიკალამაც უპასუხა და გაიმართა კამათი. მთე-

ლი ქალაქი დაინტერესებული იყო ამ კამათით. ეს, თუ არ ვცდები, არეულობის წინეთ უნდა ყოფილიყო, ასე 1902—3 წლებში.

ხატვით ხატავდა ღუქანში, მუშინ, როცა მოცლილი იყო.

ზაკაზები არ მახსოვს. თავისდა გუნებისად ხატავდა.

სმა უყვარდა. უფრო არაყს ეტანებოდა. ხამუშ-ხამუშ სვამდა. ყოველ დღე.

ოჯახი არა ჰყოლია. ერთი ფრანგის ქალს ყვარობდა. მგონი, ერთი წლის განმავლობაში. ქალი ცალკე ნომერში ცხოვრობდა. სახელი არ მახსოვს.

მეგობრები საერთოდ, არა მგონია, ვინმე ჰყოლოდეს. ნაცნობობა კი, უფრო ხშირი ვანო ხოსიტაშვილთან ჰქონდა, რომელიც ახლა იარმუკაზე ნანადირევითა ვაჭრობს. საერთოდ, ვაჭრობა ნიკალას კარგი ჰქონდა, მაგრამ მეტად გულკეთილი და მხარჯველი კაცი იყო და ამის გამო ბოლოს დახურა თავისი სავაჭრო და დიდუბეს გადავიდა.

შემდეგ აღარ შევხვედრივარ და არც ვიცი, რა მოუვიდა.

* * *

ამავე სიმონ პოპიაშვილმა მოგვაწოდა შემდეგი ცნობა ფიროსმანიშვილთა გვარის შესახებ.

— რას ნიშნავს სიტყვა ფიროსმანი?

-- აღმოსავლურად „ფირი“ ნიშნავს ხელობას და „მანი“ კიდევ კაცს, ასე რომ ფიროსმანი ხელობის კაცი ყოფილა.

ნიკო ფიროსმანიშვილი

(ნაწყვეტი წიგნიდან: ქირილე ზდანევიჩი, ნიკო ფიროსმანიშვილი, თბ. 1963 წ.)

პოეზია ყოველთვის იყო ქართველი ხალხის საყვარელი ხელოვნება. ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ხალხურმა პოეზიამ საქართველოში დიდ განვითარებას მიაღწია. საუკუნეების მანძილზე ქმნიდნენ უსახელო ავტორები ლექსებს, რომლებსაც ხალხი ახლაც ან წარმოთქვამს, ან მღერის სიხარულისა თუ მწუხარების ჟამს. არსებობს გადმოცემა, რომ ხალხის წიაღიდან გამოსული ნიკო ფიროსმანიშვილი წერდა ლექსებს. სამწუხაროდ, მისი ჩანაწერები დაკარგულია. არსებობს აგრეთვე გადმოცემა ფიროსმანიშვილისა და ვაჟა-ფშაველას დიდი მეგობრობის შესახებ. თბილისში ჩამოსვლისას დიდი პოეტი ხშირად „ქოსების“ ცნობილ დუქანში გაჩერდებოდა ზოლმე, სადაც ხვდებოდა ნიკო ფიროსმანიშვილს. აქ არაერთხელ მოუხმენია მას ნიკოს მიერ წაკითხული ლექსები, დაუღევიათ წითელი კახური და ხელოვნებაზე უბაასიათ. სამწუხაროდ, ამ შეხვედრების დეტალები უცნობია ჩვენთვის, მაგრამ ერთი კი აშკარაა, რომ ნიკოს თავისი პოეტური სული გადაჰქონდა სურათებში. პოეზიის სუნთქვას ადვილად შევამჩნევთ ფიროსმანიშვილის მრავალ სურათში, მეტადრე იქ, სადაც გამოსახულია ღამე, როდესაც ლურჯი ცა განათებულია თეთრი მთვარით, ხეების სილუეტები კი შავად მოჩანან. ამ მხრივ დაუვიწყარია პეიზაჟური სურათი: „არსენალის გორა ღამით“...

მიუხედავად იმისა, რომ ფიროსმანიშვილმა განიცადა... მატერიალური კეთილდღეობის დაკარგვა, იგი არ დაეშვა „ფსკერზე“, არ გადაიქცა იმ ბედუქულმართ ადამიანად, რომელიც მხოლოდ ღვინო-

ში ხედავს ხსნას. ნიკომ დაიჭირავე პატარა ოთახი ეგრეთ წოდებულ „ეკლიან ხევში“ («Колочная гора»), ვერის ხილთან. აქ იგი შეუდგა სურათების ხატვას. ამხანაგებთან ერთად იღებდა შეკვეთებს აბრების დასახატად, მაგრამ ამ ხელოსნებთან მეგობრობა დიდხანს არ გაგრძელებულა, რადგამ ნიკო სულ სხვა შეხედულებებისა იყო ხელოვნებაზე. ვიდრე მისი „ამხანაგები“. ნიკო ცდილობდა თავისი საკუთარი სურათებით ცხოვრებას, მაგრამ ძალიან ძნელად და უხალისოდ თანხმდებოდნენ სირაჯები და მედუქნეები მისი სურათის თუნდაც „იაფად“ შეძენაზე. მაგრამ წარმატებამ, რომელსაც ნიკომ მიაღწია უბრალო ხალხში, ხალხის მიერ მისი აღიარება, იმდენად დიდი იყო, რომ სირაჯები და მედუქნეები იძულებული იყვნენ, ზეგვითები მიეცათ ნიკოსთვის. ფულს ისინი არ იძლეოდნენ, ასმევდნენ და აკმევდნენ იქვე სარდაფში... ნიკო იყო ამაყი და დამოუკიდებელი ადამიანი. ტყუილად კი არ შეარქვეს ხეობობით „გრადი“. იგი არასოდეს არ მიუჯდებოდა უცხო სუფრას, ძნელი იყო მისი დაპატიება. ასეთი იყო ნიკო ფიროსმანიშვილი 1912 წლის ზაფხულის დამდეგს, როცა ჩვენ გავიცანით იგი. ახალგაზრდა მხატვარი მიხეილ ლე-დანტიუ, ჩემი ძმა, სტუდენტი ილია და ამ წიგნის ავტორი ვსწავლობდით პეტერბურგში, ზაფხულობით კი ჩამოვდიოდით თბილისში ჩემს დედ-მამასთან. იმ დროს ჩვენ გატაცებულნი ვიყავით ეროვნული ხალხური ხელოვნებით და ვეძებდით ყოველგვარ მის გამოვლინებას საქართველოში. ჩვენ ვიცოდით, რომ საქართველოს ოსტატები სახლებს, ავეჯს, ჭურჭელს, მუსიკალურ ინსტრუმენტებს ამშვენებდნენ ორნამენტებით, რომლებიც შესრულებული იყო მცენარეების, გეომეტრიული ფიგურების, ვარსკვლავებისა და ჯვრების სხვადასხვა კომბინაციით. ...მაგრამ ჩვენ უფრო მეტის მოლოდინში ვიყავით და მალე აღმოვაჩინეთ მხატვარ ნიკო ფიროსმანიშვილის არაჩვეულებრივი და ორიგინალური ხელოვნება. აი როგორ მოხდა ეს.

სალამოთი, როცა მზე მთებს იქით ჩაესვენება, თბილისში ფარნები ინთება. სტუმართმოყვარულად გაღებულია სამიკიტნოს კარები... ისმის ზურნის და ხრინწიანი არღნის ხმა, ქართული სამზარეულოს ცხარე სურნელი დგას ჰაერში... ჩვენ სამივენი ვდგავართ სადგურის ახლოს და ვათვალისწინებთ სამიკიტნო „ვარიაცის“ აბრას, სადაც გამოსახულია კრეისერი, რომლის სახელსაც ატარებს ეს სამიკიტნო. კრეისერი ებრძვის მტერს. გადავწყვიტეთ შესვლა, ქუჩიდან ჩანს

რალაც სურათები... დახლთან დგას მიკიტანი. ერთბაშად დავინახეთ კედლებზე არეულ-დარეულად ჩამოკიდებული სურათები. პირველად სამიკიტნოს სიბნელეში კარგად ვერ ვარჩევდით, მაგრამ როდესაც თვალი მიეჩვია, დავინახეთ ახოვანი, ულვაშებგადაგრეხილი ყარა-ჩოლელი, რომელსაც ხელში ღვინით სავსე ყანწი უკავია. დიდრონი შავი თვალები, ხშირი შავი წარბები. მისი თეთრი სახე ანათებს ლურჯ ცაზე. ჩვენ დავინახეთ ისეთი ფერწერა, რომელიც სრულიად არა ჰგავს ასეთ სამიკიტნოებში ჩამოკიდებულ ჩვეულებრივ ოლეოგრაფებს. უბადრუკ სამიკიტნოში ასეთი შესანიშნავი და ლამაზი სურათები! ხარბი ცნობისმოყვარეობითა და გატაცებით ვათვალიერებთ სხვა სურათებს და ჩვენ წინაა შავ ნაბადში გამოხვეული, ფაფახიანი „მწყემსი“. წითელ ფონზე კონტრასტულად გამოიყურება შავი ფიგურა. მეცხვარეს ერთ ხელში უკავია კომბალი, მეორეში გრძელი მბოლავი ჩიბუხი... როცა კარგად დავაკვირდით სურათს, შევამჩნიეთ, რომ შავი ფერი მუშამბაა, რომელიც საღებავით არაა დაფარული.. რა დიდი ოსტატობაა საჭირო, რომ ასე მუშაობდეს მხატვარი! როგორი ძლიერი და გამომსახველი ნახატია! ამ სურათს იქით, სამიკიტნოს სიღრმეში მოჩანს კიდევ სხვა სურათები...

...ვიდრეკით ფენომენალური მოვლენის წინ. ჩვენ ვნახეთ ის. რაზე-დაც ოცნებაც კი არ შეგვეძლო. სამიკიტნოს პატრონმა შეამჩნია თუ არა ჩვენი გაკვირვება და აღელვება, დაგვიწყო ახსნა-განმარტების მოცემა. ვერ ვიტყვი, რომ ეს ახსნა ორიგინალური ყოფილიყო, მასში გამოიხატებოდა ფერწერის იმდროინდელი გაგება. მაგრამ ჩვენ სულ სხვა რამ გვაინტერესებდა. სახელდობრ, ვინ არის ამ სურათების ავტორი, საიდან არის იგი? ახლა მთელმა სამიკიტნომ გაკვირვებით შემოგვხედა. „ვა! მაშ თქვენ არ იცნობთ ჩვენს მღებავ ნიკალას! ეს მაგის დახატულია. ქალაქის გარეუბნების ღუქნები და სამიკიტნოები სულ მაგის დახატულია!“

— სად ცხოვრობს?

— მართალი გითხრათ, არავინ იცის. ისეთი ღარიბია, რომ საცხოვრებელი ოთახიც კი არა აქვს. მოხეტიალე კაცია, აიღებს თავის ყუთს საღებავებით და დადის! რას დადის, სად დადის, ვერავინ გეტყვით“.

უფრო დიდი ყურადღებით ვაკვირდებით ამ კონკრეტულ ფერწერას, მკვირვ, ბრწყინვალე ფერებს, რომლებიც ასე ძუნწად და ლა-

მაზადაა განლაგებული, სიბნელეში განათებულ სახეებს, ცოცხალ შავ თვალებს და ისეთ ტანსაცმელში გამოწყობილ ადამიანებს, რომელსაც ახლა აღარ ატარებენ...

დადგა წასვლის დრო, მიკიტანი თავის სამიკიტნოს კეტავდა და გამოთხოვებისას ასეთი სიტყვებით მოგვმართა: „ეძებთ ნიკალა, ძალიან უბედურია, მარტოხელა და ღარიბი. თუ იმას ეტყვით, რაც აქა თქვით, ძალიან გაეხარდება. ეძებთ ნიკალა!“

უკანასკნელად შეეცქერით ნიკოს მიერ დახატულ სურათებს და პორტრეტებს, გულითადად ვემშვიდობებით ჩვენს ახალ ნაცნობებს და ქუჩაში გახარებულები და აღელვებულები გამოვდივართ — ჩვენ ხომ საოცარი რამ აღმოვაჩინეთ!

ილია ზდანევიჩის სპეციალურ რვეულში შეჰქონდა ყველა ცნობები ნიკო ფიროსმანიშვილის და მისი სურათების შესახებ. ჩვენ დავიწყეთ მხატვრის ძებნა და ილიამ რვეულში ჩაწერა: „მოგძებნეთ მხატვარი. მივედით მალაკნების ქუჩაზე ერთ სახლთან, აქ გვიჩვენეს, — აგერ, ნიკალა ქვაფენილზე დგასო. მას ფუნჯით გამოყავდა წარწერა: „სარძეო“, ჩვენსკენ მობრუნდა, ღირსეულად თავი დაგვიკრა და განაგრძო მუშაობა. ეს შეხვედრა დამამახსოვრდა: თეთრ კედელთან დგას მხატვარი დახეულ შავ პიჯაკში, თავზე ახურავს რბილი ფეტრის ქუდი. მაღალი, მშვიდი, ამაყი, მაგრამ გულში ჩამარხული რაღაც მწუხარებით. ჩვენ ვიდექით ფიროსმანიშვილთან და გაფაციცებით ვუყურებდით ამ არაჩვეულებრივ მხატვარს, რომელიც კედელზე ასოებს ხატავდა. კონტრასტი იყო საოცარი — მისი სურათები და ასოები. ფიროსმანიშვილის სახეზე აღბეჭდილი იყო სიმშვიდე. გულკეთილობა, ეს იყო მისი ბუნებრივი მდგომარეობა. გაცნობისას, ჯერ სრულიად მშვიდად, გულგრილადაც კი შეგვხვდა. მივიპატიჟეთ უახლოეს სამიკიტნოში სასაუზმოდ და სალაპარაკოდ. დაგვეთანხმა და ლე-დანტიუ ეუბნება ნიკოს: იცით, რომ თქვენ დიდი ოსტატი ხართ და თქვენი სურათები ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუშებია? ნიკო თავშეკავებით და მშვიდად პასუხობდა. იგი აშკარად ჩვენზე უფროსი იყო, უსიხარულო ცხოვრების გამოცდილებით დამძიმებული. ნიკო დაინტერესდა, ვინა ვართ და რას ვაკეთებთ?.. პასუხით დაკმაყოფილდა. ილია აღელვებით ეუბნება: „ნიკო, თქვენს

სურათებშია ქართული ხელოვნების ძვირფასი შეგრძნება, თქვენ აღმოაჩინეთ და გზა უჩვენეთ ქართველ მხატვრებს. თქვენი სურათებით ქართული ფერწერა ისევ ჩადგება ქართული ხელოვნების ისტორიულ კალაპოტში, გარდა ამისა, თქვენ აგვიხილეთ თვალები მშვენიერ საქართველოზე, რომელიც ასე ძლიერად და სიყვარულით აგისახავთ. სამშობლოსადმი უდიდესი სიყვარული ემჩნევა თქვენს ყველა სურათს და ამისათვის ღიძება და პატივი თქვენს!”

საუბარი გრძელდებოდა და თანდათან ნიკოს თვალებში სითბო ჩადგა. იგი მიხვდა, რომ მასთან იჯდნენ მისი ნამდვილი მეგობრები. გავაცანით ჩვენი გეგმები, რაც მას შეეხებოდა, რომ ჩვენ გადავწყვიტეთ შეგვეგროვებინა მისი სურათები, შეგვედგინა ყველა მისი ნაწარმოების კატალოგი, მოგვეწყო თბილისში და მოსკოვში გამოფენები. დაგვებეჭდა მის შესახებ წერილები. შემდეგ ვთხოვეთ ეამბნა თავის თავზე.

ფიროსმანიშვილმა ჩუმი ხმით გვიამბო კახეთში გატარებულ ბავშვობაზე, თბილისში ცხოვრების შესახებ, თავის სურათებზე, თუ როგორ ესმის მას ფერწერა და სხვა. „მე უბრალო ადამიანების ხატვა მიყვარს: გლეხები, ყარაჩოხელები, მუშები, მეფეზოვეები, ქალები, ბავშვები, ვხატავ ცხოველებსაც. მდიდრებს არ უყვართ ჩემი სურათები, მათ თავიანთი მხატვრები ჰყავთ!“ — „ოტა ხნის შემდეგ დაუმატა: „თქვენ დიდი საქმე წამოიწყეთ, იგი დიდ გარჯას მოიტხოვს. მე გეტყვით, სადაა ჩემი საუკეთესო სურათები“.

ნიკომ კარგად იცოდა ქართული წერა-კითხვა. იგი ჩიოდა საშინელ სიღარიბეზე, ცუდ ტანსაცმელზე, შემკვეთების უვიცობაზე. იგი ჩვენზე ნაკლებად როდი იყო აღელვებული: „არასოდეს არ დამავიწყდება თქვენთან შეხვედრა!“ — ამბობდა იგი. გამოვემშვიდობეთ ნიკოს, მაგრამ თან მიგვქონდა იმის შეგრძნება, რომ რაღაც დიდი მოვლენის მოწმენი გავხდით...

1912 წლის აგვისტო თბილისში მეტად ცხელი იყო, მაგრამ ფიროსმანიშვილის „აღმოჩენით“ გატაცებულნი, ჩვენ ვერ ვამჩნევდით სიცხე-პაპანაქებას და ფიროსმანიშვილის ახალი სურათების ძებნას განვაგრძობდით. ჩვენ მარტონი აღარა ვართ, შემოგვიერთდა პოეტი კოლაუ ჩერნიავესკი და მხატვარი ზიგა ვალიშევსკი, რომლებიც

ბლოკნოტებით ხელში ქუჩა-ქუჩა დაიარებიან, ათვალიერებენ დუქნებს, სამიკიტნოებს, ბაზრებს.

ნიკო ფიროსმანიშვილი ლე-დანტიუს საყვარელი მხატვარი გახდა. მთელ თავისუფალ დროს თბილისში იგი იყენებდა „არაჩვეულებრივი თვითნასწავლი მხატვრის, გენიალური ქართველი ჯოტოს“ სურათების ძებნისათვის. ერთხელ გადაწყვიტა საბურთალოს რაიონის დათვალიერება. ხმები დადიოდა, რომ იქ, ქალაქის განაპირას, სადაც სამხედრო გზა იწყებოდა, ნიკოს სურათები უნახავთ. ლე-დანტიუ გავიდა მტკვრის ნაპირას, ბორანთან. აქვე ახლოს, ჩამომხმარ ხევში ორსართულიანი სახლი იდგა — „შავი ვანოს“ სახელგანთქმული სამიკიტნო. „შავი ვანო“ შფოთიანი ხასიათისა იყო, ჩხუბისთავი.

მდინარის მეორე ნაპირზე მოჩანდა მალაქნების სახლები. ესენი უყვე ას წელზე მეტია, რაც რუსეთიდან გადმოსახლებულან და ახლა, თითქმის უმეტესობა, მეეტლეები არიან... ცისფერი და ვარდისფერი ხალათები, ოქროსლილეებიანი შავი ჟილეტები, კუბრით გაპოხილ ჩექმებში ჩატანებული შარვლები — აი, მათი გარეგნობა. ასე დაჰყავდათ მათ ეტლები ქალაქში.

„შავ ვანოს“ მოსწონდა შრომისმოყვარე მალაქნები. ამიტომ რამდენიმე სურათი შეუკვეთა ფიროსმანიშვილს, რომლის გმირები ეს სექტანტები უნდა ყოფილიყვნენ. სწორედ ეს სურათები ნახა ლე-დანტიუმ „შავი ვანოს“ სამიკიტნოში. ლე-დანტიუ მიუჯდა მაგიდას და დაიწყო სურათების ჩაწერა რვეულში. „შავ ვანოს“ რატომღაც არ მოეწონა მიხეილი, ეჭვის თვლით უყურებდა მას და მალე სამიკიტნოს დატოვებაც მოსთხოვა. ძმაბიჭების მხარდაჭერით გათამამებული მიკიტანი თავს დაესხა ლე-დანტიუს, არ იცოდა, რომ იგი კარგი სპორტსმენი იყო. როცა მეორე დღეს მე და ჩემი ძმა ილია ვანოსთან მივედით, იგი დაბნეული გვიხსნიდა, რომ მას რაღაც ეჭვი დაებადა ჩვენი მეგობრისადმი. ვანოს თვალი შეხვეული ჰქონდა, რაც მომხდარი შეტაკების მკვერმეტყველ საბუთად მივიჩნიეთ. ეს იყო ერთადერთი ასეთი შემთხვევა ქალაქში ჩვენი ხეტილის დროს. სხვა ადგილას მეპატრონენი კარგად გვეპყრობოდნენ.

ლე-დანტიუს მიერ აღმოჩენილი „მალაქნების სერია“ მეტად საყურადღებო აღმოჩნდა. საუკეთესოა მათ შორის სურათი „მალაქნების ქეიფი“...

1912 წლის ზაფხული დასასრულს უახლოვდება. დადგა დრო პეტერბურგში დაბრუნებისა. ჩვენს სახელოსნოში სტუმრად გვეწვივნენ დავით კაკაბაძე, ლადო გუდიაშვილი, ზიგა ვალიშევსკი, პოეტი კოლაუ ჩერნიავსკი და სხვები. დაპატიჟებული იყო აგრეთვე ნიკო ფიროსმანიშვილი, მაგრამ იგი, როგორც ჩვეულებრივ, არ მოვიდა, ეტყობა, თავისი ტანსაცმლისა რცხვენოდა. ესინჯავთ ლე-დან-ტიუს მიერ მონახულ სურათებს. უნდა ითქვას, რომ ნიკოს სურათების მფლობელნი, ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა, სიამოვნებით გვითმობდნენ თავის „საკუთრებას“; ამბობდნენ: „ნიკალა კიდევ დაგვიხატავს ამაზე უკეთესს“ და, მართლაც, ასეც ხდებოდა...

გადავწყვიტეთ, რომ ილია ზდანევიჩი ზამთრის არდადეგებზე ჩამოვა თბილისში, რადგან ნიკო დაჰპირდა, რომ მის პორტრეტს დახატავს. ფიროსმანიშვილს უნდოდა დაეხატა ილია მთელი ტანით, სტუდენტურ ქურთუკში გამოწყობილი, მის გვერდით იქნება გადაშლილი წიგნი. ასეც განხორციელდა ამ პორტრეტის დახატვა. მივემგზავრებით პეტერბურგს. გზაში რამდენიმე ხნით გავჩერდით მოსკოვში მხატვრებთან მიხეილ ლარინოვთან და ნატალია გონჩაროვასთან. ჩვენმა მოხსენებამ ფიროსმანიშვილზე და მისი ორი სურათის დემონსტრაციამ მოსკოვში დიდი სენსაცია გამოიწვია. გადაწყდა მოსკოვში ფიროსმანიშვილის სურათების გამოფენის მოწყობა...

1916 წელს მხატვრები ლადო გუდიაშვილი და მიხეილ ჭიაურელი შეხვდნენ ნიკო ფიროსმანიშვილს. აი, რას გვიამბობს ამის შესახებ მიხეილ ჭიაურელი: „დიდი ძეხნის შემდეგ ნიკო ფიროსმანიშვილი ვიპოვეთ დიდუბეში ნახევრად სარდაფში. ოთახში რომ შევედით, გოცებულნი გავშეშდით. ნახევრად სიბნელეში პატარა სარკმელთან ნავთქურა ბუტავდა, მასზე მინები ელაგა — მხატვარი მკვარტლს აგროვებდა შავი საღებავისთვის. ჭვარტლით იყო მოფენილი მთელი ოთახი, ჭვარტლი დაფრინავდა ჰაერში, ჭვარტლში იყო გახვეული ნიკოც. ის ღუმდა და დიდი ანთებული თვალეებით გვიყურებდა. ბოლოს, გონს რომ მოვედით, გავუმხილეთ მოსვლის მიზანი, მხატვართა კავშირის სხდომაზე გიწვევთ-თქო, ვუთხარით. გაუკვირდა: „მე კი მეგონა, ყველას დავავიწყდი“. შემდეგ დასძინა: „კარტონს ვფერავ ჭვარტლით, შავ გრუნტზე მივეჩვიე ხატვას...“ მერე ტანსაც-

მელზე დაიხედა და გვითხრა, რომ ახლა ჩემთვის ძნელია კავშირში წამოსვლა. „ასეთი სახით ჩემი თავი უკანასკნელ კაცად მიმაჩნია!“...

...1913 წლის იანვარში საზამთრო არდადეგებზე თბილისში ჩამოვიდა ილია ზდანევიჩი. მან მოძებნა ნიკო ფიროსმანიშვილი და თავისი პორტრეტი შეუკვეთა. ილია ზდანევიჩი ხშირად ხელებოდა მხატვარს და დაწვრილებით იწერდა ყველაფერს. მის შავ მუშამბის-ყდიან რვეულს რომ გადაფურცლავთ, შემდეგს ამოიკითხავთ:

„1913 წლის 27 იანვარი. კვირა. დილით ჯერ მესხიევთან (ჩერქეზიშვილი, 70) ვიყავი, რომლისგანაც ვიყიდე ბიჭის პორტრეტი — „მდიდარი კინტოს ვაჟიშვილი“. იქიდან ნიკოსთან წავედი, ის იჯდა და ჩემს პორტრეტს ხატავდა. გამომკითხა ნაყიდი სურათის შესახებ. ჩენს სურათზე ჯერ მხოლოდ კონტურები იყო გავლებული, სხვა სურათზე, რომელსაც აგრეთვე ჩემთვის ხატავდა, ირემი უკვე დაეხატა, ფონი ჯერ არ დაემთავრებინა. ირემი შესანიშნავად იყო შესრულებული. ნიკომ ჯერ განზე გამიყვანა და მკითხა: „როდისაა გამოფენა? ოთახს რომ მომცემდნენ, სადაც შემეძლებოდა მუშაობა, ტილოც რომ მქონდეს, ერთ თვეში ათ-თხუთმეტ სურათს დაგიხატავდით, იმათზე უკეთესებს, რომ მაქვს, „შერემეტიევის ბაღზე“ (ორთაქალა) უკეთესს. შემდეგ დაუმატა: „აი, ესენი კი ჩემს სურათებს აფუჭებენ, მაგალითად, ამ სურათზე კურდღელია დახატული, რა საჭიროა კურდღელი, ვის რაში სჭირდება, მაგრამ ვინც შემიკვეთა, მითხრა: „ჩემი ხათრით დახატე კურდღელი“. მეც ვხატავ — ჩხუბი არ მინდა. აი, ასე მიფუჭებენ ყველა სურათს“.

ჩემს კითხვაზე, დაუხატავს თუ არა ხატი, მან მიპასუხა: „ხატის-მწერელი, ფერმწერი, მღებავი, მხატვარი, — სულ სხვადასხვაა. ხატისმწერელი მე არა ვყოფილვარ. მხოლოდ ერთხელ დავხატე წმინდა გიორგი. ფერმწერლებმა, მართალი გითხრა, ხატვა სულ არ იციან“. მერე შემომჩივლა, ძალზე ღარიბად ვცხოვრობო. საძაგელი ტანისამოსი მაქვს, სურათების შემკვეთები ძალზე უმეცრები არიან და მთხოვა დავხმარებოდი. იმას, რომ ოთახი მჭირდება, ნურცერთ მგდუქნეს ნუ ეტყვიო. „ოთახი სინათლიანი უნდა იყოს. აქ კი სიბნელეა“ (ნიკო მაშინ მუშაობდა და ცხოვრობდა დრო-

უბით ღვინის საწყობის ნახევრად სარდაფში, მალაქნის ქუჩაზე). როცა ხატავდა, მარცხენა ხელს მარჯვენის ქვეშ ამოიდებდა ხალ-მე, რომ ძალიან არ აკანკალებოდა. რუსულს თვითონ სწავლობ-და — „რუსულად თარგმნილი ქართული წიგნი ვიყიდე.“ „აქ არ შეიძლება კარგად მუშაობა, ღვინოს მაძალებენ.“

ნიკოს ჰქონდა ავტოპორტრეტი. „მაშინ კარგი ტანსაცმელი მეცვა, ასეთი ცუდი კი არა“, მაგრამ ვილაცას მიჰყიდა. გუშინ მო-თხრა: „ბევრნაირი სურათი არსებობს: კაცმა შეიძლება ხატოს მთელ თვეს, მთელ წელიწადსაც. ისე რომ დასახატი არ გამოვლიოს.“ შემდეგ დაუმატა: „ბერატეს რომ აქვს, ის სურათები, გამოგიტყდე-ბი, არ მომწონს, მე შემიძლია უკეთესი დაგიხატო.“

28 ი ა ნ ვ ა რ ი. დილით ვიყავი ნიკოსთან. ნასვამი იყო. ჩემი პორტრეტისათვის მიუხატავს ხე, ირმისთვის — ბალახი. ნიკომ მი-თხრა, შენზე გაბრაზებული ვარ, იმიტომ, რომ დაიგვიანეო. ახლა მას მიუღია შეკვეთა, რომელზედაც უნდა იმუშაოს და მიიღებს 60 კაპიკს. ვეკითხები, რა უნდა დახატო-მეთქი. ის კი სახლის ფარანს მიჩვენებს, რომელზედაც უნდა დაწეროს — მალაქნის 1. და სხვა; რას იზამ, შეკვეთაა. თუ უბრალო სამუშაოს არ გავაკე-თებ, აბა, როგორ შევძლებ დიდის შესრულებას! იძულებული გავხდი, დავთანხმებულობიყავ. შემდეგ ნიკომ მითხრა, რომ რკინიგზის სამმართველოში ვმუშაობდი დამტარებლად და სამხედრო სამსახუ-რი არ გამივლიაო. სადილობის წინ მეორედ შევედი სარდაფში, მაგრამ ნიკო ვერ ვნახე. მას ეძინა. წავედი იაქიევთან — რიყის ქ. 40 — მანეთნახევრად ვიყიდე ნატურმოორტი. იქიდან ისევ ნიკოსთან წავედი. სახლის პატრონმა მითხრა, რომ ასეთ რამეში ერთ შაურ-საც არ მიეცემდიო. სხვათაშორის სანდრომ მითხრა: „მას სურს ხის დახატვა, ხეზე კი — თქვენი ხელისა და წიგნების. მე მივუგე, მა-გიდაზე დაადებინე-მეთქი ხელი. ირემზე კი მითხრა: საჭიროა ხის დახატვა, რომ ირემი ეყრდნობოდეს მას. მე ვუთხარი, რომ ნიკოს შეუძლია ხატოს ისე, როგორც სურს, ბრძანება არ შემიძლია.“ შემ-დეგ იმ სურათზე დაიწყეს ლაპარაკი, რომელიც უნდა ეჩუქნათ ჩემთვის. ის სარდაფი, სადაც მე ვიყავი, სანდროს ეკუთვნოდა, იგი მსულ აქებდა იმ სურათს და მითხრა: „ყველაზე უკეთესი იქნება

თქვენს გამოფენაზეო. მასზე გამოსახულია ერთი თავადი, რომელსაც შეუძლია სადილზე სამი ვედრო ღვინის დაღევადო.“

ნიკო გავალვიძე. წამოდგა და მითხრა: „არაქათი გამომელია თქვენი ლოდინით, მე დილით გელოდით, თქვენ კი დაიგვიანეთ.“ ორი მანეთი მთხოვა. ნატურმორტი გასინჯა: „რა თქმა უნდა, ეს ჩემი ერთი საუკეთესოთაგანია. ჩემთვის დავხატე. რა უჭირს, რომ პატარაა — ასი მანეთი ღირს თამამად.“

29 ი ა ნ ვ ა რ ი. დილით ვიყავი მასთან და მხატვარად. ირემი მზად არის. ნიკო ბეგო იაჭიევთან მუშაობდა უფასოდ, საცმლისათვის მხოლოდ (15 სურათი). მისი ნახატები „თეთრ ღუქანშია“ მანგლისის შარაზე და ქალაქის გარეუბნებში. სანდრო კოჭლაშვილი ერეოდა ლაპარაკში და ხან ხეს მოითხოვდა, ხან ფოთლებს და სხე. დიდი გაჭირვებით დავიყოლიებდი ხოლმე. საერთოდ კი, ეტყობა, ნიკო ვერც ერთ ნახატს ვერ ხატავს დამოუკიდებლად, გარეშე პირის ჩარევის გარეშე: „მე რომ ასი მანეთი მაინც მქონოდა, კარგ ტანსაცმელში გამოვეწყობოდი, ოთახს დავიჭირებდი, მაშინ კი ვხატავდი და ვხატავდი!“ მე ვუთხარი, რომ მის შესახებ გაზეთში წერილს დავბეჭდავ. გამომშვიდობებისას მან მითხრა: „მერე შემოიარეთ, ყვავილები უნდა დავხატო“. შემდეგ დასძინა: „ყველაზე უკეთესი შეკვეთა იყო ბაქოს რკინიგზის უფროსის ყიფიანისა. 30 მანეთი მომცა. ხანდახან მემანქანეები და მეწვრილმანე მეღუქნეებიც კარგად იძლევიან ფულს, საერთოდ კი, პურის ფულად ვმუშაობ.“

30 ი ა ნ ვ ა რ ი. დღეს დილით ვიყავი მასთან, თან წავიყვანე ახალგაზრდა მხატვარი ზიგა (ვალიშევსკი). ვნახეთ „სამი თავადი მოლზე“. ამ სურათის გამო ჩხუბი ატყდა. სანდროს ნაცნობებს არ უნდოდათ მისი მოცემა. ჩარჩოს შესახებ ნიკომ თქვა: „თუ კედელი თეთრია, შავი ჩარჩოა საჭირო, თუ მუქია — ღია ფერის — თორემ ცუდადა ჩანს.“ „სამ თავადს“ ცხრა დღე ვხატავდიო. ეს თავადი გულბათია და მისი ბიძაშვილები — ჭავჭავაძეები. ჩემზე ბრაზობდა, რატომ გაპარსული არა ხარ, ამის გამო კი შეიძლება სურათში შენს თავს არ დავმგვანოო. შემდეგ ვილაც მოგვიახლოვდა და ჰკითხა მას, პორტრეტის დახატვაში რამდენს გამომართმევო. ნიკომ უთხრა: „სამ თუმანს“. პოზაში დამაყენა — სახით ძალიან

მგავდი ნახატს. ხეალ ამთავრებს ხატვას. მან დასძინა, „მოსკოვში ჰყელა მებუფეტე იყიდისო ამას, მხოლოდ ძალიან ცოტას ნუ დაფასებთო. თუ კიდეც რაიმე დაგჭირდეთ, წერილი მოიწერეთ.“ შემდეგ მე და ზიგამ დუქნებს ჩამოვუარეთ, სურათებს ვათვალიერებდით. „ვარიაგში“ შემოგვთავაზეს „თამარ მეფის“ პორტრეტი სამ მანეთად. სალამოს მეორედ მივედით მე და ჩემი ძმა. ნიკო დუქნის სიღრმეში, სკამზე იჯდა და მბჟუტავ ნაღვერდალზე ითბობდა ხელს. ლაპარაკში სანდრო ჩაერია. მან სახისა და ირმის გამო დავა ატეხა; დაგვიწყო დარწმუნება, რომ მთვარეაო საჭირო. ნიკომ განაცხადა, მთვარე არ შეიძლებაო და გაბრაზდა. მთხოვს — ფუნჯები მომიტანე და შენი ძმის ნამუშევრები მაჩვენეო. დამპატიჟა.

31 ი ა ნ ვ ა რ ი. დილით ვიყავი ნიკოსთან და პოზაში ვიდექი. პორტრეტი თითქმის მზად იყო. „ირემს“ უკვე ცა ჰქონდა მოხაზული. მალე მე „ზაქავკაზსკაია რეჩის“ რედაქციაში წავედი, რომ გამეგო, მოიწონეს თუ არა წერილი ნიკო ფიროსმანიშვილის შესახებ. მითხრეს, ხვალინდელ გაზეთში იქნებაო. იქიდან ისევ ნიკოსთან მივედი. მხატვარი მელაპარაკებოდა თავის ცხოვრებაზე, სამსახურზე, ვაჭრობაზე, გაცოტრებაზე. 1904 წელს ოთახი დაუქირავებია „კალიუჩაია ბალკაზე“, ახლა არც იმის თავი აქვს, აგერ უკვე ცხრა წელიწადია და მხატვრობით ცხოვრობს. „აი, წინათ მდიდარი ვიყავი. ახლა კი ტანისამოსიც არა მაქვს“. კახეთში მამა-პაპეული მამული აქვს, მაგრამ იქ ვერა ცხოვრობს, რადგან „მიწათმოქმედი“ არ არის. წამოსვლას რომ ვაპირებდი, ვილატეები მოვიდნენ და დაიწყეს ჩემი პორტრეტის კრიტიკა. ნიკომ მითხრა: „ამათ ნუ უგდებთ ყურს, ესენი სულელები არიან და არაფერი გაეგებათო“.

1 თ ე ბ ე რ ვ ა ლ ი. დილით ნიკოსთან ვიყავი. პორტრეტი დაუმთავრებია. გულბათის პორტრეტში სანდროს უნდა მიეცე ორი მანეთი, რომელიც თითქოს მეგობრების დასამშვიდებლად მივართვი. ნიკომ შემასხენა თავისი თხოვნა (მოსკოვის შეკვეთაზე). სალამოს მხატვარ გ. და ჟურნალისტ ა.-სთან ერთად ვიყავი, ვნახეთ ნიკოს სურათები. მხატვარმა თქვა: „სპარსელ მხატვრებს მაგონებს, მაგრამ უფრო ტლანქია, არავითარი ფერები არა აქვს, საერთოდ

კი არაფერია აქ შესანიშნავი“. საზოგადოდ გაურკვეველი და გულ-გრილი აზრებია. ამას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ეს ერთი იშვიათი გამონაკლისია.

2 თ ე ბ ე რ ვ ა ლ ი. გამოვართვი პორტრეტი და ირემი. ნიკომ პროტესტი გამოთქვა: „ირემში ნურაფერს მომცემთ, საკმარისია. თუ მოსკოვში შეგიკვეთათ ვინმემ, მომწერეთო“. როცა ვუთხარი, თქვენს სურათებს მოსკოვში გამოფენაზე მოვითავსებთ-მეთქი, გაიხარა, დაიმედიანდა. ყველას გულითადად ვემშვიდობები და ვაგზალზე მივდივარ. მატარებელი დაიძრა, იქ კი, დიდი ქალაქის სიღრმეში გაღვივებულ ნაკვერცხლებთან იჭდა და სევდაჩადგმული თვალებით იყურებოდა მარტოხელა, მოხეტიალე დიდი მხატვარი, რომელმაც ჩემზე ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა. ახლა, ფიროსმანაშვილის გაცნობის შემდეგ, უკვე ვიცი, რა არის ცხოვრება.“

ამით მთავრდება 1913 წლის ჩანაწერები.

„ილია ზდანევიჩის პორტრეტი“, „ირემი“ და სხვა სურათები 1913 წელს მოსკოვში იყო გამოფენაზე. ილია ზდანევიჩი პეტერბურგში სწავლობდა, მე პარიზში გავემგზავრე, სურათები კი გაქრა. რამდენიმე წლის შემდეგ ამ სურათების კვალს ვიღაც „კოლექციონერთან“ მიაგენს.

გაზეთმა „სახალხო ფურცელმა“ 1913 წელს ქართულ პერიოდულ პრესაში პირველად გამოაქვეყნა სტატია ქართველ სახალხო მხატვარ ფიროსმანიშვილზე. მასში ლაპარაკი იყო მხატვრის ცხოვრებასა და მძიმე ხვედრზე, აქვე ნახსენები იყო ზოგიერთი სურათი და გაისმა მოწოდება იმის შესახებ, რომ ყურადღება მიექციათ ასეთი „არაჩვეულებრივი“ ოსტატისათვის.

იმავე გაზეთში ერთი წლის შემდეგ ისევ გამოქვეყნდა სტატია. დაიბეჭდა ნარკვევი ქართულ, რუსულ და სომხურ გაზეთებში...

ომი დაიწყო და მტანჯველი სიძნელეები წარმოიქმნა მხატვრის პირად ცხოვრებაში. აღარავინ აძლევდა მას შეკვეთებს.

საცხოვრებელი ადგილიც აღარ გააჩნდა... ერთადერთმა შეკვეთამ მისცა საშუალება, რამდენიმე სურათი შეექმნა თავისი შემოქმედების საუკეთესო მიღწევების დონეზე. ზუშამბისა და ტი-

ლოს უქონლობამ ვერ შეუშალა ხელი ნიკოს შეექმნა გადაკერებულ მუყაოზე შთამბეჭდავი „დღეობა ბოლნის-ხაჩინში“ (266X134), მისი ზოგიერთი სურათის ვარიანტი, აგრეთვე რამდენიმე მთელფურცლიან მუყაოზე კონტრასტული „შავი ხარი ყვითელ ფონზე“, „თხა“ (შავ ფონზე), „თეთრი დათვი“ და სხვ.

იმ დროს, როცა მხატვრის სურათები გადაჭონდათ სარდაფებიდან საგამოფენო დარბაზებში და მათ ხილვას მაყურებელი ალტაცებაში მოჰყავდა, ნიკო ფიროსმანიშვილის ცხოვრება სულ უფრო და უფრო მწარე ხდებოდა.

1916 წელს თბილისში ჩამოვიდა მხატვარი დიტო შევარდნაძე, რომელიც მიუნხენში სწავლობდა. აკადემიური გერმანული ფერწერის თაყვანისმცემელი, იგი თბილისის მხატვრების მეგობარი იყო. დიტომ 1916 წელს პირველად ნახა გამოფენაზე ნიკოს მუშაობები.

შევარდნაძის მეგობრები განცვიფრებულნი და აღშფოთებულნი იყვნენ იმის გამო, რომ დიტომ ერთის ნახვით შეიყვარა არაჩვეულებრივი ფიროსმანიშვილი! „აკადემიკოსები“ თავს დაატყდნენ ახალგამოჩენილ „ფიროსმანისტს“ მთელი თავისი ენამჭევრობით, რაც მათ ძალიან ეხერხებოდათ, მაგრამ შევარდნაძის სიყვარული მტკიცე აღმოჩნდა.

სულ მოულოდნელად იშოვა ნიკო ფიროსმანიშვილმა ქომაგი შევარდნაძის სახით, რომელმაც უდიდესი ენერგია გამოიჩინა მისი სურათების კოლექციის შესაგროვებლად.

1915 წლის ზაფხულს ომში დამპყრეს და ჭრილობები რომ მომიშუშდა, თბილისში ჩემს მშობლებს რამდენიმე დღით ვესტუმრე. ჩვენი ბინა აგურის შესახვევში მაშინ, არსებითად, ფიროსმანიშვილის სურათების მუზეუმი იყო. ორმოცდაათზე მეტი მუყაო და მუშაობა, რომლებიც შევიძინეთ სხვადასხვა ადგილებში, ეკიდა რამდენიმე ოთახში ჭერიდან იატაკამდე. ეს იყო საოცარი, დაუფიწყარი სანახაობა! „სამი თავადი“. „აქტრისა მარგარიტა“, „მეზაღური“, „თეთრი დათვი ზელებით“, „შამილი და მისი მცველი“, „შეთე შამილის დასაჰერად გზას უჩვენებს თავად ბარიატ-ნსკის“, „ყაჩაღები საძარცვავად მიდიან“ და აგერ უკვე „ყაჩაღმა ცხენი მოიპარა“, „უშვილო მილიონერი და ბავშვებიანი ღარიბი ქალი“ „ყვითელი

ლომის“ გვერდით ეკიდა, „შელის“ და „თეთრი დათვის“ გვერდით კი „ორთაჰალის ტურფები“. ყველა ამ სურათის ერთად ნახვა დაუფიქარი იყო. განვიცადე უდიდესი სიხარული, რაც გამოიწვია ჩემში მშობლებთან შეხვედრამ, ნიკოს სურათების ნახვამ. ვიღებ შავ რვეულს და ვეძებ ნიკოს სურათების მფლობელთა მისამართებს. ვკითხულობ: „ორთაჰალა, ელდორადოს ბალი (13 სურათი)“. მე დამებადა ეჭვი — ხომ არ გაუხადგურებიათ ეს სურათები ახლანდელ მომხდარი დარბევის დროს, რომელიც ფრონტზე მიმავალმა პლასტუნთა ბატალიონმა მოაწყო? მან ხომ დაარბია „მზიარული სახლები“ ელდორადოს ქუჩაზე, ელდორადოს ბალის გვერდით?

გადავწყვიტე: მივდივარ ორთაჰალაში. შესანიშნავი მზიანი ღლეიდა. ეტლით მივედი ელდორადომდე. ალაყათის კარი დაკეტილი დამხვდა, მაგრამ სახლი თითქმის მთლად იყო გადარჩენილი. მეეტლემ მათრახის ტარი მაგრად მიუკაკუნა კარს, გამოვიდა „ხაზენი“ და ეტლი ბაღში შეეშვა. ჩვენ სახლთან მივიყვანეთ ეტლი. აივანზე ერთიმეორეზე შეწყობილი სკამები ელაგა, სკამებს შორის ლეგენდარული „ჟირაფი“ იცქირებოდა. კარს ზემოთ „ორთაჰალის ტურფა“ ნებივრობდა. გულზე მომეშვა — სურათებისთვის ხელი არ ეხლოთ!

პატარა მოლაპარაკების შემდეგ, ერთ-ერთ ბნელ ოთახში გაიშალა წმინდა ქართული, უხვი სუფრა აკრძალული ღვინითა და დაბალ ხმაზე მოდილინე არღნით. პატრონთან მეგობრული საუბრის დროს, რაც დიდხანს გაგრძელდა, ბევრი რამ შევიტყვე ნიკოს შესახებ.

ბოლოს დავიწყეთ ნიკოს სურათების თვალიერება და ძებნა. პატრონმა მითხრა: „ეს სურათები ჩვენ არ გვჭირდება, სულ ერთია, დაიკარგება, ამიტომ თქვენ იყიდეთ, იაფად გავყიდო.“

აივანზე კედელთან რომ მივაწყვეთ ერთიმეორის გვერდით, ამ სურათებმა ჩემზე უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა. ეს სურათები ხომ საუკეთესო იყო ფიროსმანიშვილის შემოქმედებაში. ვაჭრობამ კარგად ჩაიარა, მაგრამ მე არ მჯეროდა ჩემი ბედნიერებისა, ეს ბედნიერება მეტისმეტად დიდი იყო!

აი, უკვე ჩავაწყვე სურათები ეტლში. მოვიტანე შინ — აგურის ქუჩაზე, სადაც დიდი შრომის გაწევა მომიხდა, რომ მრავალი წლის კუჭყისა და მტერისაგან გამეწმინდა ისინი. აქ იყო: „მეფხოვე“, „ჟირაფი“, „შავი ლომი“, „ორთაჰალის ტურფები“ (3 სურათი),

„ძიძა ბავშვით“, „მზარეული“, „მეარღნე“, „აზნაურს ყანწი უჭირავს“, „ელდორადოს პატრონის პორტრეტი“ და სხვ. ამან შეავსო ჩვენი კოლექცია.

ასე გადარჩა ფიროსმანიშვილის კიდევ რამდენიმე შედეგრი. ამ ჩამოსვლაზე, სამწუხაროდ, ნიკო ვერ ვინახულე, პოლკში ჩქარა უნდა დავბრუნებულიყავი.

მაგრამ ყოველთვის ვერ ვახერხებდით ნიკოს სურათების განადგურებისაგან გადარჩენას. „ხშირად სულ სხვანაირად დატრიალდებოდა ხოლმე საქმე“, — გვიამბობს მწერალი სერგო კლდიაშვილი:

„ზესტაფონში ვიყავი. სადგურიდან რომ გამოველ და ხიდი გადავიარე, იქვე სახაშე შევნიშნე. გადავწყვიტე შევსულიყავ. კედლებზე სურათები ეკიდა. ჩემს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, როცა შევიცან ჩემი ოცნების მხატვრის, ფიროსმანიშვილის საუცხოო სურათები. გამოკითხვა დავუწყე სახაშის პატრონს, საიდან ჰქონდა ეს სურათები. მან მითხრა: „ერთხელ ჩემთან მოვიდა „პირქუში“ კაცი, რომელსაც მუქი კოსტიუმი ეცვა. სახისა და თვალების გამომეტყველება ეფარდებოდა მის გარეგნობას. სასიამოვნო იყო მასთან საუბარი. მან შემომთავაზა სასადილოსათვის სურათების დახატვა. ჯერ უარი ვუთხარი, შემდეგ მითხრა, სასინჯად პირდაპირ კედელზე დაგიხატავო რამეს.“

ეს ფიროსმანიშვილი იყო. მან ყუთი გახსნა, ხელში ფუნჯი აიღო და, აი ამ სურათის ხატვა დაიწყო. ნახატი ისეთი ლამაზი და ცოცხალი გამოვიდა, რომ მაშინვე შევეუკვეთე ათი სურათი. ის აქ ორ კვირას ცხოვრობდა. მე მას ვაქმევდი და ვასმევდი, მაგრამ როცა სამუშაო დაამთავრა, როგორც საჭირო იყო, ისე გავემასპინძლდი ნიკოს, ვუყიდე მატარებლის ბილეთი, ცოტა ფულიც მივეცი და საჩქაროზე გავამგზავრე თბილისში. ირგვლივ ყველა მედუქნეს შურდა ჩემი სურათები, სურდათ ნიკოსთვის შეეკვეთათ, მაგრამ მათზე უფრო ეშმაკი აღმოვჩნდი“, — ამით დაამთავრა თავისი ნაამბობი პატივცემულმა გოცაძემ.

მე დავუწყე თხოვნა, რამდენიმე სურათი მოეყიდა ჩემთვის. მართალია, გოცაძე ყოყმანობდა, მაგრამ შემდეგ დაფიქრდა და მითხრა: „ორი თვის შემდეგ ჩამობრძანდით და რამდენიმე სურათს მოგყიდიტო“. მაგრამ ზესტაფონში ჩასვლა მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ მომიხდა და როცა ახალი, განიერი ხიდი გადავიარე, დავინახე, რომ გზისპირას მდგარი სახლი აღარ იყო, დაენგრიათ და მის ადგილას გზა გაეყვანათ. მაგრამ სურათები სადაა? არავინ იცოდა, სად „გადაყარეს“ სურათები, მათ არ აფასებდნენ და ნიკოს ნამუშევართა ბედს გულგრილად ეპყრობოდნენ“. სერგო კლდიაშვილის ნაამბობის ვარიაციები შეგვეძლო გაგვეგრძელებინა, მაგრამ ყველას ფინალი ერთი იქნებოდა: სურათები გადაყარეს, დახიეს, დაკარგეს...

პაპუნა წერეთელმა მიაგმო: „კიბით რომ ჩამოვდიოდი ეზოში, უნებურად ჩემი ყურადღება მიიპყრო მუყაომ, რომელსაც ნაგავთან ერთად ხვეტავდა მეეზოვე. რაღაცა ძალამ გამაჩერა: მუყაოს ერთ მხარეს რაღაც ლაქები ემჩნეოდა, მეორე არ იყო შეღებილი, ყავისფერი იყო, სწორედ ისეთი ფერისა, როგორი ფერისაც ნიკოს სურათებია. უეცრად ფიქრმა გამიელვა—რა მოხდება, რომ? აღელვებით ვიღებ ხელში მუყაოს და ცხვირსახოციტ ვწმენდავ ტალახს. და აი, ნაცნობი ოსტატის ხელმა გაიელვა! დიდი განცვიფრებით ვუყურებ, როგორ აღდგა ჩემ თვალწინ სოფლის ეზო, ქალი, კრუხი წიწილებით. დიახ, ეს ჩემი საყვარელი ფიროსმანიშვილი იყო, რომელიც ახლა კვლავ აღდგა ტალახისა და არარაობისაგან! ვკითხე, საიდან არის-მეთქი ეს სურათი. „მუყაო აქ ეგდო და მეც მივანვეტე ნაგავსო“. ჩემდა გასაკვირად, სურათი სრულებით არ იყო დაზიანებული. ასე გამიხარა გული და გამილამაზა ოთახი ფიროსმანიშვილმა“...

...ნიკო მხატვართა კავშირის პირველ კრებაზე მოვიდა. მეგობრულად და სიყვარულიტ შეხვდნენ მას მხატვრები. „ფიროსმანიშვილი მხატვრებისაგან მოშორებით დაჯდა, — გვიამბობს მიხეილ კიაურელი. აგიწერთ ნიკოს გარეგნობას, განსაკუთრებით სახეს, რომელიც

მას შესანიშნავი ჰქონდა. სწორნაკეთებიანი სახე გასხივოსნებული იყო დიდი შავი თვალებით, ისინი ასხივებდნენ სიკეთესა და სიმშვიდეს. მისი შავი წვერი და თმა, გადატყეული სახე ქართული ფრესკების გამოსახულებას მოგაგონებდათ. არაჩვეულებრივი და ამავე დროს წყნარი იყო ფიროსმანიშვილი. ის გაუნძრევლად იჯდა, თავის გრძნობებს არ ამჟღავნებდა. ისე კი ჰქონდა გაკვირვების მიზეზი!

ჩემდაუნებურად ხელი ფანქრისა და ქაღალდისაკენ წავიდე, ჩემს გარდა ბევრს დაუხატავს ფიროსმანიშვილი ნატურიდან. იაკობ ნიკოლაძეც თავისებურად მოხაზავდა ხოლმე ნიკოს პორტრეტს. საერთოდ კი, მგონია, არც ერთი მხატვრის მონახაზს (ნიკო კი დაუხატავს რამდენიმე კაცს) არ შეეძლო დაეჭირა მისი სახის შთაგონებული გამომეტყველება.

სხდომის დაწყებისას დარბაზში გამეფებული იყო აღფრთოვანება, საქართველოს მხატვრები პირველად გაერთიანდნენ კავშირში.

ერთმა ორატორთაგანმა ახალგაზრდული სიფიცხით გაუკეთა ანალიზი ფიროსმანიშვილის შემოქმედებას. მან ხოტბა შეასხა ქართულ მიწაზე დაბადებულ არაჩვეულებრივ მხატვარს...

მეორე სულ არ ლაპარაკობდა, მაგრამ იმისი გახსენება აღარა ღირს, რაც მალე უარყო დრომ...

1916 წლის ზაფხულის ბოლოს, თბილისში, ილია ზდანევიჩმა თავისი მშობლების ბინაზე ფიროსმანიშვილის სურათების ერთდღიანი გამოფენა მოაწყო. ქალაქში დაარბიეს მოსაწვევი ბარათები და დიდძალი ხალხი მოვიდა. ოთახები სავსე იყო ხალხით, რომლებიც გამძაფრებით მსჯელობდნენ ნიკოს შემოქმედებაზე, ბევრნი კიცხავდნენ ილიას „მაყურებელთა მოტყუებისათვის“, აღმოჩნდნენ ნიკოს სურათების დამცველნიც, მაგრამ კიდევ უფრო მეტი იყო „კეთილშობილურად აღშფოთებულნი.“

უფროსი თაობის მხატვარმა მოსე თოიძემ, რომელიც ხალხური შემოქმედების პატრიოტი იყო, სერიოზულად დაათვალიერა სურათები, ხმა აღიმადლა მხატვრის დასაცავად და 1916 წლის „სახალხო ფურცელში“ (579) სტატიაც მოათავსა...

1917 წელი — ხალხთა განმათავისუფლებელი რევოლუცია, საქართველო განთავისუფლდა ცარიზმის ბატონობისაგან, მაგრამ ფი-

როსმანიშვილის ცხოვრებაში არაფერი შეცვლილა. სტუმართმოყვარე ბეგო ეკიევს რომ არ შეეფარებინა ის თავის ღუქანთან მიშენებულ ფარდულში, მას თავშესაფარიც არ ექნებოდა, სურათის შემკვეთლები კი აღარ ჩანდნენ.

მხატვრებმა ლადო გუდიაშვილმა და დავით კაკაბაძემ მოძებნეს ნიკო ფიროსმანიშვილი. ღუქნის უკან, პატარა ხუხულა მის სახელოსნოს და საცხოვრებელ ბინასაც წარმოადგენდა. ეს ხუხულა ღვინის კასრებით იყო სავსე. აქვე მუშაობდა და ცხოვრობდა მხატვარი.

ნიკოს დანახვაზე მეგობრები განაცვიფრა მისმა სიგამხდრემ და ავადმყოფურმა სახემ. როგორც ყოველთვის, მშვიდი და სერიოზული ნიკო, თავშეკავებით ესალმება მათ და ოდნავ იღიმება.

მხატვრები გულითადად და სიხარულით ესალმებიან ფიროსმანიშვილს და სვამენ მას დახლთან, მაშინვე გაჩნდა საჭმელი და ღუქნის სიამაყე — სქელი, კუპრივით შავი ღვინო — „მიწის სისხლი“.

მხატვრები ნიკოს ელაპარაკებოდნენ, ის სულ ერთნაირად, წყნარი ხმით უპასუხებდა: „ჯანმრთელობა მღალატობს, განა ეს სიცოცხლე? გაჩვენებთ, სად ვცხოვრობ“.

კასრებს შორის, დაბალ ფეხებზე იდო ფიცარი: „აი, ჩემი საძილო ოთახი, — გვიჩვენა ნიკომ და ზელი ჩაიქნია, — აქვეა ჩემი სახელოსნოც. ბნელა, ღვინის ძლიერი სუნი დგას, მაგრამ სად უნდა წავიდე? დიდუბეში კიბისქვეშ ცივა, ისიც მგონი სახლის პატრონმა მეწაღეს მიაქირავა“.

მხატვრები საუბრის გასაგრძელებლად სუფრას მიუბრუნდნენ, მაგრამ ნიკო დანადვლიანებული იყო, რაღაცას თავისთვის ამბობდა, ლაპარაკი უჭირდა, ხშირად მალლა იყურებოდა, ხან ამოიოხრებდა ხოლმე კიდეც, ცუდად იყო.

ნიკო გრძნობდა, რომ ძალ-ღონე ეკარგებოდა და სევდა ისმოდა მის სიტყვებში გაჭირვებასა და ხელმოკლეობაზე.

დავით კაკაბაძემ სთხოვა დაეხატა მისი პორტრეტი და უთხრა, რომ იმდენ ფულს გადაუხდიდა, რამდენსაც ნიკო მოისურვებდა. მაგრამ ნიკო ფიროსმანიშვილმა უპასუხა, რომ არც ერთ კაპიკს არ გამოართმევდა — განა შეიძლება მეგობარ მხატვრისათვის ფულის გამოართმევა? ის უნდა გამოჯანმრთელდეს, ცოტა მოლონიერდეს, „მაშინ მექნება ბედნიერება დავხატო დავითი“. შემდეგ კაკაბაძემ ჰკითხა: „ხომ არ ეწყინება ნიკოს, რომ ვთხოვო ბეგოს, მომყილოს

თქვენი სურათები, რომლებიც ახლა ჩვენს ირგვლივ არის მოფენილი“, — „ბეგოს მე სხვებს დაუხატავ, — უპასუხა ნიკომ, — იმას. გაუხარდება კიდევ მაგ სურათების გაყიდვა, ფულს მოიგებს“.

მხატვრები სევდითა და შიშით დაემშვიდობნენ ნიკო ფიროსმანიშვილს. მან, ჩვეულებისამებრ, გადაჭრით თქვა უარი მათგან ფულის მიღებაზე. მოგვიანებით დავითმა ფიროსმანიშვილის რამდენიმე სურათი იყიდა...

გაზაფხულმა გატეხა ნიკოს ჯანმრთელობა. ავადმყოფობამ (რომელსაც ის მაღავდა), გაჭირვებამ და საერთო გამოფიტვამ გატანჯეს მხატვარი...

ნიკო ფიროსმანიშვილის სიკვდილმა ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა საქართველოში. მხატვრისადმი მხურვალე სიმპათიამ შეარხია საზოგადოებრიობა. ქართულმა, რუსულმა და სომხურმა ჟურნალ-გაზეთებმა მოათავსეს სტატიები არაჩვეულებრივ მხატვარზე, საოცარ ადამიანზე — ხელოვნებისათვის წამებულ ნიკოზე...

...მხატვარი დავით კაკაბაძე გვიამბობდა:

„1918 წლის ზაფხულში მე და ლადო გუდიაშვილმა გადაწყვეტით წავსულიყავით ბეგო იაქიევის დუქანში, სადაც ერთხელ აღრევიყავით. მელუქნე ცუდად შეგვხვდა, მაგრამ ჩვენი ნიკოსთან შეხვედრა რომ გაიხსენა, წამოიძახა: „ვაიმე! რა უბედურებაა, აღარ არის ჩვენი მხატვარი! არა მჯერა, რომ ველარ ენახავთ მას! კარგი კაცი იყო“.

ნიკოზე რომ ვლაპარაკობდით და ვიგონებდით მას, ბეგო იაქიევი ოხრავდა, მაგრამ ნელ-ნელა გამხნევდა, დამშვიდდა, ხელების ქნევით მოგვიყვია, როგორ ხატავდა ნიკო სურათებს და როგორ მუშაობდა. აღტაცებული იყო იმ სისწრაფით, რა სისწრაფითაც ხატავდა ნიკო, მისი დაკვირვებულობით და გულკეთილობით. ბეგომ თავისი ნაამბობი შემდეგი სიტყვებით დაამთავრა: „აი, როგორი იყო ჩვენი ხელოვანი, ჩვენი ნიკალა! დაე, მას ეს მიწა ბუმბულად ექცეს!“

შემდეგ მან პატარა მაგიდაზე სუფრა გაშალა. ტანჯული და უბედური ფიროსმანის შესანდობარი დავლიეთ. მე სიტყვა ჩამოვაგდე ნიკოს სურათების შესყიდვაზე. ბეგომ მიპასუხა: „მე უნდა შევეგუო

იმ აზრს, რომ სურათები გავყიდა, მე ღუქნის გაყიდვაც მინდა! მივეჩვიე ამ სურათებს, მაგრამ არა მაქვს მათი შესანახი ადგილი“.

და მართლაც, ერთი კვირის შემდეგ დადგა ჩემი ცხოვრების ყველაზე ბედნიერი დღე, ბევრს დამითმო შემდეგი სურათები: „ურემი ღვთისმლოცავეებით“, „ბერიკაცი თოფით“, „მწყემსი ჩიბუხით“ და კიდევ ორი სურათი, რომლებზეც გამოსახული იყო თეატრალური სცენები. მას შემდეგ ნიკოს სურათები ჩემი საუკეთესო მეგობრები არიან და მეც მათში ვპოვებ ცხოვრების ძალას“...

...1920 წელს ტიციან ტაბიძემ ენერგიულად მოჰკიდა ხელი ფიროსმანიშვილის ხელოვნების მოყვარულთა ოცნების განხორციელებას — მხატვრის შესახებ ილუსტრირებული მონოგრაფიის გამოცემას. იმ დროს ეს ადგილი საქმე როდი იყო. დაიწყო საჯახირო სამუშაო მასალების შესაგროვებლად, სტატიების მოსამზადებლად, ილუსტრაციების ამოსარჩევად, კატალოგების შესადგენად, სურათებიდან ფოტოგრაფირება, ქაღალდის ძებნა, უკეთესი კლიშეების დამზადება და სხვ.

პოეტმა კოლაუ ჩერნიავესკიმ დაგვიტოვა რამდენიმე ჩანაწერი თავის დღიურებში იმის შესახებ, თუ როგორ მზადდებოდა ნიკო ფიროსმანიშვილზე წიგნის ბეჭდვა. კოლაუ ჩერნიავესკი, რომელსაც მზურვალედ უყვარდა საქართველო და ფიროსმანიშვილის მხატვრობა, მრავალი წლის განმავლობაში ადგენდა ნიკოს სურათების კატალოგს, აგროვებდა ქართულ ზღაპრებს და ხალხურ ლექსებს. მომყავს მისი რვეულიდან... ამონაწერი:

„მე და კირილე თბილისიდან საღამოს გავემგზავრეთ¹ და მეორე დღეს დილით ახალ-სენაკში ჩავედით. აქედან ფეხით გადავედით ძველ სენაკში, საიდანაც ციცაბო გადასასვლელზე ავედით და იქ მიგვასწავლეს კეკეაძის პატარა სახლი.

სახლს ვუახლოვდებით, თან ეჭვი გვიპყრობს, ნუთუ ამ სიშორეზე ჩამოიტანეს სურათები? მივედით ყავრით გადახურულ ხის

¹ საუბარი ეხება მგზავრობას ქუთაისის გუბერნიის სოფელ ეკში, ივანე კეკეაძესთან, რომელსაც წინათ თბილისში ღვინის სარდაფი ჰქონია და შემდეგ თავის მშობლიურ სოფელში გადასახლებულა.

სახლთან. წინ შემოგვეგებნენ მასპინძლები — დედაბერი და ბერი-
კაცი. გავაცანით ჩვენი თავი და გავუშვილეთ ჩვენი ჩამოსვლის
მიზანი.

ნიკო ფიროსმანიშვილის სახელის ხსენებაზე ივანე კეკვაძე სულ
შეიცვალა. ის კიდეც ერთხელ გვართმევს ხელს, საოცრად გახარე-
ბულია, რომ „ჩემი მხატვარი და წმინდა ადამიანი გაიხსენესო“.
შევდივართ პატარა ოთახებში და სასიამოვნო განცვიფრება გვიპყ-
რობს. კედლები ნიკოს დიდი, კარგად შენახული სურათებით, შესა-
ნიშნავი ტილოებითაა მოფენილი, ღრმად ადამიანური ხელოვნება
სიკეთითა და სიყვარულითაა აღსავსე, განსაცვიფრებელი კომპო-
ზიციური გადაწყვეტა და გამომეტყველება აღდგა ჩვენს წინაშე. ვნა-
ხეთ ცნობილი „ოჯახური პორტრეტი“, სადაც ნიკომ ღრმად ჩაიხე-
და ადამიანის სულში. ექვს მოქეიფეთაგან თვითეულის ხასიათი
განსაკუთრებული გამომსახველობითაა დახატული. მეორე სურათი
„მუშა სოსო“ ნიკოს მხატვრობაში ნამდვილი აღმოჩენაა. ნაცრის-
ფერ ფონზე შავხალათიანი ქართველი მუშაა დახატული. მას შარე-
ლის ტოტები შავ ფონზე ღია ფერის წინდებში აქვს ჩატანებული.
სურათი ჩვენთვის ახალი იყო. ძლიერადაა შესრულებული ავლამ-
რელი მედუქნე „სარქისა ღვინოს ასხამს.“ კეკვაძე გატაცებით გვი-
ამბობს თვითეული სურათის ამბავს. „სარქისა ჩემი მეგობარია,
ღვინის აღმართზე ცხოვრობს. პატიოსანი კაცია, არასოდეს არ ჩა-
უსხია ღვინოში ერთი წვეთი წყალიც კი. ის ამბობდა: „ღვინო
ღვთის მადლია და მისი გაფუჭება ისეთივე ცოდვაა, რო-
გორც ქურდობა“. აქვეა სურათები „მწოლიარე ქართველი ქალი“ და
„ძაღლი ბათოში“.

ივანე კეკვაძე მონაწილეობდა პორტ-არტურის დაცვაში რუსეთ-
იაპონიის ომის დროს და ფიროსმანიშვილმაც უარი ვერ უთხრა
ბრძოლის მონაწილეს, რამდენჯერმე გამოესახა საზღვაო ბრძოლები.
ბოლოს ვნახეთ მისი ორი ნათესავი „მ. დ. ჩხეიძე და მ. კეკელიძე“,
რომლებიც დიდ ტილოზე არიან დახატული. სტუმართმოყვარე
მასპინძელი სუფრაზე გვიწვევს და ჩვენმა თქმამ, რომ შინ მიგვე-
ჩქარება, ამაოდ ჩაგვიარა. წმინდა ქართული გულუხვობით გაგვი-
მასპინძლდნენ და მეგობრული ლაპარაკი გაიმართა, რომელიც
უფრო გაახურა თეთრმა იმერულმა ღვინომ... შემდეგ გამოვედით
გარეთ და შევნიშნეთ, რომ დღე ილევა. „ხვალ დილიდანვე ჩამოხ-

სენით“, — გადაწყვიტა მასპინძელმა და ჩვენც გადავწყვიტეთ დარჩენა. დილისთვის ყველა სურათი გამოიტანეს ეზოში და გადავიღეთ. ისევ კედლებზე ვკიდებთ, ბოდიშს ვიხდით შეწუხებისათვის, მაგრამ მასპინძელი მაღლობას გვიხდის ამ შეხვედრის გამო და შემობრულად ვშორდებით“...

1930 წელს ნიკო ფიროსმანიშვილისათვის დაიწყო ახალი ეპოქა. ნიკო ხდება მთელ საბჭოთა კავშირში ფართოდ ცნობილი, პოპულარული და საყვარელი მხატვარი. მოეწყო მისი დიდი პერსონალური გამოფენები თბილისში (ორჯერ), ლენინგრადში, მოსკოვში, ოდესაში, კიევში, ზარკოვში. ამ გამოფენების ორგანიზატორი იყო მეტეხის მუზეუმი, დირექტორი დიტო შევარდნაძე.

პირველი გამოფენა გაიხსნა 1930 წელს საქართველოს მხატვართა კავშირის გალერეაში. სამივე დარბაზი დამშვენებული იყო ნიკო ფიროსმანიშვილის სურათებით. თხუთმეტმა წელმა განვლო მას შემდეგ, რაც ნიკო წყნარად იჯდა ამ დარბაზში საქართველოს მხატვართა კავშირის მიერ გამართულ საღამოზე, ახლა კი, მხატვრის სიკვდილის შემდეგ, ორასამდე სურათი გამოიფინა აქ. მხატვრის წარმატებამ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. საქართველომ ასე სრულად პირველად ნახა თავისი პირმშო — დიდი ქართველი მხატვრის შემოქმედება და სამუდამოდ შეიყვარა იგი.

შეხვედრა ფიროსმანთან

იმპერიალისტური ომი დასასრულს უახლოვდებოდა, როცა პირველად შევხვდი ფიროსმანს. კარგად მახსოვს მხატვართა საზოგადოების კრებაზე მოვიყვანეთ. გულხელდაკრეფილი იჯდა და გარინდებული და გაქვავებული ერთ წერტილს მისჩერებოდა. სახე ფარულ სიყვარულსა და გაკვირვებას გამოხატავდა. ასე იჯდა მთელი სხდომის განმავლობაში და ხმა არ ამოუღია. სხდომის გათავების შემდეგ შემოეხვივნენ მხატვრები და დაუწყეს გამოკითხვა. პასუხს იძლეოდა მოკლედ, ლაპარაკობდა ცოტას. დაინტერესდა ორატორებით. „ჰოდა, რა გვინდა, ძმებო, იცით? — თქვა მან, — ...უსათუოდ საჭიროა ავაშენოთ დიდი ხის სახლი სადმე, ქალაქის შუაგულში, რომ ყველასთვის იყოს ახლოს. ავაშენოთ დიდი სახლი, რომ შევიყარნეთ ხოლმე, ვიყიდოთ დიდი სტოლი და სამოვარი, ვსვათ ჩაი, ბევრი ვსვათ და ვილაპარაკოთ მხატვრობაზე. თქვენ კი ეს არ გინდათ, თქვენ სულ სხვას ლაპარაკობთ.“

შემდეგ სხდომაზე ფიროსმანიშვილი არ გამოცხადებულა. ცხოვრობდა, როგორც გაგვეგო, სადღაც დიდუბეში, მაგრამ ვერავინ იპოვა. გაიარა წელიწადმა. ფიროსმანიშვილი გაქრა და მის შესახებ არაფერი ისმოდა.

მხატვართა საზოგადოების ერთ-ერთ კრებაზე გამოტანილ იქნა დადგენილება — აღმოეჩინათ ხელვიწრო წევრებისათვის მატერიალური დახმარება: გადაწყდა, ნიკო ფიროსმანიშვილისათვის მიეცათ დახმარება 200 მანეთის რაოდენობით. ფულის გადაცემა მე მომანდეს. ეს იყო ფიროსმანის ცხოვრების უკანასკნელი წლები.

მივიღე ფული და დავიწყე ფიროსმანიშვილის ძებნა. დაახლოებით ვიცოდი სად ცხოვრობდა. ბევრი ვიარე, ბევრ ეზოში შევეყავი თავი და გამოვიკითხე, მაგრამ სულ ამაოდ. დაღონებული ვბრუნდებოდი, რომ ერთი ეზოდან მომესმა საშინელი ყვირილი (ლანძღვა), ხმაური და ბავშვების ჟივილ-ხივილი. დაინტერესებული ამ გარემოებით გადავედი მეორე მხარეს და მივაღდექი იმ ალაყაფის კარებს, საიდანაც ხმაური მომესმა. წინ ბნელი იყო და იქით კი მზით სავსე ეზო მოჩანდა. სანახაობა იყო მეტად შესაბრაალისი. ეზოს ბავშვები — ასე ათამდე — ქვებს უშენდნენ ერთი ოთახის კარებს, სადაც ცხოვრობდა აბუჩად აგდებული კაცი. ეს კაცი, საშინლად გაჯავრებული, გამობტა ოთახიდან, გამოუდგა ბავშვებს, სწრაფადვე გაბრუნდა გაჯავრებული ლანძღვა-გინებით და ჩაეცტა კარები. დაფიქრებულმა ამ ამბით გადავწყვიტე, რომ ნიკო უნდა ყოფილიყო ეს ცხოვრებით დაჩაგრული და ბავშვების მიერ აბუჩად აგდებული კაცი. ერთ ბავშვს ვკითხე მისი ვინაობა და მან მიპასუხა — ეს „შალაპაი პიანიცა, ჟივობისცა“ არისო. მე გამეხარდა, რადგან მივაგენ იმას, ვისაც ვეძებდი. თან შემაწუხა მისმა ასეთმა ყოფამ. დავაკაკუნე. გამოჩნდა ნიკო.

ნიკო ფიროსმანი იყო მაღალი ტანისა, შეჭალარავებული და უკან გადავარცხნილი თმით. საშუალო წვერი და ქვევით დაშვებული უღვაშები ჰქონდა, ფერმკრთალსა და მოტეხილ სახეს კულტურული კაცის სირბილისა და სიწყნარის იერი ეფინა. ეცვა ნაცრისფერი პიჯაკი და ჭუჭყიანი, საღებავებით მოთხუპნული შარვალი. ერთი სიტყვით, ჩემ წინ იდგა „ბოსიაკური“ და ლოთური ცხოვრებით გატეხილი და დაბეჩავებული უღარიბესი უბნის მცხოვრები.

— ვინ გნებავთ? — შემეკითხა ჩაფიქრებული.

— ბატონი ფიროსმანიშვილი.

— მე ვარ, გთხოვთ, — გააღო კარები. დავიღუნე და შევედი.

უეცრად შემაჩერა და მკითხა:

— როგორ მოხველით, როგორც მტერი, თუ როგორც მოყვარე?! — და თან მიყურებდა თვალების არაჩვეულებრივი გამომეტყველებით.

„ხომ არ გაგჟღა!“ — გავიფიქრე გუნებაში, ხმამაღლა კი ვუთხარი:

სახლი ფოთის ქუჩა № 35-ში (ხელი ქუჩის მხრიდან). ფოტო დავით კაკაბაძისა

— არა, თქვენც მხატვარი ხართ და მეც, რა მტერი უნდა ვიყო მე თქვენი? მე გუდიაშვილი ვარ, არ გახსოვართ?..

— დიახ, დიახ, — დაიწყო მან თითქო ცაცხახით. — გთხოვთ, მობრძანდეთ, გთხოვთ, ლადო, არა?

— დიახ, ლადო.

— დაბრძანდით! ძმობილო! აი, ასე, ეს არის ჩემი ოთახი, როგორცა ხედავთ. ო! ო! რომელია თქვენი სახელი? ლადო, დიახ, ლადო! შეიძლება წყალი დალიოთ? — დაასხა ჭიქაში და მომიტანა. — ბოდიშს ვიხდი, რომ ლიმონათი არა მაქვს. — სწრაფად შევათვალიერე ოთახი. ეს იყო კიბის ქვეშ მოთავსებული, რამდენიმე ნაბიჯი სიგრძისა და სიგანის პატარა ოთახი. დგომა შეუძლებელი იყო. კუთხეში საწოლი იდგა, ზედ ჭუჭყიანი ქვეშაგები ელაგა, კედელზე პატარა კოლოფი იყო მიკრული — ეს იყო „შეაფი“. მეორე კუთხეში ეყარა სხვადასხვა ხელსაწყო მღებარისა და მხატვრისა: ვედრო, მუშაბა, საღებავები, ფუნჯები და სხვ.

— თქვენ იცნობთ ძმებს ზღანევიჩებს? — მკითხა მან უეცრად. — მათ ბევრი სურათი აქვთ ჩემი. მე ბევრს ვმუშაობდი, თბილისის სარდაფები ჩემი მოხატულია. ამით ვცხოვრობ... შეიძლება მიირთვათ რამე. იქნებ პური... აი, გთხოვთ, — და გამოიღო „შეაფიდან“ ხმელი პურის ნატეხი. მე მადლობა ვუთხარი.

— ასე, ასე, ჩემო ძმობილო, ძვირფასო ლადო, როგორ გეძახიან — ლადო, არა? ჰო, ლადო! — გაჩერდა, ჩაფიქრდა. უეცრად ფეხზე წამოიჭრა. დაიწყო რაღაცის ძებნა. კუთხეში ნახა გაქონილი, ჭუჭყიანი ქაღალდი.

— ხედავთ? — გაშალა გაზეთი „სახალხო ფურცლის“ ნომერი, სადაც მისი სურათი იყო მოთავსებული. — ჩემი პორტრეტი. მე გადამიღო ვიღაც გოგოლაშვილმა და შემდეგ გაზეთში მოათავსა.

ვუთხარი ნიკოს, რომ ეს სურათი ნანახი მქონდა.

— ეხლა რაზედ მუშაობთ? — კკითხე შემდეგ.

— არაფერს არ ვაკეთებ. ვასრულებ მხოლოდ შენაკვეთს რესტორანში. სიღარიბეში ვცხოვრობ. ხშირად მატყუებენ და არ მამლევენ ფულს.

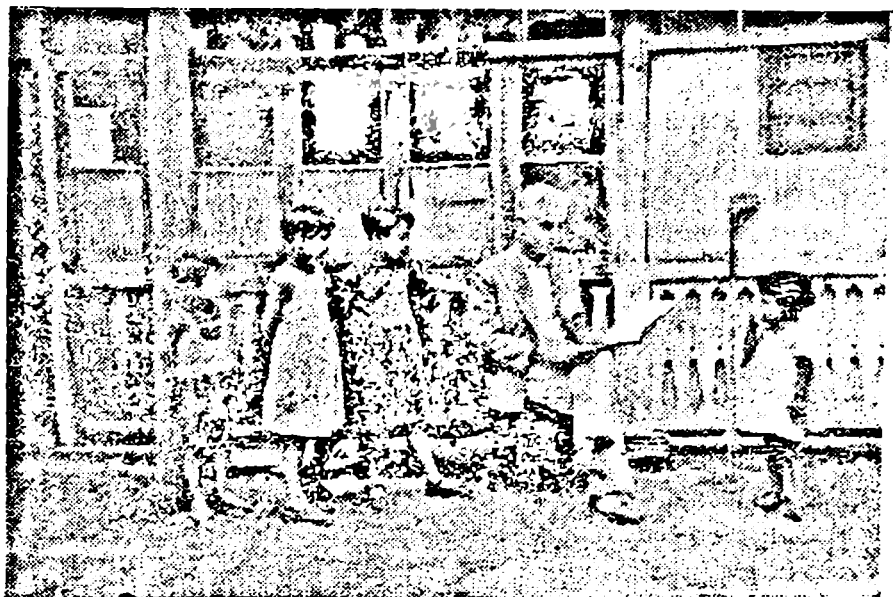
ამოვიღე ფული და გადავეცი. ისიც ვუთხარი, ვისგან იყო. შეჩერდა და გაოცებული გაქვავდა, ხმა ველარ დასძრა. არ იცოდა, როგორ გადაეხადა მადლობა.

— ცოტა არის, — ვუთხარი, — მაგრამ ამ ფულით შეიძლება პატარა ხანს ცხოვრება. იყიდეთ საღებავები.

ავდექი და მოვემზადე წამოსასვლელად. კუთხეში რაღაც შემკნე.

— ეს რა არის?

— საღებავები, ჩემო ძმაო. მუშაობა ასე უნდა. თქვენ კოსტიუმებში და გალსტუკებში მუშაობთ და გოლოვინის პროსპექტზედაც დასეირნობთ, — არა, ასე არ შეიძლება, უნდა ჩაიცვა ძველი ფართუკი, ანთო ლამპა და მოაგროვო ჭვარტლი. უნდა დაფქვა ფეხით კირი და გააკეთო უმარილი, აიღო დიდი ფუნჯი და შეღებო კედლები თეთრი ან შავი ფერით, ძირიდან ჭერამდე. ძმაო ლადო! თქვენ ლადოს გეძახიან, არა? ო, ასე კარგია, ძლიერ კარგია. მაშ როგორ უნდა მოვიქცეთ ახლა? ავაშენოთ სახლი თუ არა? ავაშენოთ და შევიკრიბოთ იქ. ვიქნებით ერთად, თორემ რა არის ეხლა? დახატავ სურათს, წაიღებ სარდაფში, გაქმევს, დაგაღვივინებს მისი

ლადო გუდიაშვილი იხატავს ფოტის ქუჩა № 35-ში ფიროსმანის საცხოვრებელი ნახევარსარდაფის შესასვლელს. ფოტო დავით კაკაბაძისა.

პატრონი ღვინოს და სურათს კი დაიტოვებს. და ასე ყოველთვის.

მერე ნიკომ მაჩვენა სურათები: „ლომი“ და „თამარ დედოფალი“.

— აქ ბავშვები მიშლიან ხელს, ყვირიან და ქვებს ისვრიან ფანჯრებში, მაწვალებენ უღმერთოდ. მაშასადამე, თქვენ მიდიხართ? წავიდეთ... იცით რა? — თქვა მან წყნარად, — წავიდეთ სარდაფში, დავლიოთ.

მე ვუთხარი, რომ ღვინოს არა ვსევამდი.

— არა უშავს, ლიმონათს მაინც დაღევთ.

კიდევ უარით ვუპასუხე. სახეზე წყენა შევნიშნე. სახლში რომ დავბრუნდი, მეტად დამადონა ჩემმა საქციელმა, მაგრამ რაღა გაეწყობოდა.

სადგურის მოედნამდე ერთად ვიარეთ. გზაში ბევრი მელაპარაკა

თავის ჭირ-ვარამზე და თანაც მაჩვენებდა სარდაფებს, სადაც მისი სურათები იყო...

მას აქეთ დიდხანს ველარ შეეხვდი, ვეძებდი, ვიყავი სახლშიც, მაგრამ შინ ვერ მივუსწარი, ვეძებე სარდაფებშიც — იქაც ვერ შევისწარი.

გავიდა ამ შეხვედრის შემდეგ თითქმის წელიწადი. ჩვენმა საზოგადოებამ კიდევ დასდო დახმარება ლარიბ მხატვართა სასარგებლოდ. ფიროსმანიშვილისთვის გადმომცეს დაახლოებით 300 მანეთი. გავემართე ისევ მისკენ, მაგრამ თავისი ოთახიდან გადასულიყო. ახლა იქ პატარა ღუქანი მოეთავსებინათ და წინანდელი მობინადრისა არაფერი იცოდნენ. რამდენიმე ბავშვმა იკისრა ფიროსმანიშვილის მოძებნა, გავყევი მათ, შემოვიარეთ დიდუბე.

— დიდი ხანია არ დაგვინახავსო, — გვასუხობდნენ შეკითხვაზე მეღუქნეები და რესტორნის პატრონები. ვერაფერი გვითხრეს სამისამართო მაგიდაშიც. მას შემდეგ ფიროსმანიშვილი სამუდამოდ დაიკარგა.

თავისი წუთისოფელი ნიკომ სადღაც, მიგდებულ სარდაფში დაასრულა 1918 წელს, მაგრამ რა დღეს მოკვდა, რა პირობებში. ან ვინ დამარხა, ეს გამოურკვეველი დარჩა.

ცხოვრება ფიროსმანისა

(წიგნიდან „ცხოვრება ფიროსმანისა“)

ფიროსმანიშვილის ბიოგრაფიული ფაქტების ჩაწერა დავიწყო 1922 წელს. ჩაწერას ვაწარმოებდი დღიურის სახით. 1930 წელს, მარტის-აგვისტოს თვეებში ჩემი დღიური ისევ განახლდა კიტა მეგრელიძის და დიმიტრი შევარდნაძის ინიციატივით.

ფიროსმანიშვილის ცხოვრების დეტალებთან ერთად, როგორც პირველად, ისე ახლა, თან მისი ბიოგრაფიული ფონიც მაინტერესებდა. მასალების შესაკრებად მე ვინახულე ღვინის ვაჭრები, ქუჩის მხატვრები, მღებარეები, საზანდრები, მეთევზეები, დალაქები, მემწვანაილეები, ყასბები, მედროგეები, მეჩექმეები, რკინიგზის კონდუქტორები და სხვა. — მხატვრის მეგობრები, მცნობები და პატივისმცემლები. მე იქვე ვიწერდი მათს ნაუბარს „საწყალ ნიკალაის“ უბრალო ცხოვრებაზე და ფაქტებს მათ საკუთარ თავგადასავლიდანაც. მრავალი ახალი და საინტერესო აღმოჩნდა მათთან შეხვედრებში ფიროსმანის ბიოგრაფიის გასარკვევად.

ამ ნედლ მასალას, რაც სტენოგრაფიული სისწორითაა თითქმის ჩაწერილი და უმეტესად დაუმუშავებელიცაა, — ახლა ვაქვეყნებ მათივე პასუხისმგებლობით.

გიორგი ლენიძე.

22 აგვისტო, 1922 წ.

ნიკო ფიროსმანის სახელი დიდხანს ჰხიზლავდა ქართველ პოეტებს. შეიძლება ისე არავინ ყოფილიყოს დაინტერესებული მისი ბედით, როგორც პოეტები, ამიტომ ხშირად ყოფილა, როდესაც ფიროსმანის ხსენებას გაუტაცნია ისინი და არ დარჩენილა არც ერთი ფიროსმანისეული სარდაფი, რომელიც არ იყოს აღმოჩენილი სხვადასხვა დროს.

ფიროსმანში ყველაზე მომხიზლავია ის, რომ მას ყველა იგონებს როგორც სიზმარს. შრომით დაღლილი ხალხი, ალკოპოლით გაბრუებულები დადინჯდებიან, როცა ლაპარაკი ჩამოვარდება ნიკალაზე. მართლაც, „ვით ექვანნი“, ფიროსმანის ყველა მნახველი ერთად უღერს, რომ ის იყო უპატიოსნესი ადამიანი, დამოუკიდებელი, ამაყი და ნიჭის ჯადოქარი. ყველა მისი სურათი დახატულია მომენტალურად — არყის ჭიქების ცვლაში (როგორც ერთმა მიკიტანმა თქვა: „არაყზე თუგინდ გაფრენილ ფრინველს დაგისატავდაო!“).

გაზეთ „ბახტრიონის“ საგანგებო ნომრის სამზადისში ფიროსმანზედ, გადავწყვიტე, დამეარნა ვაგზლის რაიონი, რომელიც გამოკედლილი იყო ფიროსმანიშვილის სურათებით. ჩემთან ერთად წამოვიდნენ: ტიციან ტაბიძე, შალვა აფხაიძე, სერგო კლდიაშვილი.

აქ მოყვანილია ოქმის სისწორით ის, რაც თქვეს ფიროსმანის ნაცნობებმა და მეგობრებმა.

5 სექტემბერი, 1922 წელი

აი, რა მდიდარია ტფილისის დუქნები ფიროსმანის ნახატებით,— ეს სია მარტო დღეს შევადგინე სადგურის რაიონში:

1. ჩუღურეთში ბეგო ეკიევს აქვს ფიროსმანის 7 სურათი;
2. 19 თებერვლის ქუჩაზე (№ 76) პატარქალიშვილს... 5 სურათი;
3. ვოგზლის ქუჩაზე შავრობაშვილს—————2 სურათი;

4. მეპურეს საბჭოთა (ყოფ. ჩერქეზიშვილის) ქუჩაზე——2 სურათი;
5. სასტუმრო „ფშაველში“ _____ 2 სურათი;
6. _____ 10 სურათი;
7. „ავჯალის მოედანზე“ ოზმანაშვილს _____ 16 სურათი;
8. იქვე, იმედაშვილს _____ 2 სურათი;
9. სადგურთან მარკოზაშვილს (დუქანი) _____ 4 სურათი;
10. ნაძალადევის ხიდქვეშ, მალაქნის შესახვევთან — 2 სურათი;
11. სოზაშვილს მალაქნის ქაჩაზე _____ 1 სურათი და აბრა;
12. იქვე, სომეხ მეპურეს _____ 2 სურათი;
13. იქვე, მესხიშვილის დუქანში _____ 2 სურათი;
14. ამას გარდა, გადმომცეს, რომ გორში ფიროსმანის მეგობარს ივან პარტნოვს რამდენიმე სურათი აქვს;
15. ზესტაფონში დუგლაძეს აქვს რამდენიმე სურათი, მასთან ფიროსმანი თურმე მუშაობდა 1918 წლის ზამთარში (იანვარ-თებერვალში);
16. დამისახელეს ფიროსმანის სურათის რამდენიმე მეპატრონე კოჯრის გზაზე, საბურთალოში, ნაძალადევში, ორთაქალაში და თელავში.

მელოგი ოზმანაშვილი

„ნიკალა ტანმაღალი და ხმელი კაცი იყო. ძალიან ლოთი. სადაც რასმე გააკეთებდა, საღებავის ფულს აიღებდა და იქვე „შესკამდა“. დადიოდა ჩამოგლეჯილ ტანისამოსში, ჩამოფხატულ ქუდში და გატიალებულ ფეხსაცმელებში. ლაპარაკი უყვარდა. ზუთი წუთი რომ გავიდოდა, თითო არაყი უნდა დაეღია, დუქნებში დათვრებოდა და ქუჩებში ეძინა. არეკილი კაცი იყო. მე თვითონ მედროგე, ვარ და ჩვენთან ხშირად დადიოდა. ასე, 50 წლის იქნებოდა, რომ მოკვდა.“

ოზმანაშვილის (ძმის) დუქანში ეკიდა შემდეგი სურათები:

1. ქალი კვერცხებით ხელში,
2. დაჭრილი სალდათი,

3. მოწყალების დაი,
4. მელა,
- 5—6. კურდღლები,
7. ღათვი,
8. ყოჩი,
9. ბავშვი ჭორზე,
10. შოთა რუსთაველი,
11. დედოფალი,
12. ქართველი დედაკაცი ბავშვით,
13. ფური ტაგანით,
14. ძროხა სარძეულით,
15. ვერძი,
16. ლომი ირანისა,
17. ჟირაფი.

ვთხოვე, სურათები მოეყიდა, მაგრამ დიდად იუარა: მე ნიკალაის სახსოვრათა მაქვს, ფულში ვერ გავცვლიო.

გოგიტაშვილის სადალაჟო

(საბჭოთა ქ. № 97)

ფიროსმანის გახარებული მეგობრები შემომეხვივნენ და მესაუბრებოდნენ. გადმომცემენ, რომ ნიკალაი უნდა ყოფილიყო კახეთიდან, მოკვდა სამი-ოთხი წლის წინათ, არ იციან, სადა ჰმარხია, რისგან მოკვდა. ღიმილით მეუბნებიან, რომ ღვინო უყვარდა, ქალები ეჭავრებოდა. იყო ზედმიწევნით პატიოსანი კაცი, მთხოვენ, მალე „ჩავადო წიგნში“ მისი ამბავი. „არც იზარალებ, სულ ჩვენ დავიტაცებთო.“ სადალაჟოში მოთავსებულია: 1. გიორგი სააკაძე, 2. ანაბაჭი, 3. ბავშვი თეფშით, 4. თამარ მეფე და რუსთაველი, 5. ბოლნისის დღეობა, 6. შოთა რუსთაველი, 7. გიორგი სააკაძე ებრძვის მტერს.

სურათების გაყიდვაზე გოგიტაშვილმაც უარი მითხრა, თუმცა მოიფიქრებს, შეიძლება გაჰყიდოს. იქვე ყასაბ მარტიაშვილს უკიბია სურათები: „დიდი მარხვა საქართველოში“, „კინტოს შვილი“, „ქალი ფერადი ბუშტით“. ვყიდულობ პირველ სურათს.

მე მქონდა ფიროსმანიშვილის 15 სურათი. დამეკარგა. თავათ ნიკოს კარგად ვიცნობდი. მოვიდოდა ღუქანში, დაჰხატავდა და აქვითებდა ღვინოზე, არაყზე. მის სურათებს ახლა უფრო გორში იპოვით. მრავალია აგრეთვე ღრმა-ღელეში, საბურთალოზე. ნიკალა იყო პატოსანი კაცი, უბინაო, ავადმყოფი, ღარიბი, ბევრჯერ მიჰმევია საწყლისთვის პური. დაგლეჯილი დადიოდა, უყვარდა ლექსები. საიდან იყო, ვერ ვიტყვი. გუშინაც კი მომაგონდა: „ახ, ნეტავი ჩვენი ნიკალა ცოცხალი იყოს, ამ გამონგრეულ კედელს დამიხატავდა და იაფათ გამომიყვანდა მეთქი.“

ხოხობაშვილი

(სალხინო „ფშაველის“ პატრონი სადგურთან)

„ოღონდ არაყი დამელევინებინა და რასაც გინდა, საჩუქრად დაგიხატავდა. მეტად პატოსანი კაცი იყო“.

უკიდია სურათები:

1. მეწველი ძროხა, 2. ლომი ირანისა.*

ვარდო შავროვაშვილის ღუქანში:

1. კამლაძეების უბანი სოფ. სვირში (მე შევიძინე),
2. დავით ზურაბიჩ მარკოზაშვილი თავის აფსონებით.
(დაკარგულია)

81 აგვისტო, 1922 წელი.

დანამდვილებით არავინ იცის, სადაურია ფიროსმანიშვილი, ვინ ჰყავს ნათესავეები და თვისტომები. მგონია, არც ნათესავეებმა უნდა იცოდნენ მისი არსებობა. ისეთი „დაკარგვა“ ადამიანისა ჩვენს ქვეყანაში პირდაპირ აუხსენელია.

* ორივე სურათი შემდეგ დაიღუპა (ავტ.)

4 სექტემბერი, 1922 წელი.

მეტად მწუხარე ყოფილა ფიროსმანის უკანასკნელი დღეები. თითქმის ნახევრად შიშველი, ჩამოგლეჯილი და უბინაო, ერთი დუქნიდან მეორეში გადადიოდა. ახლა უკვე აშკარად ემდუროდა ბედს. დღემდის გაუტეხელი და ამაყი ნიკალა მხოლოდ ბოლო დღეებში მიხვდა, რომ უსიხარულოდ თავდებოდა მისი ტანჯული სიცოცხლე. ამ ხანებში მას პატრონი აღარავინ ჰყავდა. მხატვარს საზოგადოებიდან აღარ ანუ ველარ ჰხვდებოდნენ. მხატვართა საზოგადოებამ ვერ შეძლო მისი ამოყვანა ქუჩის უფსკრულიდან. ეს გარემოება დღესაც აკვირვებთ მხატვრის მეგობრებს მდამბო წრიდან. მათი სიტყვით, სულ მცირე იყო საჭირო, რომ ნიკალას დასასრული მწარე არ ყოფილიყო.

მაგრამ აღარც ნიკალას ჰქონდა თურმე ხალისი „საზოგადოებასთან“ კავშირის დაჭერისა. საბოლოო მიზეზი „კონფლიქტისა“ იყო კარიკატურა უპასუხისმგებლო მოხალისისა, რომელიც 1915 წელს მოთავსდა გაზეთ „სახალხო ფურცლის“ დამატებაში. ამ კარიკატურამ თურმე საშინლად გაამწარა გულუბრყვილო, ექვიანი ფიროსმანი.

— მაშ მასხრად მიგდებენ? — ეკითხებოდა თურმე „მწიგნობარ“ მიკიტნებს.

ისინიც ერთი ორად უღვივებდნენ სიმწრის ცეცხლს. ვერც მათ შეეძლოთ, სხვანაირი განმარტება მიეცათ და უკვირდათ, როგორ მოხდა, რომ იმავე გაზეთმა ამაზე წინათ სრულიად სერიოზულად დაბეჭდა მისი პორტრეტი?

უკანასკნელ ხანებში ნიკალას ვერავინ ხვდებოდა. მისი ნაცნობი მიკიტნები მიაშობენ, რომ ბოლო წელიწად-ნახევარში ნიკო გაჰქრა. რამდენჯერ მისი პოვნა დაგვჭირდა, ველარ ვაპოვეთო. თებერვალში, ზესტაფონში ვილაც დუგლამქსთან უმუშავია.

სიკვდილის წინა კვირებში თავის კერას — ვოგზლის რაიონს დაუბრუნდა, სადაც მალაქნების ქუჩაზე ვინმე აბაშიძესთან იშოვნა პატარა სამუშაო. აქ მოუხსწრო სიკვდილმა (მის მოხატულ დუქანში

ახლა კერძო ხალხი ცხოვრობს. კედელზე კიდევ მოსჩანს ხომალდები თეთრი იალქნებით).

ფიროსმანის უკანასკნელი დღეების მოწმე — მეჩექმე არჩილ მაისურაძე, რომელიც 24 აგვისტოს გავიცანი, მომიყვა მის საშინელ ცხოვრებას:

„ერთადერთი პატრონი მეღა ვიყავი, მაგრამ თავათ წვრილშვილს და უფეხოს, რა შემეძლო? ამას დაუმატეთ ისიც, რომ ნიკალასთანა კაცისათვის დახმარების აღმოჩენა მეტად ძნელი იყო. ამაყი, მოხატრებული, ის არ მიიღებდა არც ფულს, არც შეგზავნილ კერძს. მაგრამ ტკბილი სიტყვით ბოლოს დავიახლოვე და ისიც შემეთვითა. ბევრი რამ ვიცი მისი ცხოვრებიდან, მისივე ნათქვამი. გთხოვ, როდისმე თავისუფალი დრო მოიგდოთ ხელში და ჩემთან მობრძანდეთ, ყველაფერს გიამბობთ.

ოთხი წლის წინათ, როცა მე ამ სახლების მოურავი ვიყავი (მალაკნის ქ. № 29), ნიკალა აქვე, აბაშიძის დუქანში ჰხატავდა სურათებს. უკანასკნელად სმისგან ავად გამხდარიყო და თითქმის ნახევარ გონებაზე მყოფი ბნელ საკუქნაო-სარდაფში დაწოლილიყო ცივ მიწაზე. ორი-სამი დღის შემდეგ შემთხვევით ჩავედი შიგ და თითქმის წყვილიადში წავაწყდი, ვიღაც მწარედ კენესოდა. მე შევკრთი და შევცახე:

— ვინა ხარ?

— მე ვარ! — გაისმა კენესით და ხმაზედ მაშინვე ვიცანი ნიკალაი. მან კი ვეღარ მიცნო. მხოლოდ ძლივს მოახერხა რამდენიმე სიტყვის თქმა: — ცუდად გავხდიო, სამი დღეა აქ ვწევარ და ვეღარ ავდექიო.

მე მაშინვე ეტლი მოვიყვანე და, რაკი თითონ არ მეცალა, ეტლში ჩაუჯდა განსვენებული ილია ანდრიას ძე მგალობლიშვილი და წაიყვანა მიხეილის თუ არამიანცის (არ ვიცი) საავადმყოფოში. ეს კია, საწყალი დღე-ნახევარში გათავებულიყო.“

შემდეგ არჩილ მაისურაძემ ჩაგვიყვანა პატარა სარდაფში, სადაც ჩვეულებრივ მდგმურები შეშას, ან ნახშირს ინახავენ. სარდაფი ერთ-ნახევარი კვადრატული საუენის მოცულობისა იყო. საფლავით ბნელი და ნაგავით სავსე. როცა ასანთი გავკარით, საშინელი შმორის სუნი გვეცა. ირგვლივ ეყარა აგურის ნატეხები, მავთულე-

ბის ნაწყვეტები და ღორღი. აქ, ამ ადგილას, სასიკვდილო აგონიას ებრძოდა დიდი ქართველი ოსტატი, ტფილისის გენიალური მხატვარი.

რომელ წელს გარდაიცვალა ფიროსმანი?

არჩილ მაისურაძემ დაბეჭდვებით გადმომცა, რომ ეს ამბავი მოხდა 1918 წელს, ზედ აღდგომა ღამეს.

მისი სიტყვით და მრავალთა დამოწმებით, ფიროსმანი დამარხულია უპატრონო მკვდართა შორის კუკიის ნინოს სასაფლაოზე.

ფიროსმანის დაბადების თარიღისათვის

7 ოქტომბერი, 1860 წელი

როდის დაიბადა ფიროსმანიშვილი?

მისივე დის ფეფე ბარამიშვილის ცნობით, ნიკო დაბადებულია 1866 თუ 1867 წელს¹.

უმრავლესობა მისი ნაცნობების და მეგობრებისა თავის წლოვანებასთან „შედარებითი“ მეთოდით მიმტკიცებენ, რომ ფიროსმანი 1858 — 1859 წლებში უნდა დაბადებულიყო (დიმიტრი ალუღიშვილი, ოზმანაშვილი, ბეგო ეკიევი, გოლა ჭიჭინაძე და სხვები). იმავე თარიღს გვიდასტურებს მოქ. სოლომონ ხანკალაშვილი. მისი ცნობით, 1882 წელს ნიკო 23—24 წლისა იყო.

დაბადების თარიღის უზაბოლოო დადგენისათვის მე მივმართე მირზაანის ეკლესიის „მეტრიკულ“ ამონაწერების დავთარს, 1860—1872 წლებისას, მაგრამ ამ წლებში ნიკოს დაბადება არსად არ არის მოხსენიებული².

აი, ეს ამონაწერები, სადაც დასახელებულია რამდენიმე სხვა ნიკო ფიროსმანაშვილი (მირზაანში მთელი უბანი ფიროსმანაშვილებისაა) და არა მხატვარი, შვილი ასლანისა და თეკლესი..

1. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი: დ. 1860 წ. დედა: ირინე აბრამის ასული, მამა: დავით ძე ზაქარიაძე.

¹ იხ. გაზ „ბახტრიონი“, 1922 წ. № 10. ცნობა ჩაწერა შ. დადიანმა.

² ამონაწერები დავთრიდან გადმომცა მსახ. ვ. ალუღიშვილმა, რისთვისაც დიდად ვმადლობ.

2. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი: მამა: ზაქარია გრიგოლის ძე, დედა: ბარბარე გიორგის ასული, დაიბადა: 1869 წ. აგვისტოს 5-ს.

3. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი: მამა: დიმიტრი ივანეს ძე, დედა: თამარა გიორგის ასული, დაიბადა 1871 წ. 27 ივნისს.

4. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი: მამა: სვიმონ დიმიტრის ძე, დედა: ატატო ბასილის ასული, დაიბადა 1872 წ. 20 იანვარს.

ამნაირად მხატვრის ნიკოლოზ ასლანის ძე ფიროსმანაშვილის დაბადება არა ჩანს 1860—1872 წლებში. მაშ, რომელი წლით შეიძლება დავათარილოთ მისი დაბადების წელი?

რაკი ყოვლად შეუძლებელია თარიღი 1872 წლის აქეთ გადმოვწიოთ, ამიტომ სარწმუნო ხდება თარიღი, ნავარაუდევია მისი მეგობრების და მით უმეტეს მოქ. ხანკალაშვილისა, რადგან მან, როგორც ინტელიგენტმა, დოკუმენტურად იცის თავისი „სასწავლების პერიოდი“ და სამსახურის თარიღები. თავის მოგონებაში კი ნიკოს წლოვანებას თავის თარიღებთან შეფარდებით ანგარიშობს (იხ. მისი მოგონება, ვ. ბ.-ლის ჩაწერილი. „დროშა“, 1925 წ. № 1) და რადგან „დავთარში“ ფიროსმანის დაბადება 1860—1872 წლებში არა ჩანს, ხოლო შეუძლებელია 1873 წლის შემდეგ ან 1857 წელზე ადრე, ამიტომ 1857—1859 წლებს უნდა მივაკუთვნოთ. დაახლოებით მართლდება თითონ ფიროსმანის ცნობა, რომელიც 1916 წელს მისცა მან მხატვართა საზოგადოებას: „მე, ეხლა სამოცზე მეტისა ვიქნებიო“ (იხ. გაზ. „ბახტრიონი“, № 9). ამნაირად, 1922 წელს ჩვენ შევცდით, როცა ფეფე ბარამაშვილის ცნობაზე დაყრდნობით ფიროსმანის დაბადების თარიღად 1860—1868 წლები გამოვაცხადეთ (იქვე, № 10). მაშასადამე, ფიროსმანი სამოც წელს გადაცილებული მომკვდარა.

მართლმადიდებელი საზოგადოების ოქმები

მაისის 15, 1910 წ.

1. საკითხი მხატვრის ნიკო ფიროსმანაშვილის ნახატების გამოქვეყნებისა, მისი ბინადრობის აღმოჩენის და ცხოვრების შეკრებისა.

გამგეობა საყურადღებოდ სცნობს ნ. ფიროსმანაშვილის ნახატებს

და აუცილებელ საჭიროდ მიაჩნია მათი აღმოჩენა, შეძენა. რადგანაც საზოგადოებას ამჟამად ფული არ მოეპოვება, ამიტომ წინადადებით მიმართოს საქ. საისტ. საეთნოგრაფიო საზოგადოებას, შეიძინოს ეს სურათები, როგორც სახალხო ნაწარმოები. მათ აღმოჩენა-შეკრებაში გამგეობა დახმარებას აღმოუჩენს; გაიმართოს ნიკო ფიროსმანაშვილის ნახატების კოლექტიური გამოფენა.

შეიკრიბოს ცნობები, თუ სად იმყოფება ეხლა ფიროსმანაშვილი, თუ ცოცხალია, მატერიალური დახმარება აღმოეჩინოს. მიღებული იქნეს ზომები მისი ცხოვრებიდან ბიოგრაფიული ცნობების შესაკრებად. ამის შესრულება დაევალოს კომისიას შემდეგი შემადგენლობით: ლადო გუდიაშვილი, იოსებ გოგოლაშვილი, მოსე თოიძე, გიორგი ზაზიაშვილი.

ოპმი მაისის 24-ისა

ა) მოხსენება ფიროსმანაშვილის შესახებ.

ხარჯები ფიროსმანიშვილის მოძებნის და დახმარების აღმოჩენისათვის გაწეული, იკისროს საზოგადოებამ.

გამგეობამ საყურადღებო პიროვნებად სცნო ფიროსმანაშვილი, როგორც მხატვარი. ამიტომ საჭიროდ სცნო დამატებითი ცნობების შეკრება, რაც მიენდო მოსე თოიძეს და გიორგი ზაზიაშვილს.

ბ) ფიროსმანაშვილის სურათების შეკრება.

საჭიროა კოლექციისათვის რამდენიმე საუკეთესო სურათის შეძენა. სურათების დათვალიერება მიენდო მოსე თოიძეს და ალექსანდრე მრეველიშვილს.

გ) ფიროსმანაშვილის სურათების გამოფენის საკითხი:

გამოფენის გამართვა ჭერჯერობით საჭიროდ არ იქნა ცნობილი, საზოგადოებას არ შეჰფერის, ამით დაიწყოს გამოფენის საქმე (კურსივი ჩემია. გ. ლ.).

დღეს ველაპარაკე ღვინის ვაჭარ სოზაშვილს. მან, სხვათა შორის, გადმომცა, რომ თავმოყვარე ფიროსმანს გამკილავი მელუქნეები ირონიით „გრაფს“ ეძახდნენო. სწყინდათ, რომ ღარიბი და მშვიერი, სხვა ქუჩის მხატვრებივით ლუკმა პურისთვის ფეხქვეშ არ ეგებოდათ და მათ კაპრიზებზე არ იყო დამოკიდებული. პირიქით, ნიკალაის ყოველთვის ამაყად ეჭირა თავი პირადი ღირსების შეგნებით. ხშირად ყოფილა შემთხვევა, როცა მისი დამკვეთი მელუქნეები ჩაერეოდნენ მის სამხატვრო საქმეებში. ის მაშინვე სტოვებდა არა მარტო ჰონორარს, სამუშაოს, არამედ თავის სამხატვრო იარაღებსაც და მთელი წლობით აღარ გაეკარებოდა იქაურობას.

აი, რას მიაგნობს ნიკო სოზაშვილი:

„1915-1916 წლებში ნიკოს შევეუკვეთე დიდი სურათი—რთველის დახატვა. როგორც მუშაობის დაწყებაში გამოჩნდა, ნიკოს რთველი არასოდეს არ ენახა, რადგან სოფელს ბავშვობიდანვე დასცილებოდა. სხვა გზა არ იყო, სურათი ჩემი განმარტებით უნდა დაეხატნა მე შევატყვე, რომ ასეთ პირობებში მუშაობა მეტად ეძნელებოდა მაგრამ ხათრით უარი ვეღარ მითხრა. მუშაობა დაიწყო.

მე ყოველ წვრილმანს ვუხსნიდი, ის ხატავდა. მაგრამ მე გადავაჭარბე. ყველაფრის დახატვა მინდოდა ტილოზე, რაც კი რთველის სურათიანობას შეეხებოდა. ამიტომ ყველა წვრილმანში ვერეოდი, ვუხსნიდი, გულუბრყვილოდ ვუწუნებდი ზოგიერთ ნაწილებს და ჩემებურად დამყავდა მისი ფუნჯი. დიდხანს მითმინა, ბოლოს, როცა ურემში შემბმული ხარების ტანადობაც დაუწუნე, აიძვრა, მრისხანედ მომამახა: „შენ რა გემოვნება გაქვს, ვაჭარი ხარ, დახლში დაჯექიო!“ და გაქანდა კარში. ორი კვირა აღარ შემოუხედიდა.

მაგრამ მხატვარს უმეტესად კომპრომისებზე წასვლა და შემკვეთელების კონტროლის ქვეშ უხდებოდა მუშაობა. ნ. სოზაშვილი გადმოგცემს:

„თავმოყვარე ნიკალაი, საერთოდ, ამაყი კაცი არ იყო. არასოდეს არ გაგრძნობინებდა, რომ ის კარგი მხატვარი იყო. საკუთარ თავზე ლაპარაკი არ უყვარდა. სხვა მხატვრებისაგან კი ყურები

გვექონდა გამოჰედელი. ამას ვინ ჩივის, საწყალმა არც თავისი შრომის დაფასება იცოდა. მოგვიგდებდა სურათს და გვეტყოდა, რაც გინდათ მომეცითო. ფულს იქვე დახლში ტოვებდა.

მიჯდებოდა ჩემი სარდაფის კუთხეში, მოითხოვდა არაყს, მწვანის და დიდხანს იჯდა ჩუმად. ხშირი ყოფილა, ღუქანში მყოფ მოქეიფეებს შეუპატიჟნიათ, სუფრის „დალოცვა“ უთხოვიათ, ჭიქის გაწოდებით. ნიკო ერთს კი ეტყოდა ზრდილობიანად უარს, მერე, თუ ჭირვეულად ჩააცივდებოდნენ, უწყენდა. მთელი წლების განმავლობაში მე ნიკო სხვასთან მჯდომი სუფრაზე არ მინახავს. ეს იცოდა ყველამ და მოკრძალებით ექცეოდნენ...

ჩამოვიდოდა, ღუქნის კარებთან დადგებოდა და კიბიდანვე ლიმილით მეტყოდა: — „რა გინდა დაგიხატო“. ღუქანში ყოველთვის გამოჩნდებოდა ვინმე ერთეული, ან შეზარხოშებული კოლექტივი, მოსურნე თავის ანაკრეონტულ მომენტის აღბეჭდვისა საშვილიშვილოდ... ან თითონ მეღუქნეს დასჭირდებოდა აბრის გამოცვლა, ან ჩანესტიანებული კედლის შელამაზება. ერთი სიტყვით, ნიკო საჭირო კაცი იყო.

მაგრამ სხვა მხატვრებივით ფიროსმანი ფულზე არ მუშაობდა. თავის შრომას ის სცვლიდა მხოლოდ პურსა და ღვინოზე ნატურალური წესით. მოკლედ, ერთ ღარიბ სადილზე და ერთ ჩარეკა ღვინოში.

„ისევ ჩვენ თუ ვუყიდლით ხანდახან ჩვენი სინდისით საცვალს, ხალათ-შარვალს, — დასძენს მოქ. სოზაშვილი, — ღვინო და სასმელი კი გამოუღეველი ჰქონდა, არ დაუტერდითო.“

მაშასადამე, „საწყალი ნიკალაი“ მუშაობის დროს უზრუნველი იყო მარტო სასმელით, რადგან მისი მომხმარებლები მტკიცედ ასრულებდნენ ძველ ქართულ ტრადიციას. ასევე იყო ძველად ჩვენში: სამეფო კარის მხატვრებიც უმეტესად ნატურით იღებდნენ თავის ჯამაგირს.

12 მარტი, 1930 წ.

„ნიკალაი დღიური კაცი იყო, მუდმივი არ იყო... სმაშიც. Штучный, поставщик! — მეუბნება ნამიკიტნარი ალექსა ჭიჭინაძე: — ხატვაც ხელხელად უყვარდა, სმაც, დღეში ორ საათს მუშაობდა,

მეტი არ შეეძლო. სიფხიზლით იშვიათად თუ ჰხატავდა. სასმელი თუ ნაკლები ჰქონდა, ნამუშევარიც ნაკლები გამოდიოდა. ფუნჯითა სჭამდა პურსა! დილიდანვე ჩამოივლიდა ღვინის ღუქნებს, თუ ვის ჰქონდა დასახატი. მეც, თუ გუნებაზე ვიყავი, ვეტყვოდი:

— აბა, დამიხატე მცხეთა, ტყე, არაგვი, მინდორი, ვენახი... თუ კამპანიაში ვიყავით, კამპანიას დავახატინებდით: ეს გოჭი, ეს ქათამი, მწვანელი, ეს ფრთიანი ორაგული, ხილი, ღვინო; მეარღნე თავისი „ხალთაბანდებით“.

— დარდი ნუ გაქვს, გენაცვალე, ყველაფერი შიგ იქნება, ოღონდ ერთი მანეთი მომეცი, საღებავები ვიყიდო.

მოიტანდა კვარტიანით საღებავს, სამზარეულოში გააწყობდა, წაგლესავდა ფუნჯზე. შემოგვხედავდა, დაღევდა, ისევ ფუნჯს წაუსვამდა, კიდევ გადაჰკრავდა, კიდევ ფუნჯს შეატრიალებდა, სურათიც მზად იყო. მისი ნახატის მაზანდა 1-2 მან. იყო. შევაჰყრება არ იცოდა. ან ფული რათ უნდოდა? ცოტა პური, ცოტა სასმელი, ეს იყო მისი საზრდო“.

მ ი ნ კ ა

20 მარტი

საბჭოთა ქუჩაზე მოღვაწეობს მეჩექმე „ჭინკა“ — ჩემი ბავშვობის ნაცნობი. ეს კუთხე „ფიროსმანის რაიონია“. ბოლო წლებში (1912-1918) აქა ცხოვრობდა. ჭინკაც სულ აქა ხელოსნობს. შესაძლებელია ნიკალას იცნობდა!

„ჭინკას“ ღუქანი გამოუცვლია. წინათ ჩვენს სახლებში ცხოვრობდა, ახლა კი პირდაპირ გადასულა. მივაგენი. პატარა ღუქანია. თავჩალუნული ჭინკა ყვითელ მუშტასა სცემს გამოჰრილ ტყავს. თუმცა 1917 წლიდან აღარ შეგხვედრივარ, მაინც მიცნო. გულისტკივლით მომიკითხა. ნახევარ საათში ყველაფერი მიაგმო, რაც კი გადაჰხდენია, რაც შესამჩნევი რამ მომხდარა მის ცხოვრებაში.

ფიროსმანიშვილზე შევეკითხე. ჭინკას ელიმება. ძველი ჩვეულება არ მოუშლია. თავს არ იღებს მაღლა.

— რა ვიცი, მაშინ ვინ აფასებდა? ჩემთან იყო. ჰხატავდა. სვამდა, „პიანისი“ იყო.

ბეგო (ბეგლარ) სტეფანეს ძე ეკიუევი. ფოტო დაჭიმო კაკაბაძინა:

— მაინც რას მეტყვი, რას მოიგონებ?

— მას მერე რამდენმა წელმა ჩაიარა? გუშინდელიც არ მახსოვს.

ჭინკას მართლაც უძნელდება მოგონება. მისთვის ძნელია დალაგებული ლაპარაკი და გავლელი ცხოვრების ანალიზი. თუ სიტყვამ მოიტანა, გეტყვის... ისე უხმო კაცია, ან რა უნდა მოაგონდეს?! ხვდებოდნენ, სვამდნენ. ცხოვრებაში სხვადასხვა გზა ჰქონდათ. ერთმანეთი არ ეხარებოდნენ. განა ცოტა ჰყოლია ჭინკას ნიკალაის მსგავსი მეგობრები? სადღა ახსოვს?

ჭინკამ გაწყობილი ჩექმა გვერდზე გადადო, თავი მაღლა აიღო და ელამი თვალი მომაშტერა.

— რა ვქნა, ისე მკითხამ, თითქოს უცხო იყო. ვახ, ფრანტუცი ზომ არა ხარ, ჩვენსა არ გაიზარდე?

— მერე?

— მერე — შენ კი არ იცნობდი ნიკალას?

— მე?

— არ გახსოვს, თქვენ სახლში დუქანი რომ მქონდა, იქ არ „ეგდო“? შენ მაშინ შკოლელი იყავი. აბა, შენ თითონ დაგვიწყებია, მე საიდან უნდა მახსოვდეს?

მე გავშრი... უცბად გამახსენდა დაფარული თვალი, სადღაც სახსოვარის ღრმა კუნჭული განათდა.

— ის? ის? — უცბად შეეძახე.

— დიახ, ყმაწვილო, სწორედ ის!..

მხოლოდ წლელს, 20 მარტს გავიხსენე ცოცხალი ფიროსმანი: 1913-1918 წლებში, მოწაფეობისას, ჩერქეზიშვილის ქუჩაზე ეცხოვრობდი. სახლი, რომელიც ჩვენი ოჯახის საკუთრებას შეადგენდა, გამოდიოდა ქუჩაზე წვრილი დუქნებით: სათუნუქო, სამკერვალო, სანავთე, თონე, საწვრიმალო, სახარაზო. უკანასკნელს ჭინკა განაგებდა.

ჭინკა დღეს შეჭალარებულია. მაშინ ახალგაზრდა, ყორანივით შავი იყო.

მაგონდება, დღე-ღამეები წაბმით თავწახრილი მუშაობს ჭინკა. ჩვეულებრივ მიდის მისი ცხოვრება. ამ შემოდგომას (1914 წ.) კი რაღაც ცვლილება დაეტყო. „სმა“ დაიწყო. ვინმე მხატვარი შემოეჩვია. ხშირად ვხედავდი ამ მოხნიანებულ კაცს ჩვენს ალაყაფის კა-

რებთან. უფრო კი ჰინკას ქარხანაშია. ბინაც შიგ დაედო, კუთხეში ხატავს. საღამოთი კი ერთად სვამენ. დაზვასთან მუდამ ღვინის ბოთლი მოჩანს გარედან, სინათლეზე. ეზოში თავის ქნევით ამბობენ:

— ჩვენი ჰინკა გზიდან გადავარდა!

1914 წელს უცნობი მხატვარი ჩვენსას ტრიალებდა, უკეთ, ჰინკას სახელოსნოში. ხშირად პნახავდით მას ავქალის აუდიტორიასთან მდებარე დუქნებთან, ქვევით. ჯაფარიძის მოედანთან (რომელ მოწაფეს არ ახსოვს იქ „ანდრიასოვის“ რვეულების ფირმა?). ის იდგა დუქნის წინ, საღებავებში ამოგანგლული და მხიარულად ელაპარაკებოდა იმ დუქნის მუდმივ მუშტრებს.

ხსოვნაში ჩამჩა:

მხატვარი ხატავს ჰინკას სახელოსნოში. გარშემო ხალხი ახვევია — მეზობელი მეთონეები, მეწვრილმანე ბიჭები, პატარა მოწაფეები და თავაყრილი ხეტერეები. გაუთავებელი კამათია ნახატზე. ყველა თავის აზრს გამოთქვამს მომავალ ნახატზე. მხატვარს მოძრაობა აღარ აქვს, მაგრამ ვერავის ხედავს, ისეა სურათზე დაგულისგულებული. უცბად, თითქოს გამოფხიზლებული, ხალხს მიუბრუნდება:

— განი! განი!

— ნუ მიშლით, უკან დაიწით!

ერთხანს წრე გაირღვა, მაგრამ ყრიაშული ისევ ახლდება. ზოგი პარდაპირ სურათზე მიიწევს. ერთმა ლაზლანდარამ თითიკ კი დაადო ზედ, თავისი დებულების დასამტკიცებლად. მხატვარი გაცეცხლდა. ფუნჯი კუთხეში გადისროლა, სურათი მიატოვა და ლანძღვით ქუჩაში გამოვარდა.

კიდევ მაგონდება:

ჩვენს ქუჩაზე ცხოვრობს ქოსა დალაქი („წვერცამეტა“) როსტევან გრიგორიჩი. ზედმეტი სიტყვების მოლაპარაკე, მამაშვილურად დამრიგებელი, მუშტარგამშრალი ენთუზიასტი. კლიენტების გადმოსაბირებლად მან გადაწყვიტა სახელოსნოს გამშვენიერება. დეკორატიულ პლანში თავისი პორტრეტიც შეიტანა და მეთუნუქესარქისას შუამავლობით ჩვენს უცნობ მხატვარს შეუკვეთა. წვერცამეტამ მალე სურათი ჩაიბარა, მაგრამ მხატვარს შარი მოუდო, არა მგავსო და მისი ჰონორარი „შეიტყაუნა“, რაზედაც სარქისამ საბრალოდ გალახა. შეწუხებული მხატვარი კი ორივეს აშველებდა. ეს

უცნობი მხატვარი ჩვენი ეზოდან მალე გადიკარგა. ჰინკას სიტყვით, თურმე ფიროსმანიშვილი ყოფილა!

აღელვებულმა დიდხანს ველარ მოვიცადე ჰინკასთან. მინდა მოგონებები მოვიკრიფო!..

ახლა მე თვითონ ვარ დასაკითხი!..

ფიროსმანის კომპანიონი და „ტვინდასმტყვილი ნიკალაი“

28 მარტი

ფიროსმანის სავაჭრო კომპანიონი ცოცხალი ყოფილა! მაგრამ პოვნა გამიძნელდა. წინათ თურმე ბაზარში მწვანელით ვაჭრობდა. სად არის ახლა?

მისი სახელია დიმიტრა. გვარი — ალუღიშვილი. მის ნათესავს მსახ. ვასო ალუღიშვილს შევეკითხე: ვასომ თაეი გაიქნია, — ცოცხალი აღარ უნდა იყოსო. ყოველ შემთხვევაში, არაფერი იცის. ჩემთვის კი მეტად საკიროა დიმიტრას ნახვა. ფიროსმანის ცხოვრების პირველი პერიოდის მენაწილეა, ფიროსმანის ახალგაზრდობამ მის თვალშია გაიარა.

დილიდანვე გამოვდივარ ყასბების რიგში („მეხბორეების რიგს“ ეძახიან). მთელი ბაზარიც მოვიარე. ტფილისი მაინც აზიური ქალაქია. კითხვა-კითხვით ვის არ იპოვი? დიმიტრაც მთლად უცნობელი არა ყოფილა.

„არც ისე დაკარგული ვარ...“

მივაგენ. ჯერ მწვანელის ბაზარი მიმასწავლეს. იქიდან კი ნამდვილ გზაზე დამაყენეს (ანჩისხატის ზემოთ, ვიწრო შესახვევაში). თხუთმეტ წუთში დიმიტრის მართლაც მივაგენ. კოლოფისტოლა დუქანია. წინგარდზე ჩარიგებულია წნური კალათებით: წითელი ბოლოკი, ქინძი, ტარხუნა, კარტოფილი, შიგნით — საწვრიმალა.

მინდა შევიდე, თითონაც ვერ ეტევა პატარა მუშტრებით. ბავშვები ყიდულობენ კაპეიკიან ირისებს და შემდეგ წყეპლის ცხენებზე გამორბიან. დიმიტრამ დამინახა, სახემღვრეული გარეთ გამოდის და მეკითხება, თუ რა გადასახადისათვის ვარ მისული. მისამართი შემშლია. ინვალიდის კვალობაზე მას ყველაფერი აქვს გადახდილი და უკანვე შედის მოწმობების გამოსატანად. ეს ჩემი პორტფელის ბრალია. მუდამ საფუძვლიან ექვს იწვევს ნიკალას მეგობრებში.

მე დროზე ვაცნობე ჩემი მიზეზი. მოხუცი ერთწამს დამშვიდდა. ახლა სხვა მღელვარება შეეტყო და სახე აეტკრიცა.

ეს ხომ ის კაცია, ფიროსმანის დალუპვას რომ აბრალებენ და გზის შეშლას ცხოვრებაში? აი, სწორედ ამან ჰკრა ხელი თურმე „საწყალ ნიკალას“ და სარდაფების კარი უჩვენა.

იქნებ მართალია ყველაფერი და მიტომ მიყურობს თვალდაფეთებული? საკვირველია, რაც არ უნდა შეეკითხო, დიმიტრა მაინც ამტკიცებს, რომ მისი კომპანიონი „ტვინდასეტყვილი“ კაცი იყო და ათას რამეს ჩაგვიარაყებს.

— მსმელი და მხატვარი! — ასეთი ბედოვლათი განა ღუქანს გაუძღვება? დალუპა თავისი სარჩო და მეც ზედ წამაკლა!

ჩვენს ლაპარაკში ბავშვები შემოდინან. დიმიტრაც კაპეიკობით სოვდაგრობს. „ერთი თვეა მანეთიანი არ მინახავს“, — მაგრამ დიმიტრამ იცის კაპეიკის ყადრი:

„რა გატირებს, კაპეიკო, პატარა?
მოითმინე, გაიზრდები თანთანა!“

... — ნიკალაი ქალაქში გავიცანი პირველად, თუმცა ქიზიყიდან მეზობლები ვართ, — დაიწყო დიმიტრამ შეზომილი საუბარი თავის ჭიჭინობელა სკამზედ.

— მე ერთს ოჯახში მზარეულად ვეყენე. ისიც ვინმე სომხის ოჯახში ლაქიობდა და მზარეულობდა. გამართული „პოვერი“ ვერ იყო. ხშირად მოვიდოდა ჩემთან და მკითხამდა რჩევას საჭმელების გაკეთებასა თუ შენელებაზე. იმ ოჯახიდან გამოსვლის შემდეგ მხატვარ ბაშინჯალიანთან იდგა მოსამსახურედ, მაგრამ ნიკომ ვერ აიტანა და გამოიქცა. ბატონი თურმე ხატვას უშლიდა და კიდევ გასჯავრებოდა. მერე რკინის გზაში შევიდა, მაგრამ გონებაზე ვერ იყო. სიტყვა და პირი ნიკოს არ სწამდა, მეორე ღღეს გადააბრუნებდა. ერთ ადგილზე ვერ ჩერდებოდა.

თვითრჩული იყო!

ჰკვაშეფრქვეული!

— ჯერ შიკრიკად იყო რკინის გზათა სამმართველოში, მერე საქონლის მატარებლის კონდუქტორად განჯის მხარეში. მაგრამ არც იქ დადგა! ავად გახდა და სამსახურს თავი დაანება. იქიდან გამოსვლის დროს დახმარება მიიღო, იშოვა სათავენო ფული და სარძეო ღუქა-

ნი გახსნა ვერის თავდაღმართზე (სადაც დღეს მელიქ-აზარიანცის სახლია). ორ წელიწადს ვაჭრობდა. საქმე კარგად წაუვიდა.

ერთ დღეს ჩემთან შემოვიდა და შემეკითხა: „იარმუჯაში“ დუქანი მინდა გავხსნა, შენ რას მეტყვი? მე გადმოსვლა ვურჩიე. ლაპარაკი ლაპარაკს შეჰყვა და მეც თვალში მომივიდა და ორივემ შეამჩნაგება გადავწყვიტეთ. თქმა იყო და გასრულება.

დუქანი გავაღეთ. სარძეო საქონელი უხვად გვექონდა: კარაქი, ერბო, მაწონი, თაფლი, ყველი (დიდკაცობის მზარეულები სულ ჩვენთან ვაჭრობდნენ — ჩვენი მცნობები და მეგობრები იყვნენ). შადინოვმა კრედიტი გაგვიხსნა. საქმე კარგად წაგვივიდა. ერთმანეთს უფრო დაუახლოვდით. მე შვილი მოვანათლინე და ოჯახში დავიშინაურე.

მაგრამ მისი ხასიათი მალე გავიგე. ვაჭრობა ეზარებოდა და კიდეც თავილობდა. ზაფხულში, გაჩაღებული ვაჭრობის დროს მიმატოვებდა, ორი ვირის საპალნე მწვანე ბალახს იყიდდა, აიტანდა დუქნის თავზე საკუთარ „ბალახანაში“, გაიშლიდა და გამოეხვეოდა:

— სოფელში რომ ვერ მივდივარ, ეს მიამებო!

დუქანსაც იამებოდა?

მე როგორც თავგზიანი, დახლში ვიდექი. თითონ ის ან კარებთან იდგა აყუდებული, ან ბალახანაში ხატავდა. მოიყვანდა რომელიმე მეზობელს, დააყენებდა და ეტყოდა:

— მოდი, ისე დაგხატო, შენზე მაიმუნი არავინ იყოსო.

ერთხელ მეც დამხატა. თურმე უჩუმრად გადამიღო ვაჭრობის დროს. დიდხანს ვინახავდი სახლში ამ სურათს, რაღაც საზარელი შესახედავი ვიყავი, შავფერი... ბავშვებს ეშინოდათ, დევწით...

როგორც გულქართლი ვარ, ისეთი ძმობა დაუდევ. ისიც ჩემზედ იყო დაგულისგულებული. ჩემი ოჯახის კარები მისთვის ღია იყო. მაშინ კუჭის ავადმყოფობა სჭირდა — კატარი. ექვსი თვე კუჭი ვუზილე (საბრს ვახვევდი პურის გულში და ისე ვაყლაპებდი).

მაგრამ ახლა ხომ გზას მართალს არის?

ერთ დღეს შეიპეპლა. ისეც მოსწრაფებული იყო, გასაღები გამომართვა — აღარ მინდინარო! დამითხოვა... მაგრამ უჩემობა მალე დაეტყო. თავებმა აიკლეს. ისევ მომძებნა. ისევ შევამჩნაგდით, მალე ასი თუმანი ფული ბანკში შესანახავად შევიტანეთ.

ნიკალა ისევ ჰხატავდა, ისევ ბალახანაში ნებევრობდა. მე კი ვვაპრობდი. ვინ იცის, იქნებ ამასაც ტბილად ეცხოვრა ამ ქვეყანაზედ, რომ ჩვენს შორის ხვანჯიანი ენა არ ჩარეულყო?

სოფლად ხმა გავარდნილიყო — ნიკალაი გამდიდრებულაო! დასაც გაეგო და ერთ დღეს ქმრიანად გვეწვია. ჩვენში ასე იცოიან, თუ კაცმა ცალი ფეხი სიღარიბიდან ამოათრია, დახმარების მაგივრად, მეორე ფეხი ამოაღწიოს, ღარიბი ნათესავეები იმ ერთ ამოწეულ ფეხსაც უკანვე ჩაადგმევინებენ. ნიკოსაც სუნი დაჰკრეს და მსუნაგებივით დაეხვივნენ. დაიც და სიძეც დაუოროლდნენ, თურმე ღამეობით ჩურჩნიდნენ:

— დიმიტრა მპარავიაო!

— დიმიტრა მჭამელიაო!

— დიმიტრა მუხანათიაო!

— გააგდე, გაეყარეო!

თურმე მრავალი უსამართლობა გააჩინეს ჩემზედ, ქარი ბორბალი ატეხეს, — შენი ქონების უფალი შენვე უნდა იყოო!

უჩემოდ უფრო კარგად გასძარცვადნენ. მოქსოვილი ენა დაატრიალეს. ქარიულაპიამ ყველა დაიჯერა. სამივემ დაასკვნეს:

დიმიტრა გავაგდოთო!

თურმე ჩემი ნაცვალგარდაც იშოვეს.

დახლში მისი სიძე უნდა დამდგარიყო. ის კი იყო ნამდვილი დამაქცეველი.

ეს არ აკმარეს. მაშინ ქიზიყში დიდი შიმშილობა იყო. ახლა ურჩიეს, ბანკიდან ფული გამოიტანეო, თეთრი ფქვილი ივაჰრე, ქიზიყში კარგ ფასად გავყიდიო. თან სოფელში გაიპატოვეს დასაქორწინებლად. ნიკალა დაათათბირეს. ერთი ფურგუნი თეთრი ფქვილი ქიზიყს გაისტუმრა (ვინ იყიდა თეთრ ფქვილს ქიზიყში?), წავიდა ცოლის სათხოვრად და ბედის გასასიხჯად.

ო-ო-ო-ო! როგორ უქროდა მაშინ ნიკალას! დამ და სიძემ საწადელი აისრულეს. ფქვილი ჩალის ფასად გაუყიდეს, ფული მიისაკუთრეს და რაც საწყალს ჯიბის ფულად გადარია, ამით თავისი ძველი სახლი შეაკეთებინეს, თუნუქით გადაახურინეს. მერე ორთავემ გამოუცხადეს:

— შენ გიყი ხარ. ან ცოლი რად გინდა, ან ფულიო? აიღეს და გამოაგდეს.

როგორც ელდა, ერთ დღეს გამტკვერიანებული და გახვითქებული ნიკალა კარზე მომადგა. ჭკვაზე უფრო შეფრქვეულიყო. ხელში ხანჭლის შვილი ეკირა და სხაპასხუპით გაიძახოდა:

— გამომაგდეს, გიჟი ხარო! თუ სადმე ჩემ სიძეს მოჰყრა თვალი, შემატყობინე, ამ ხანჭლით უნდა მოვკლაო!

უცბად დაიჩოქებდა. ტიროდა, თან იატაკს ჰკოცნიდა. თვალები გადაუტრიალდებოდა და ხელებს მაღლა იშვერდა:

— მთავარანგელოზი მამეველინა!

— წმინდა გიორგი გამომეცხადა!

— ხელში მათრახი უჭირავსო!

— აგერ, აგერ, ვერა ხედავ, აქა დგასო?

მე შევშინდი. არ ვიცოდი, რა გექნა. ტკბილი სიტყვებით შევესაყვარლე. დაწყნარდა. კოცნა დამიწყო. მერე სრულ გონებაზე მოვიდა. დონეზე დადგა.

...ისევ მივეშველე. საქონელი დავაწყე და ღუქანი ახლათ გავმართე. არ გამოვიდა დიდი ხანი, ავაზაკი სიძე ჩამოვიდა. ნიკალა ხანჭლით გამოუდგა. მეც ბევრი ვუსაყვედურე: — რათ აუშაღეთ ბუდე ტყუილათ!

მაგრამ ვინ დამიფასა? ერთხელ, როცა სასყიდელზე ვიყავი წასული, ჩემი წილი ბარგი და საქონელი გამოეყარა და სხვისთვის მიებარებინა. თვითონ კოჯორში წასულიყო, გავასაღებ რასმეო. ზაფხული იყო. თვითონ საქმე ვერ დაეწყო. ან რა საქმის დამწყობი იყო? ფული საზანდრებში და ამხახაგებში გაენიალებინა. მალე ოხერმოხეტე შეიქნა. ამბავი მომიტანეს, გაჭირებაშიაო! მეწყინა! ხუთი მანეთი ხარჯათ გაუგზავნე.

შემოდგომა დადგა. ხალხი აგარაკებიდან ჩამოიწმინდა. ნიკალასაც კოჯორში აღარ ედგომებოდა. ერთ დილას, ვხედავ, გაშიშვლებული ნიკალაი დამდგარა „მეხბორეების რიგის“ ბოლოში და შორიდან მეძახის:

— ნათლიმამ, მიმიღებ თუ არაო?

მე ახლოს მიველ. ალერსიანად ხელი მოვკიდე: — მოდი, ნიკალაი, მოდი, ნუ გრცხვენია!

— მერიდება შენი. ბევრი ოინები მიყვეს. ახლა ყველამ დამტოვა. აკი ისევ შენ დამეხმარე. მადლობელი ვარ...

— ნურსად ნუ წახვალ, დადინჯდი. ჩემთან დადექი. დღეში მანეთს მოგცემ.

დამიჯერა. თვე დარჩა. მაშინ იყო, რომ მხატვრობის ალი მოედო. ვინც არაყს დააღვინებდა, დაჰხატავდა. მაგრამ უფულობით კარგ საღებავს ვერა ხმარობდა..

მე ჩემი პირობა გაუთავე. ყოველდღე მანეთი მქონდა მისთვის გადაღებული. ის კი არაყში ჰხარჯავდა. შემდეგში ჩემგან ფულის აღებაც დაირცხვინა. ორჯერ, სამჯერ კიდევაც იტირა.

— რათა სტირი?

— შენ მირონი დამიფასე, მე კი ვერა, ეს მატირებსო!

დიდხანს ვერ იდგომილა ჩემთან. ეხათრებოდა. მერე ვაგზალს შეეჩვია. იქ ნაკლებ იცნობდნენ. ახატვინებდნენ და ასმევდნენ.

ერთხელ საქმეზე ჩავიარე ვაგზალში. ქუჩაში დამხვდა ჩამოხეული. შერცხვა და ტელეგრაფის ბოძს ამოეფარა. მიუახლოვდი. თავი დაღუნა და ამოიკვნესა.

— არ გენანებო?

— რა გინდა, ნიკალაი, რა გიჭირს?

— არაყი!

ერთი მანეთი მივეცი...

— უყურე, დამ რა მიყო? შენ ცოლშვილიანი, კიდევ მე — „ხმელა კაცს“ — მეხმარებო. რათ მაძლევო?

მე უთხარი:

— გაძლევ მისთვის, რომ ჭკვის პატრონი არა ხარ. პურის ფულს რათ აქრობ არაყში?

— რა გქნა, თუ არ დავლიე, ვერ დავხატავო!

* * *

ასე ლაპარაკობს დიმიტრა. თურმე ამდენი ამაგი ჰქონია ნიკალაიზე. მაგრამ სიკეთისათვის სიკეთე როდის ქნილაო? ნაკარგვაცევი ვინ დაუფასა? ამის მერე კიდევ იტყვიან ფიროსმანიშვილის მეგობრები:.

— დიმიტრამ დაღუპაო!

— დიმიტრამ ყელი გამოსჭრაო.

რა ვქნათ, დაუჭეროთ დიმიტრას?..

საუბრის დასრულებისას დიმიტრას ცოლიც შემოვიდა.

— შენს ნათლიაზე ვლაპარაკობთ! — გააფრთხილა ქმარმა.

— ნიკალაიზე? საწყალი, ღმერთმა შეიწყალოს! რა მშვენიერი ვაჟკაცი იყო! ჯანიანი, ზღვის ლერწამივით მოსული... ქალი არ იქნებოდა ისეთი ლამაზი, როგორც ახალგაზრდობაში მახსოვს. ტუჩის ნაპობი, ტანის მოყვანილობა, ყელყური, სახე — მშვენიერი. დუქნის გახსნამდე ჩოხა ეცვა, მერე რუსულათ. ჩოხა კიდევ ერთხელ ეცვა, ქიზიყიდან რო დაბრუნდის. რა ლამაზი ვაჟკაცი იყო! ეხ, საწყალი! თავი ტყუილად გაიფუჭა! დაუდგომელი კაცი იყო, ცხრაწევნა.* ყოველთვის არეული მახსოვს. სუფრაზედ ათ წუთს ვერ გაჩერდებოდა. სულ უნდა ჩიტივით ეტრიალა და არაყი ესვა...

— მართალია, მართალი! — უდასტურებს დიმიტრა.

— როცა დავპატიებდი ოჯახში, მეტყოდა:

— სადა მაქვს თავი ხალხის ჟღავილისაო? წავალ ისევ ჩემს ბალახანაში, იქ მიჩვენიაო!

— საშინელი ექვნიანი იყო, — განაგრძობს მანდილოსანი, — თუ სიტყვას კარგად არ აუხსნიდი, გაგიჟდებოდა. თუ პატივსა სცემდი და დაპატიებდდი, გეტყოდა: „რათა მპატიჟო, თუ გულში ეშმაკობა არა გაქვსო?“ მუდამ ვერიდებოდი! გვეშინოდა. ერთ სიტყვას არავის დაუთმობდა. თან ადვილი დამეჩერიც იყო ბავშვივით.

— მართალია! — ჩაურთავს დიმიტრაც.

— მე, როგორც ნათლიედვას, პატივსა მცემდა. განჯაში რომ კონდუხტორად იყო, ბროწეულებს ჩამომამიტანდის ხოლმე... ერთხელ დამ წაიყვანა სოფელში, — უნდა დაგაქორწილოთო. იქ მოატყუეს და შიშველი გამოისტუმრეს. ერთ ზაფხულ საღამოს დარდიანათ ვიჩექი აივანზე. უცბად გიჟივით ამოვარდა კიბეზე, გადამეხვია და მაკოცა.

— მიშველეთ, მიშველეთო!

მერე დაიწყო ყვირილი:

— ჩემი წმინდა გიორგი!

— მთავარ-ანგელოზი დიდთვალეზა!

* ცხრაწევნა — ცხრაპირა, ერთი სიტყვაზე დაუდგომელი, გადამთქმელი.

— მათრახით მადგა თავზე, მეძახის:

— ნუ გეშინიანო!

მერე დაწყნარდა. მოიბოდიშა:

— ნათლიდელ, ხომ არ გეწყინა, რომ გაკოცეო? საწყენათ არ მიიღო.

ახლა თავის თავგადასავალს მომიყვა სოფელში:

— დას მითო წავეყ სოფელში, საღვთო უნდა დამეკლა, ჩემი წმინდა გიორგი მელოცნაო. საღვთო თვითონ შეყლაპესო, თავად მშიერი გამომიშვესო!

მე ვანუგეშებდი. ის კი ამღვრეული გაიძახოდა:

— მე ჩემი წმინდა გიორგი მწამსო! რომ დავწვები, წმინდა გიორგი დამადგება თავზე მათრახით, ხელში და მეუბნება:

— ნიკალაო, ნუ გეშინიანო!

— მეორე დღეს თავისთავად ჰხატავს ფუნჯიო!

მისი მფარველი კიდეც მთავარ-ანგელოზი იყო. ისიც ხშირად ეცხადებოდა.

— ისინი მახატინებენო!

სულ პირველად დუქანში ჰხატავდა.

— ნათლიდელ, მოდი, ჩემს ნახატებს უყურეო.

მიმიყვანდა. მაშინ სულ შიშველ ქალებს ჰხატავდა. მრცხვენოდა ხოლმე, თვალს ვერ ვუსწორებდი.

— უყურე, უყურე, რა ნახატებიაო. დახე, რა ვარო!

სურათებს ხან ვის აჩუქებდა, ხან ვის. მაგრამ ყურადღებას არავინ აქცევდა.

— მე და ჩემი ქმარი ნიკოს დაცოლშვილებას ვფიქრობდით. ქალიც აჩენილი გვეყავდა კარგი ოჯახიდან. მაგრამ ნიკომ ქვას შეუშვირა თავი. ერთხელ ყვირილით მომამახა:

— თავი სადა მაქვს შვილის ჩხავილისა, ცოლის ლეჩაქისა და კაბისაო? მე ვიცი მარტო: დამისხი! დალიეო!

— თვითონ ოჯახი არა ჰყვანდა, არც სხვისა მოსწონდა! — იძახის დიმიტრა. — ერთხელ შინ არ ვიყავი, ჩემი ცოლისთვის ეთქვა: „თავი გაანებე დიმიტრას, სხვასთან გღალატობსო!“

— არ ვიცი, ჩემმა ქმარმა გითხრათ თუ არა, ნიკო ჩემი პატარა ქალის მომნათლავი იყო და ჩემი დის მეჭვარეც. ხანი გამოვიდა, ჩემი დაი — ნინა — შვიდი თვის კვარდაწერილი, მოკვდა. ნიკალას

ძალიან ეწყინა, ცუდი ხელი მქონიაო! გაგიჟება უნდა გენახათ, როცა მისი ნათლულიც, ჩემი სამი წლის მარუსა მოგვიკვდა.

— ორივე მე დავლუპეო! — ტიროდა. ჩვენზე მეტს ის გლოვობდა. წლის წირვაზე რომ გავედით სასაფლაოზე, ნიკალაც მოვიდა ყვავილებით, წამოუჩოქა საფლავს და მოუტირა. ღვდელი წესს ასრულებდა. ნიკალაის ღვდლები ეჭავრებოდა. აქაც ვერ მოითმინა. შემოსილ მოძღვარს ხელი გაჰკრა და გააგდო.

— ჩემი ნათლული მტრედია, ანგელოზია! ცაში წასულა! ამ ეშმაკს აქ რა უნდაო? — უნებურად ყველას გაგვეცინა. თვითონ კი ტიროდა. უცბად ისევ წამოხტა: — განა მე კი არ მოგვედები, რა მატირებსო. ბოლომდის ხომ ვერ ვიცოცხლებთო? ადექით ჩქარაო! — და ყველანი გამოგვრეკა სასაფლაოდან.

იმ დღეებში ხან ტიროდა, ხან იცინოდა:

— ჩემი ტირილ-სიცილისა არ შეგეშინდეთო, უბედური ვარო! ვიცოდით და გვეცოდებოდა. თითონაც გრძნობდა — შუბლზე ხელს მიიდებდა და იტყოდა:

— ქართველები კარგი ხალხი ვართ, მაგრამ აქ არ მიყრილა!

კიდევ ბევრს ლაპარაკობდნენ ცოლ-ქმარი... საუბარი ერთი აზრისა და ტენდენციისაა. დასკვნა ასეთია: „ტვინდასეტყვილი ნიკალაი“ კომერციისათვის არ იყო გაჩენილი. ასეთი კაცის მეგობრობით რა სარგებელი უნდა ჰქონოდა ღიმიტრას?

და ახლა თუ კარგი მხატვარი გამომდგარა (რა უყოთ მერე?), ღმერთმა შეარგოს! ღიმიტრა ამაშიც არ შეედავება.

რა უნდა ჰქონდეს ცოლ-ქმარს საწინააღმდეგო?...

ინტერვიუ მესხიშვილთან

30 მარტი

— სად იყავით მაშინ? — მეუბნება თავის სარდაფში ღვინის ვაჭარი მესხიშვილი და თან ძველისძველ ნატაციებს მიიკითხავს. — გამკვირვებია, თუ ნიკო გამოჩენილი მხატვარი ყოფილა, რატომ ყურადღება არ მიაქციეთ, როცა ღუქან-ღუქან გზას იყო გაკრული მშიერი ძაღლივით. მთელი ტფილის-ქალაქი სურათებით გამოჰქედა, თვალები სადა გქონდათ? ქართული საზოგადოების წესია, ასე არ

გიორგი ლეონიძე და ბეგო იაქიევი. 1930 წლის 4 აპრილი. ფოტო დავით
კაკაბაძისა.

უყავით ვაჟა-ფშაველას, ნინოშვილს? მაგრამ თუ ნიკო დიდი კაცი გამოდგა, ქება და ღიღება ისევ ჩვენ — ჩვენმა პურმარილმა გააძლებინა!

მოქალაქე მესხიშვილი „მწიგნობარი“ კაცია. 1895 წლიდან ყოველდღე კითხულობს გაზეთს. იცნობს ილიას, ყაზბეგს, აკაკის, გორკის, სოკრატს (როგორც თითონ ამბობს).

— სიკვდილის თანამდები ვარ, ტყუილს ვერ ვიტყვი, ღვინო იყო მისი მახრჩობელა. როგორც ფუტკარმა ღილის მანანა აიღოს, ისე უნდა დაევილო ღვინის ღუქნები. თითონაც დაუქნელ ღვინოსებრი იყო. ერთ ადგილას ვერა დგებოდა. ხან ჰკვიანად მოგეჩვენებოდა, ხან „ჰკვავაფულანგულად“. ჩვენც გვეცოდებოდა და ხელს ვატანდით: „მდიდარი მოძმე საფლავშიაც გამოსადეგია, მისი საკმელი მეც მამედინებაო“, — მართლა უთქვამს ღარბს. მოვიდოდა ნაბახუსევი ცახცახით, ღვინოს მოითხოვდა. ნაღდზე სვამდა მუდამ. ერთხელ პატარა ვალი გაჰყვა და მესამე ღლეს ეს სურათი მომი-

ტანა („მწოლიარე ქართველი ქალი“ — შევიძინე ეროვნული გალერეისთვის, გ.ლ.).

როდისღაც ვუთხარი:

— ნიკო, გეყო ამდენი წანწალი, მოდი ჩემთან, მოჯამაგირედ იმუშავე. თვიურ ჯამაგირს დაგინიშნავ, ოთახს, ტანისამოსს მოგცემ, კვირაში ერთხელ აბანო გექნება. დღეში — ჩარქვა ღვინო. გაიჩინე შენთვის ყულაბა და დამშვიდებით იცხოვრე. როცა ჩემი საქმეებიდან მოიცილი, იმხატვრე, არას დაგიშლი.

გაიცინა: „ბორკილებს ვერ გავიყრიო!“

რასაც გინდოდა, დაგიხატავდა. საღებავები ჯიბით დაჰქონდა. სპიჩკის კოლოფზე ლომი ეხატა ხოლმე, გახსოვთ? ერთხელ ასეთი კოლოფიდან ლომი გადმომიხატა. რა სურათიც მიგეცათ, მიმზგავსებით დაგიხატავდათ. ბევრი აქვს ასე გადმოხატული წიგნებიდან სხვისი დაკვეთით. სხვათაშორის ჩემი პორტრეტი გაადიდა (შევიძინე ეროვნული გალერეისთვის, გ. ლ.). იმ ხანად ზაზიაშვილი მესტუმრა. მისი ნამუშევარი დაიწუნა და თვითონ წაიღო დასახატადა. მომიტანა ტუშით გადიდებული. ფული არ აიღო. ჩარჩოც თვითონ ეყიდა. რა მშვენიერება იყო! — არა, სად ნიკალაი, სად ზაზიაშვილი? გიორგი — „სამი გაფრენით მეტია“. ნიკო ხან მხატვარი გეგონებოდა, ხან — „მხატვარი, ველარ მხატვარი“.

— ჰაი, ჰაი, ნიკალაი!...

ბ ე გ ო

2 აპრილი

გამიგონია, ფიროსმანს ჰყავდა ძმობილი და მეცენატი — „ბეგო“. გახსოვთ ფიროსმანის სურათზე წარწერა: „კამპანიას გაუმარჯოს, ბეგო ამრავლოს!“ ბეგო თურმე მუხრანის ხიდის სიახლოვეს სცხოვრობს.

ავლაბრის აღმართის ძირში, არეულ ხალხში, ერთს ჩამოგლეჯილს და ფეხშიშველა კაცს მხარზე ხელი დავადე:

— სად ცხოვრობს ბეგო?

უცნობი შეკრთა. ჩემი დანახვა არ ესიამოვნა, მაგრამ ველარ დამალა, რომ თვითონ ბეგოს ძმაა. როგორც მერე გავიგე, „ფინინს-

პეტრორად“ მიველე. რადგან გაკოტრებული ბეგო სამჯერ „იჭდა“ ფარული ვაჭრობისათვის, ძმას მეოთხე საფრთხე ჩემგან ეგონა. წამიყვანა და მტკვრის პირას ბეგოს ქოხს მიმაყენა. მე გარეთ ვიციდი, ვრცელი ეზოა. ლოდინი არ დამჭირდა. იმ წუთშივე ფიცრულიდან გადმოხტა შავი კაცი და ჩემს წინ აიყუდა. ასე იცოან გადმოვარდნა ხანძარში.

— მე გახლავართ ბეგო, რა გნებავთ? (თან ლელავს, ალბათ არყის ფარულ ვაჭრობაზე მიუვსწარი).

როცა ბეგომ გაიგო, რომ მხოლოდ „ნიკალის“ ამბების შეტყობა მინდოდა, თავისუფლად ამოისუნთქა. ბეგო გახარებულია. სულსაც არ დაიშურებს ამ საქმისათვის.

„ხუთი წელიწადი ერთი პურმარილი გექონდა, როგორ დაევიწყებ...“

ერთ იჯრაზე ძნელია ყველაფრის მოგონება. დრო უნდა. ნიკალას სიცოცხლემ ამის თვალბეჭევში გაიარა. როგორ არ ახსოვს? მაშინ ბეგოს ხელში ხაზინა უტრიალებდა, „ფულანდარი კაცი“ იყო და „ქვეყანაში ერთი სახელი მასაცა ჰქონდა.“ „ახლა კაცობიდან ჩამოვარდა“ და ძნელია ლაპარაკი ამ საკვნესებელ გულზე. მაინც ბეგომ გახსნა მახსოვრობის უჯრები და ენად გაიკრიფა.

— მთელი სიცოცხლე სმაში და ხატეაში გამოაღამა! ჰხატავდა, — სასმელი ვიშოვო, სვამდა, — კარგად დავხატო!

თურმე ბეგოს ისე არაფერი უკვირდა ფიროსმანისა, როგორც მუშაობის სისწრაფე. პირველ ღირსებად უთვლის.

და მოგიყვებათ —

ერთ გაზაფხულის დილას ნიკოს მუშაობა ჰქონდა გადაჭიმული და ფუნჯით ხელში თავისი მეცენატის ბრძანებას ელოდა, თუ რას დააბატონებდა. ბეგო ერთ საგონებელში იყო ჩავარდნილი, რა მოეგონებინათ. მანამდე ყველა სიუჟეტური შესაძლებლობანი ამოეწურათ. აზრისათვის ბეგო გამოდის ქუჩაში და თვალს მოჰკრავს დაჩარდახულ ურემს — თელეთის მლოცაეებით. ურემს ვერძი ჰყავს გამობმული. უბია წითელი ხარები. წითელხალათა ბიჭი შოლტით ერეკება. ბეგოს ღუქნიდან გამოჰყავს ფიროსმანი და ამ სცენის დახატვას სთხოვს.

— ნიკო ურემს დააქქერდა, ღუქანში შებრუნდა და ფუნჯს ხელი დასტაცა. მერე ერთხელ კრდევ გამოვიდა და როცა შემობრუნ-

და, არაყი მომთხოვა. ფუნჯზე არაყს აშველებდა... მეორე ღღეს სურათი ჩამაბარა — ჰკვიდან შემშალა, ისე იყო დამსგავსებული! მეორე, რაც ბეგოსთვის დაუვიწყარი იქნება — ნიკალას პატიოსნებაა.

— მისი ხელიდან სიკეთე გამოვიდა, სიავე — არა!

— სუფთა იყო, როგორც პირიდან, ისე ხელიდან.

— მის პიჯაკს ჭიბე არ უნდოდა.

— ერთხელ რიყეზედ ერთ მიკიტანს დუქანი მოუხატა. ფული ხელთ არ მისცეს. დაჰკარგავს ან სხვა გამოართმევსო. ისევ მე მომიტანეს გადასაცემად. ნიკალაიმ ზედაც არ დაჰხედა.

— ერთხელ კიდევ ფრანცუზები მოვიდნენ (ალბათ ლე-დანტიუ და ილია ზდანევიჩი, გ. ლ.) ნიკალას სანახავად. ნიკოს ნახვის მერე მის სურათებს შემევაჰრნენ. ნიკოს დასტურით მივყიდე, მაგრამ არც ეს ფული აიღო ჩემგან ნიკალაიმ: „ფული რათ მინდაო?“

ბეგო აღფრთოვანებით იგონებს იმ ხუთ-ექვს წელიწადს, როცა ფიროსმანი მასთან იყო შეკედლებული. დუქანში ბეგოს პატარა ოთახი ჰქონდა, სამზარეულოზე წადგმული (ცარიელი ბოთლების და რაგინდარას საწყობად). ეს ოთახი ნიკოს აჩუქა დასადგომათ. აქ ცხოვრობდა და მხატვრობდა ფიროსმანი 1905-1910 წლებში. ოთახის მოწყობილობა იყო: პატარა ტახტი, ერთი ძველი ვედრო, ფუნჯები, ბოთლები, კირი, საღებავები... მუდამ ჰხატავდა. ხან თავისთვის, ხან ბეგოსთვის. მართალია, ბეგოსთან იყო, მისი კარის მხატვარი იყო, მაგრამ სხვასთან მუშაობასაც არ უშლიდა. პირიქით, ბეგო ეუბნებოდა ნაცნობებს — დაახატვინეთ, სარგო მიეცითო! მაგრამ ნიკალა შემოსავალს არ ეძებდა.

ბეგომაც იცოდა მისი ხასიათი და რაც შეეძლო არაფერს აკლებდა. ხშირად, ნამუშევარში ნახმარ ტანისამოსს უყიდდა ხოლმე. აბანოშიც დაჰყავდა (პარასკეობით — ვაჭრების ღღე). სადილი და სასმელიც ბეგოსთან ჰქონდა. ნიკოც შინაურობდა. როცა ბეგოს დიდი მუშტარი მოაწყდებოდა, ნიკო ხელს წაახმარებდა. ყოველ ახალწელს, შობას, ნათლილებას, აღდგომას და სხვ. „ბედნიერ ღღეებში“ ნიკო ბეგოსთან იყო დაპატიჟებული. ახალწელს ნიკო უთუოდ მიულოცავდა „ძალოს“ (ბეგოს მეუღლე). ხუმრობაც ყვარებია: „ძალო, ბეგოს გაუფრთხილდი, ქალებს ეარშიყებო!“

ჩემს დუქანს პატარა ბალი ეკრა საყვავილე ფარდულებით და

პატარა გუბეებით შემკობილი. როცა ნიკო ფხიზელი და თავისუფალი იყო, ბაღში გავიდოდა, ყვავილებს უვლიდა, მიწას ჩაჰყურებდა— მერე დიდი კაკლის ქვეშ დაჯდებოდა გაშტერებული. უფრო გაზაფხულზე იცოდა ბაღში გამართობა. მაშინ ღვინოსაც იქ შეუგზავნიდი. მართობა უყვარდა. არავის გაიჟარებდა. უცხო ხალხს არ ეთვისებოდა. პირზე დაღონება კი არ იცოდა...

— ნიკალაი, — ვეუბნებოდი, — მართობა ძნელია, ოჯახს მოეკიდე!

— მართო ვარ დაბადებული, მართო უნდა მოგვედო!

— არ არის კარგი საქმე, ნიკალაი!

— აბა, ერთი მითხარი, რომელ დიდ მწერალს ჰქონია ბინა, რომ მე მქონდესო? ძველად სულ გამოკაფულ კლდეებში და ქარაფებში უცხოვრიათ წმინდანებივით (ერთი „წმინდანი“ მისთვისაც დაუხატია სახსოვრად: „გიორგი განდევილი“. ინახება ეროვნულ გალერეაში, დავით კაკაბაძის კოლექცია). ნეტავ იცოდე, როგორ ცხოვრობს ჩვენი აკაკი წერეთელიო?

— მხიარული კაცი იყო, პირსიცილიანი. „რა მოგვიტანია, რა უნდა წავიღოთო? ერთი მეგობარი დამმარხავს, დარდი არა მაქვსო!“ „ვირის კუდივით მოკლეა წუთისოფელი!“ — თუ ზარხოშად იყო, ჩუმი ღიღინი უყვარდა: „ლოთებო, ნეტავი ჩვენა“ და სხვ. აიღებდა ჭიქას და იტყოდა:

„გაუმარჯოს პავლესა,
დაისხამს და დალევსა“.

ს ე ფ ი ლ ი

4 აპრილი

— ერთი ნახვა ცნობაა, მეორე — ძმობაა! — სიცილით მიშვერს ხელს ბეგო. ბეგო მთვრალია.

ჩემთან არის მხატვარი დათიკო კაკაბაძე.

ისევ ბეგოს ვრცელ ეზოში შევდივარ მტკვრის პირზე. წყლის სიახლოვეს ოთხ ახალგაზრდას სუფრა გაუშლია. თავაზიანად გვთხოვენ სუფრა დავულოცოთ. გამოწვდილ დაკუთხულ ჭიქებს ბეგო ხელებს აწოდებს და მერე გვირიგებს.

— გთხოვთ, შესანდობარი დალიოთ ჩვენი ძმა კაცისა, რომელიც დღეს დაგვიმარხია, — გეტხოვენ მესუფრეები.

— მეთევზე შიხის ბიჭის სული ღმერთმა შეიწყალოს! ცხრა ან-გელოზი გაშოგებოს. იმ ქვეყნად მისი სახელი არ მოიშალოს! — ილოცება ბეგო.

ჩვენც რაღაც წავიდუდუნეთ.

— გმადლობთ, გმადლობთ! — მოგვაძახეს, როცა ჭიქები დაუბრუნეთ.

დავსხედით ნატივარ ხეზედ. ქურთის ბიჭს, იქვე გოშას რომ ეთამაშებოდა, ჩუმად ვაძლევ ფულს და ღვინო-მწვანის ვაბარებ.

— ჩვენს ალაგას ნიკო რომ ყოფილიყო, ჭიქას არ მიიღებდა, ამაყი იყო! — ღიმილით გვეუბნება ბეგო.

— ეხ, ნიკალა!

— უფასოდ წავიდა, ახლა დაფასდა!

— რო მომკვდარიყო, მე ყარსში ვიყავი. დარდად ის მიმყვება. ჩემი წილი პატივი ვერ გადამიხდია: — ჩემი სუფრა პატარა შესანდობარი, ზედ სეფილი* — როგორც ჩვენი წესია. მაშინ საფლავი ვერ ვიპოვე, ეხლა კი... — ბეგო დაღონდა. დაფიქრებული მტკვარს აყოლებს თვალს. მერე გაუბრწყინდება თვალები, — იცით, რა გიამბოთ:

— სწორედ ოცი წლის წინათ, ძმობილი მყვანდა, — კოლა რუსიშვილი (რუსი იყო, რიყეზედ ლუდხანა ჰქონდა, ახლა აღარ არის).

პატიოსანი ყმაწვილი იყო და სურათების დიდი მოყვარული. ახალგაზრდობაში სხვასთან იდგა ღუქანში მოჯამაგირედ. იქ გაცი-ნო ნიკალა და მისი სურათები თურმე გულში ჩაიდო, გავხსნი თუ არა საკუთარ ღუქანს, ნიკალაის დავახატვინებო! მართლაც, ღუქანს ვაღებამდე ნიკალას დაუძახა და სურათებში გაურიგდა. ოთხივე კედელი უნდა გამოეხატა. მეც იქ შევესწარი. ნიკალაიმ მეორე დღესვე დაიწყო მუშაობა და თითო არაყზედ გამოჩარხული სურათები გამოჰყავდა. გავიდა ორი დღე, ნიკო აღარ გამოჩნდა. კოლა ბიჭს ჯულთ შემოეყარა. რა ექნა? სურათები დაუმთავრებელი რჩებოდა. ღუქნის გახსნაც ამით გვიანდებოდა.

*. სეფილი — სამგლოვიარო მუსიკა, საფლავზედ უკრავენ (გ. ლ.).

მესამე დილას ბიჭებმა უთხრეს კოლას: — ნიკალაი დილას ვაგ-
ზალთან ვნახეთ, სვამდაო! გახარებული კოლა მაშინვე ეტლში ჩაჭდა
და საძებრად გაექანა. მართლაც, იმ დუქანშივე ენახა, სადაც მიას-
წავლეს, და ნიკალაი ფაიტონით მოიყვანა.

მთვრალმა და ღამე ნათევმა ნიკალაიმ ისევ აიღო ფუნჯი, მაგრამ
კოლა ბიჭს რა იმედი ჰქონდა, რომ სურათებს დაუბოლოვებდა? მა-
შინ — „ხერხი სჯობიაო“, — ფიქრა კოლამ. ლუღხანაში შეიყვანა,
აღარ კი გამოუშვა. გარეთ დუქანს კლიტე დაადვა და სამი დღე ნი-
კალაი დამწყვდეული მუშაობდა. ცოტა საქმელს, ცოტა სასმელს
ფანჯრიდან აწოდებდა, როგორც ტუსაღს. მანამ ყველა კუთხეებში
არ გამოუხატა, არ გამოუშვა. მერე კი გაანთავისუფლა!

— ანგელოზი ეჭდა სწორედ ფუნჯში! აფსუს, ნიკალაი! რმნაი-
რი მხატვარი ჩვენს ქალაქს არც ჰყოლია, არც ეყოლება!

ქურთის ბიჭმა ღვინო მოგვითანა. ბეგოს ეწყინა. მისი აზრით,
ჩვენ სტუმრები ვართ, მასპინძლობა მისი ვალია. როგორც იყო, და-
ვიყოლიეთ, „ნიკალაის შესანდობარი“ დაელია. ბეგომ მალე „თამა-
ლობაც“ იკისრა და წვრილად სმას შეჰყვა პატარა სიტყვებით.

ბეგო იგონებს, როგორ სძულდა ფიროსმანს პოლიციელები.

— ხშირად მოხდებოდა, შუალამისას პოლიცია დაესხმოდა ჩვენს
დუქანს დასაზვერად და უპასპორტო ხალხის საძებნელად. ნიკოსაც
ეჭვს დაჰკრავდნენ ხოლმე, მძინარეს ააყენებდნენ და ვინაობას ჰკი-
თხავდნენ. გაიგო თუ არა ნიკალაიმ რევოლუცია, მისი პირველი
სიტყვები იყო:

— მოვრჩი, ახლა აღარ იკითხავენ, ეს ვინ არი, აქ რათ არის!

იმ დღეებში ბავშვივით გახარებული დადიოდა. მიტინგებს ესწ-
რებოდა და პტყლათ იტყოდა:

— მოვრჩი განსაცდელსა!

1905 წელს („არეულობაში“) ზაფხულში ნიკომ გამოსჭრა ქა-
ლალდის ასოები, წითელივე ქალალდი შემოავლო და დიდს „პარუ-
სინის ბრეზენტს დააყერა დუქნის ფარდას ქუჩაზე:

„გაუმარჯოს ერთობა ამხანაგობას!“

„ძირს ხელმწიფე, მაღლა მუშა!“

„ძირს ნიკალაი!“

მესამე დღეს ნაცნობი ბოქაული გ-რი მომადგა და შინაურულად
მირჩია, ჩამომეხსნა, თურმე „სახალინი“ აქეთ დამრჩებოდა. მეც იმ

დღესვე მოვსპე. ნიკომ ახლა შუშაზე ამოხატა ეს სიტყვები და ჩარ-
ხოშივე ჩაასმევინა. დიდხანს მქონდა შენახული. ამას წინათ ვეძებ-
დი სახლში, ველარ ვიპოვე...

ეზოში შემოვიდა სქელი კაცი და ბეგოს შორიდან თითი დაუქ-
ნია. ბეგოს ვთხოვე, არ წასულიყო და უცნობი ჩვენთან მოეწვია.
მოვიდა, გაგვეცნო — გრიშა ჭულელოვია, ყოფილი ყასაბი. ბეგომ
ნიკალაის შესანდობარი დააღვეინა. ჭულელოვმა დალოცა „საწყა-
ლი ნიკალაი“ და ზედ თავისი ამბებიც მოაბა ფიროსმანზედ.

ნიკალაის თურმე რვა წლიდან იცნობდა. ჭულელოვი მაშინ ბი-
ჭად იდგა საყასბოში, ფიროსმანის ღუქნის გვერდით. მშვენივრად
ახსოვს მოვაჭრე ფიროსმანი:

— ვაჭრობის დროს ჰხატავდა, მოცლის დროს ვაჭრობდა! ნახა-
ტებს მეზობლებსა და „ძმაკაცებს“ ურიგებდა. ერთხელ მისი
„ალაც“ დანატა. მაშინ ფიროსმანს „შახად“ ეკირა თავი. სუფთად
დადიოდა შავს პიჯაკში. სამი წელიწადი ჰქონდა ღუქანი, მერე ამ-
ხანაგმა უღალატა.

ჭულელოვი იგონებს იმ დღეებსაც, როცა ნიკალა ბეგოსთან
ცხოვრობდა და გულჩუყებულ ბეგოს უმოწმებს, რომ „ძმასავით
ინახავდა“.

დათიკომ თან ფოტოგრაფული აპარატი წამოიღო. ბეგო უნდა
გადაიღოს. ისიც სიხარულით თანხმდება. წელში გასწორდა, სახე
მოილამაზა. ის არის დათიკომ ჩახმახი უნდა ჩამოჰკრას, ბეგო სა-
თხოვარიტ მიჰმართავს:

— როცა სურათს ვიღებ, ჩემი ხელსახოციც ზედ უნდა მქონ-
დეს.

დათიკო თანხმდება. ძმამ მოუტანა ბეგოს ჭრელი ხელსახო-
ცი და ქამარზედ იკეთებს. ოცი წელიწადია, ბეგო განუყრელად ატა-
რებს ამ ხელსახოცს სასახელო მომენტებში. სურათი გადაიღო. ბე-
გო მთლად კმაყოფილია.

— ბეგო, — ეკითხება დათიკო, — ნიკოსაც უყვარდა წელში
გარკობილი ხელსახოცი?

— რას ბრძანებთ? ხომ ჩვენთან იყო, ჩვენს პურმარილში შესუ-
ლი, მაგრამ განა ბოლომდის თავს გვიყადრებდა ყარაჩოხელებს?
თავისი კაცობა არ დაუყარგია. ხელსახოცზედ მოგახსენებთ: ერთხელ,
ბაზარში წავიყვანე. ტანისამოსი უნდა გვეყიდა. დალალი შემოგვხე-

და, ყარაჩოღურ ჩოხა-ახალუხს ჰყიდდა. ეშმაკად ხელი წავატანე, ნიკოსთვის თვალი შემევიდა. ნიკომ ალმაცერად შემომხედდა:

— არა, ეგ ჩემი საქმე არ არისო!

მაშინვე დაეჩუმდი...

ეზოში შემორბიან ბავშვები და ფრიალას ათამაშებენ. ბეგო კი განაგრძობს:

— ძალიან უყვარდა არლანი.

— დაუკარ, ბიჭო, შენ გენაცვალეო!

ოთხი საკუთარი არლანი მუშაობდა ჩემს ღუქანში...

მაშინ იმ ფრანცუზებმა უთხრეს, — გინდა საფრანგეთში წაგიყვანოთო?

ნიკალამ მოახსენა:

— ჩემ საქართველოდამ არსად წავალო!

ბეგოს აზრით, ნიკალასთვის რომ სიღარიბეს არ შეეშალა, უფრო კარგი მხატვარი დადგებოდა. „მაგრამ რა ქნას საწყალმა კაცმა? ყველაფერში სდევნის ცხოვრება. ქათამს უთქვამს: „რაც არ დაკლეს, მე წამაკლეს, არ დაკლეს და მე დამეკლესო.“ ასეა ღარიბი კაცის საქმეც, ყველაფერს უნდა წაეკლას...“

გაზაფხულის წვიმამ დაუშვა. გამოვდივართ. ღამეა. სველი ტრამვაები ლიფლიფებენ და ნიავე ატოკებს თბილისის სინათლეს.

საქართველო სოფელი

2 აგვისტო, 1930 წ.

„ივერიის“ ძველ, ქიზიყელ კორესპონდენტს ეგნატე მენთეშაშვილს ვსთხოვე, ქიზიყეში რამე ცნობები შემეიკრიბე-მეთქი ფიროსმანის შესახებ. დღეს მისგან მომივიდა წერილი ქიზიყიდან.

მირზაანი მოზრდილი, ათას კომლამდე კოხტა, თვალის წარმტაცი მღებარეობის სოფელია. გაშენებულია ცივ გომბორის მთის მაღლობზე. მირზაანსა და ქიზიყის სულ ბოლო სოფელ ოზაან-ცლუკანს ჰყოფს უზუნდარის (თათრული სიტყვაა, ნიშნავს გრძელს) ხევი, რომლის იქით იწყება შირაქის მინდვრები.

სოფელი მირზაანი მთლად ბაღ-ვენახებშია ჩამჯდარი. მირზაანის ჰავა განთქმულია ქიზიყეში. ერთ-ერთ ჯანმრთელ სოფლად ითვლება.

ხოლერობის დროს 1892 წელს აქ ამ სენით არც ერთი მეკომური არ გამხდარა ავად, არც სასმელი წყლის ნაკლებობას განიცდის მირზაანი — წყაროები საკმარისია, მოსავალიც უხვი, ბარაქიანი იცის: მირზაანელებს სახნავ-სათესი მიწები შირაქის მინდორში აქვთ. გარდა ხვნა-თესვისა, აქაური მცხოვრებნი მესაქონლეობასა და მევენახეობას მისდევენ. საერთოდ, შეძლებული სოფელია.

ამ სოფელში დაბადებულია ნიკო. მისი მამა ღარიბი გლეხი ყოფილა. წერა-კითხვა ამავე სოფლის პირველდაწყებით სასწავლებელში უსწავლია. ნიკოს პატარაობაშივე გარდაცვლია მამა. დედა შულავერში გათხოვილა. ნიკოც თან გაჰყოლია დედას შულავერში. ნიკოს მირზაანში დაუტოვებია და ფეფე, რომელსაც ნიკო სიკვდილამდე არ ივიწყებდა. როდესაც ნიკოს ცოტაოდენი ქონება შეუძენია, თავისი დის ფეფესთვის მირზაანში ქვითკირის სახლი აუშენებია და იმ დროისათვის არაჩვეულებრივი სახურავით, თუნუქით გადახურვინებია. ნიკოს და ორი-სამი წელია გარდაცვლილა. ამჟამად ცოცხლები არიან მხოლოდ ნიკოს დაცოლშვილიანებული დისწულები.

ნიკოს ტფილისში გაჩაღებული საბაყლო ღუქანი ჰქონია, შუაბაზარში, მაგრამ ამხანაგის ვერაგული ღალატის გამო, საბაყლოს უზარალნია და ნიკოს იგი მიუკეტია. ამ გარემოებას ნიკოზე ცუდად უმოქმედნია, ამის გამო ნიკოს უზომო სმა, ქეიფი და ღროსტარება დაუწყია, თუმცა თავის საყვარელ მხატვრობას არ ღალატობდა, ყალამს ხელიდან არ აგდებდა...

ალალი ბიძაშვილი

28 სექტემბერი

ეგნატე დამპირდა, ფიროსმანის ნათესავს გაგაცნობო, და მართლაც, დღეს წამიყვანა ვოგზალში, სადაც ტფილისის სადგურზე საბარგო საწყობის მცველად მსახურობს ფიროსმანის მკვიდრი ბიძაშვილი — მოსე ფიროსმანაშვილი, ხანში შესული, ცხოვრება-გამოვლილი, შრომაში ნატანჯი და პატიოსანი ადამიანი. თუმცა იგი ბავშვობიდანვე განშორებია სოფელს, მაგრამ ქიზიყური აქცენტი მაინც შეუნარჩუნებია. 1877 წ. დაბადებულია, ნიკოზე პატარაა, ოცდახუ-

თი წელი ტფილისის სასაკლაოში მუშაობდა ყარაულად. მერე მსოფ-
ლიო ომში მონაწილეობა მიუღია. დინჯად ლაპარაკობს.

მისი სიტყვით, ნიკა ჩუმი, წყნარი ადამიანი იყო. ბევრი ლაპა-
რაკი არ ჰყვარებია, მუდამ ფიქრებში ყოფილა გართული. ხათრია-
ნი და შემებრალებელი ყოფილა. თავის ნაცვამ შემოხეულ ხალასაც
სხვას მისცემდაო. მოსე ძალიან იშვიათად ხედებოდა ნიკოს, ამი-
ტომ ბევრი ამბის გადმოცემა მას არ შეუძლიან.

მას ახსოვს ორი ამბავი: 1905 წელი, აღფრთოვანება, წითელი
დროშები, ნაძალადევში ყაზახების მიერ გარეკილი მიტინგი. ნიკაც
იქ იყო. სარდაფში რომ დაბრუნდა, სადაც იგი შეკედლებული იყო,
მედუქნეს ფული სთხოვა მუშაობისა და საღებავის საყიდლად. ეშმა
მოუბრაო, ფიქრობს მედუქნე. რამდენიმე საათის შემდეგ ნიკო
შეუდგა მუშაობას. მაგრამ ქეიფისა და სუფრის მაგივრად დახატა
იმ დღის მიტინგი ნაძალადევში: ხალხი დროშებით, „მესკამურე ქა-
დაგა“ (ორატორი სკამზე). ეს სურათი დიდხანს ჰქონდა იმ სარდა-
ფის პატრონს.

ერთხელ კიდეც, რევოლუციის დროს, მოსე მაშინ ნავთლუხში
ცხოვრობდა, მამუკას მოედანზე, — ნიკოს ნავთლუხის სასაფლაო-
დან მოსეს სახლში შეუვლია. იმ დღით ვილაც „პარტიელი“ დაე-
საფლავებინათ. ნიკო ისეთი დარდიანი ყოფილა, დანა პირს არ უხს-
ნიდაო, ამბობს მოსე, ხმა არ ამოუღია, ისე წავიდა თავჩაქინდრუ-
ლი და გაფითრებული, ათი წუთი ვერ დარჩა, ამხანაგებს ვერ დავ-
შორდებო. მოსემ არ იცის, რაში იყო საქმე, ან ის „პარტიელი“
ვინ იყო.

მოსეს სიტყვით, ნიკოს ბოლო ხანებში ნამეტანი ნერვიულობა
დასჩემებია და ხშირი სტუმარი გამხდარა ვოგზლის ახლომახლო
მდებარე სარდაფებისა, სადაც პატრონების დავალებით ნიკო ხა-
ტავდა ტილოებსა და კედლებზე.

ტ ფ ი ლ ი ს ი

6 აპრილი, 1980 წ.

მე და მხატვარი ლადო გუდიაშვილი შევედივართ ბეგოსთან. სა-
ლამოს ხუთი საათია. ბეგო თურმე დილიდანვე სვამს. სმა ზომ მის-
თვის სათნოებაა.

ბეგო მოკრძალებულია და თავაზიანი. მას თან ახლავს ვიღაც ჩიკრიცელა ისაკა შემწვანებული სახით, გადღვრინული ცხვირით. ისაკას უკვირს ჩვენი გარჯილობა „პატარა საქმეზედ“, და გააბა გულის გამლეველი ლაპარაკი რომელიღაც თავის ამხანაგ მხატვარზე, რომელიც თურმე ნიკალას არ ჩამოუვარდებოდა“. ბეგომ ჯერ ითმინა, ბოლოს გააგდო ეს „კეთილის ცარიელი“.

ბეგომ გვიჩვენა ფიროსმანის ნათახარი თავისი ყოფილი ღუქნის ღერეფანში. ნათახარის სიგრძე მეტრ-ნახევარია, სიგანეც შეფარდებით. გვიკვირს, როგორ იბრუნებდა სულს აქ ფიროსმანი. მუშეოოპს შეუკეტებია ბეგოს ღუქანი და რემონტს ფიროსმანის ოთახი უმსხვერპლია, დაუნგრევია ეს ადგილი, რომელიც ეხლა სანაგვეა: ბეგო დაჰყურებს დანგრეულ ოთახს, თითქოს ფიროსმანის საფლავს დასცქერისო.

ერთად ვსადილობთ მე, ლადო, ბეგო და საიდანდაც გამოჩენილი ჯუღელლოვი. ბეგო თამადაა. ჯუღელლოვი მოკრძალებით ზის და ყურს უგდებს უფროს ამხანაგებს.

— თქვენ ამხანაგები ხართ? — ეკითხება ლადო.

— დიახ, — უპასუხებს ჯუღელლოვი. — მე ვაჭარი ვიყავი, ეხლა ორივე გავღარიბდით, ერთმანეთს ვანუგეშებთ: ქვრივმა ქვრივს მიუტირა, მერე ერთმანეთს გული დაუდესო. სოვდაგარი ვიყავ, ეხლა ვშრომობ. პურს უთქვამს, მე პირს არ მოვძებნი, თუ თითონ არ მომძებნისო.

კიდევ ჩამოვადგე ლაპარაკი ფიროსმანზე.

ბეგო იღიმება:

— ნიკალაზე სათქმელი ჯერ კიდევ ბევრია. არაფერი სჯობდა ნიკალასთან ლაპარაკს, რო იტყვიან, პირზე ტკბილი წყარო გადასდისო, ისე იყო მისი საქმე. მეტად საყვარელი იყო.

— აბა, დაჰკითხეთ ვინც გინდა მისი ნაცნობი, თუ ვინმეს ნიკალას წყენა მოაგონდეს მაგრამ თუ ხატვაში ხელს შეუშლიდი, წაგეკიდებოდა, დაგიტევდა, გაგაგდებდა, ვერ მიეკარებოდი... კაი ლექსები იცოდა, ანდაზები...

ბეგო მოღლილია. არც ჩვენ ვატანთ ძალას. ლადო ჩუმად იხატავს ბეგოს პროფილს თავის უბის წიგნში.

უსათუოდ, უსათუოდ წამოეგება ბეგო ლადოს ფუნჯზე!

ზდანევიჩის დღიური გადმოგვცემს და სხვებმაც მიაშვეს; უკანასკნელი სიმწარე ფიროსმანს ნოე ძიძიშვილმა შეასვაო, სემინარიასეული შენობის მოიჯარადრემ.

ეს ამბავი თურმე 1915—1916 წწ. მოხდა. ძიძიშვილმა დიდის სურვილით დაიბარა მხატვარი რესტორანის (დღეს „პალას“-ის) მოსახატავად. მორიგდნენ კიდევ, ერთმანეთს ხელი ჩამოართვეს, მაგრამ დაპირებულ დღეს ნოემ ცივი უარით გაისტუმრა, იყვია და თურმე მხატვრობაც არ დაუჯერა.

ეს ამბავი თვით ძიძიშვილისაგან მინდოდა გამეგო. ამას წინათ ბედზე შემხვდა ქუთაისიდან ჩამოსული (იქა სცხოვრობს). გამოვკითხე და ლაპარაკში შევანანე ფიროსმანის დაჩაგვრა. ნოემ ჯერ გაიკვირვა, მერე „შუბლში იტკლიცა“ ხელი და აღშფოთდა. რადგან ქუთაისში მიეჩქარებოდა, წერილობით პასუხს შემპირდა.

8 თებერვალი, 1931 წ.

მცირე შეგვიანებით ნოემ მაინც გამომიგზავნა თავისი რეაბილიტაცია. ვბეჭდავ ამ აღსარებას უცვლელად:

„დიდად პატივცემულო გიორგი!

„ჩემგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, დღემდე არ მქონდა საშუალება შემესრულებინა თქვენი თხოვნა — ნიკო ფიროსმანაშვილის გაცნობის შესახებ ცნობები მომეწოდებინა. ეხლა ვასრულებ ამას და დამერწმუნეთ, მიუხედავად იმისა, ვინ რას იტყვის, გაძლევთ ცნობას, რომელიც სრულ ჭეშმარიტებას წარმოადგენს:

„1915 წელს, თვე არ მახსოვს, ჩემთან გიმნაზიაში, პუშკინის ქუჩაზე, ძველი სემინარიის შენობაში მოვიდნენ ნიკიტინი («Черныш»), პუბლიცისტი, ჩემი პირადი ნაცნობი, და მას მოჰყვა უცნობი ნიკო ფიროსმანაშვილი. ნიკიტინმა გამაცნო ნიკო ფიროსმანაშვილი, როგორც ნიჭიერი მხატვარი, მაგრამ ყოველ ცხოვრებას შოკლებული. გარეგნულად შეხედულება ნიკოსი ვერ იყო დამაკმაყოფილებელი. ფეხზე დაგლეჯილი ფეხსაცმელი ეცვა. ტანზე არ იყო ჩაცმული სეზონის მიხედვით. ზამთარი იყო და პალტოც არ

ეცვა. ნიკო ხმას არ იღებდა. იჯდა დარცხვენილი. ეს პირველი გაგონება იყო ჩემი ნიკო ფიროსმანაშვილის არსებობის შესახებ. ბოლოს ნიკიტინმა მთხოვა, გამეწია მისთვის მატერიალური დახმარება. მე პირადად ნიკიტინს დავუჯერე და გულში გადავწყვიტე ასი მანეთის მიცემა, რომ ტანსაცმელი მაინც შეეძინა. იქვე მივეცო 25 მანეთი და ვსთხოვე, მეორე დღეს შემოსულიყო: ფულს კიდევ მოგცემ თქვა, — უთხარი. დიდი მადლობა მიძღვნა და ორივე გამომეთხოვნენ სრულიად კმაყოფილნი.

მესამე დღეს მეწვია თითონ ნიკო ფიროსმანაშვილი. მივეცი მას 50 მანეთი. მას ისე გაეხარა, დამპირდა კარგი სურათის დახატვა და ჩემთვის მოძღვნა. მე მადლობა გადავუხადე სურათისათვის წინათვე და ვსთხოვე, თავი არ შეეწუხებინა. ფიროსმანაშვილი დიდი კმაყოფილებით გამომეთხოვა და წავიდა. ეტყობა, ასე მცირე დახმარებასაც მოკლებული იყო.

მეორე დღეს ჩემმა მოსამსახურეებმა მითხრეს, რომ თქვენი ფული იმ უცნობმა ნიკიტინთან ერთად აქვე დატოვა „პაღვალშიო“ და ერთი მეორეს აყენებდა, ისე მთვრალეები იყვნენო. მსახურები ნიკიტინს იცნობდნენ და არა ნიკოს. ძალიან მეწყინა ეს ამბავი და გადავწყვიტე, შემდეგ აღარ მიმეცა მათთვის ფული. ამის შემდეგ ნიკო ჩემთან აღარ მოსულა — თითქმის თვეზე მეტი გავიდა.

ერთ დღეს ის მოულოდნელად გაჩნდა ჩემთან და დაპირებული სურათიც ხელში ეჭირა. ნიკომ მომმართა: მიიღეთ დაპირებული სურათიო და გადმოშალა მაგიდაზე. სურათი იყო თეთრ ტილოზე ქალაღდ გადაკრულზე შესრულებული, სიმაღლით 1,5 მეტრი და განივი 1 მეტრი. წარმოადგენდა ნაძვის ტყეს. შუაში პატარა მინდორი, იქვე იდვა დიდი ქვა ძეგლის მსგავსი, ზედ იჯდა ბერი, გრძელ თეთრწვერა ლამაზი მოხუცი. მოშორებით ცხვრის ფარა, შუაში ახალგაზრდა მწყემსი. სურათი იყო ზეთის საღებავებით შედგენილი.

გარეგნულად ვერ ახდენდა კარგ შთაბეჭდილებას, მეტადრე ამ სურათებში გაურკვეველი ადამიანისათვის.

ამ სურათის მოტანის შემდეგ მე ჩავვარდი უხერხულ მდგომარეობაში. დავაპირე სურათის დაბრუნება, მაგრამ უცებ ეს გადაწყვეტილება შევცვალე. სურათი დავიტოვე და მას მივეცი 125 მანეთი. ნიკოს სახეს უცებ დიდი კმაყოფილება დაეტყო. რამდენიმეჯერ

გაიმეორა თავისი უღრმესი მადლობა და გამომეტხოვა. ამის შემდეგ ის ჩემთან ორ-სამჯერ ყოფილა, მაგრამ მე არ ვიყავი თბილისში და როცა დავბრუნდი ექვსი თვის შემდეგ, მე ის აღარ მინახავს. ამით გათავდა ჩემი ნიკოსთან ნაცნობობა. არავითარი თხოვნით იმას ჩემთვის არ მოუმართავს. შეიძლება მან ჩემს სახეზე წაიკითხა უკმაყოფილება, ვინაიდან ის ნასვამი მოვიდა ჩემთან. რომ ის ფხიზელი მოსულიყო, მიუხედავად ცუდი ენებისა, მას უფრო უხვად დავაჯილდოვებდი. მაგრამ ეს მცირედი შეწირულობაც წყალში გადაყრილი მიმაჩნდა.

ახლა საინტერესოა, რა ბედი ეწვია ნიკო ფიროსმანაშვილის სურათს. რა გასაკვირია, რომ მე ვერ დავაფასე ნიკოს სურათი, როცა ის სიცოცხლეში არავის არ დაუფასებია.

ნიკოს მოძღვნილი სურათი მივიტანე სახლში. ჩემმა ოჯახობამ ვერ გამოიჩინა მხატვრული ნიჭი და უარი გამიცხადა, ზალაში სხვა სურათებთან სამასხაროთ მის ჩამოკიდებაზე. ასე მტრულად შეხვდნენ სხვა ნაცნობებიც და მეგობრებიც. ეს სურათი ეგდო უყურადღებოთ კორიდორში. ბავშვებს კიდევ გაეხიათ. ეს სურათი ჩემმა ოჯახობამ მომიტანა გიმნაზიაში და დასტოვა იქ. ვინ წაიღო ამის შემდეგ გიმნაზიიდან, ან სად არის ეხლა ის, არ ვიცი. მე თვითონ ვეძებ და ვნანობ, რომ დავკარგე, საჭიროა, მივიღოთ ყოველივე ღონისძიება, რათა ვიპოვოთ. მე მგონია, ნიკოს ასეთი კარგი სურათი არც დაუხატავს. ეს სურათი იქნება მისი გალერეის დამამშვენებელი. ვეცდები, მივიღო ყოველივე ღონისძიება და ეს სურათი ვიპოვო.

ამით ვათავებ ნიკო ფიროსმანაშვილზე მოგონებას.

ეს არის სრული ჭეშმარიტება.

ბოდბის ვიხდი დავგიანებისათვის, ამხანაგო გიორგი, მაპატიეთ!
თქვენი პატივისცემელი ნოე ძიძიშვილი,

ქუთაისი, 30 იანვარი, 1931 წელი.

ღრმა ღელეში მიმასწავლეს: იქაურ ღუქნებში ბევრი სურათი არის ფიროსმანისაო. წავედი, მაგრამ ვერავითარ სურათს ვერ მივაგენი. 1918 წ., შიმშილობას, სურათები ავჰალები და გლდანელი

გლეხებისათვის პურზე გადაუცვლიათო. ღუქნების მოხატულ კედლებზე კი ცარცი წაუსვამთ.

ერთმა მეღუქნემ მიგვითითა, ბევრი ნახატი აქვს აქვე ახლოს მიხას აისორსაო. კითხვა-კითხვით მიველ, დაველირე. მიხა ჯერ უარზეა, მერე გეთანხმდება, თუ პატიოსან სიტყვას მივცემთ და არ ჩამოვართმევთ. მე ფულს ვპირდები, მაგრამ საქმე მქონია კურიოზთან: უღარიბეს ქოხში კედელზე ჰკიდია კალენდრის შილერი და მის გვერდით მიხას ცოლისა და შვილის გაჰვარტლული ფოტო-სურათი. სიცილი წამსკდა. მიხა გაკვირვებულია. რაზე გვამასხარავე? მე საქმის გარემოებას ვუხსნი. მიხა მხრებს იჩეჩავს: რა იცის, თუ რა სურათები მინდოდა. სურათი სურათია! ყველას ფოტოგრაფი იღებს. ხელით დახატული კი მას არც უნახავს, არც გაუგია, საიდან ექნება? შეიძლება მადლობელიც არის, რომ გადარჩა მოსალოდნელ რეკვიზიტთან“.

24 მაისი

მეგობარმა მირჩია: საბჭოთა ქუჩაზე უსათუოდ მენახა ვინმე ზეინკალი მღებარი, ფიროსმანის ნამეგობრალი. ზედ დაატანა: მხოლოდ ისეთი დრო შეურჩიე, მთვრალი არ იყოს და თან ჩამაწერინა ზეინკლის „სიფხიზლის საათები“:

დილის 11 — 12 ს.

საღამოს 7—8 ს.

მეორე დილით თერთმეტი საათისათვის წამომყვა მეგობარი, თითონ დაწინაურდა ზეინკლის მდგომარეობის დასაზვერავად, მე დისტანციას ვიცავ. ღუქანი ქუჩის პირზეა. შორიდანვე უიმედოდ მიქნევს ხელს მეგობარი.

— მთვრალია წინათ ამ დროს ფხიზელი იყო, ახლა რა დაემართა?

ასეთ დროს თურმე ზეინკალს კაცი ვერ მიეკარება ათსართულიანი გინების გამო. ფხიზელი კი წყნარი და პატიოსანია.

„დღეს „ნავსი დღეა“. უკან ვბრუნდები. ხვალ, საღამოს 7—8 საათზე უნდა ვინახულო. მეზობლებმა ამ საათებში მირჩიეს.

ზეინკალთან მივედი 7 საათზე. მაგრამ ისევ მთვრალია, მეზობლები ჰკვირობენ: ამ დროს ყოველთვის ფხიზელიაო. რაღა ღღეს მოუცდაო. თურმე ფხიზელი რა ყოფილა:

— მტრედით...

— გვრიტივით...

27 მაისი, 1980 წ.

მხატვარმა გიორგი ზაზიაშვილმა მიამბო:

ნიკო 1882 წელს გავიცანი, როდესაც ნიკო ჯერ ისევ ქალანთა-როვებთან ცხოვრობდა. მაშინვე დავმეგობრდით და გადავწყვიტეთ მხატვრობის შესწავლა და თან სახელოსნოს გახსნა, რომ ლუკმა-პური გაგვჩენოდა.

თქმა იყო და შესრულება. ერთ ღღეს ყოფილ ველიამინოვცს ქუჩაზე* გავხსენით პატარა სახელოსნო. მალე დარაბაში გამოჩნდა რამდენიმე ნახატი და ერთი აბრა, მეთევზისა, რომელიც დიდხანს იღო ჩვენს სახელოსნოში ფულის გადაუხდელობისა და პატრონის საიდუმლო გაქრობის მიზეზით.

ასე მიდიოდა ღღეები. „თავანი“ უკვე შემოგველია, — საცოდაობით, „შეგირდობაში“ და „პოვრობაში“ ნაშოვნი გროშები. რაკი საქმემ ვერ გაიმარჯვა, ამხანაგობა დაიშალა და პატარა კერა გაიკვდა.

შემდეგ ნიკოს გამოუჩნდა ახალი კამპანიონი გეზერხიძე. ახლა მათ მოაწყეს სახელოსნო, მაგრამ ნახატებს ბაზარი არა ჰქონდა, ნამუშევარზედ მოთხოვნილება არ არსებობდა, და ერთ ღღეს ნიკომ და მისმა ამხანაგმა დამშვიდებული სინდისით აუგდეს დარაბები თავიანთ სამხატვრო სახელოსნოს. ამნაირად, ტფილისმა თავისი სუსხი უჩვენა ახალგაზრდა გულს...

* ღღეს შ. დადიანის ქუჩა.

საწყალს მუდამ განზე ეჭირა თავი. ძალიან უყვარდა საქართველოს ცხოვრება... გაყოლებული სვამდა. რამ აიძულა, არაფერს არ ამბობდა თავის წარსულზე. თუ ფული არ ჰქონდა, მიკიტნები ეტყოდნენ:

— გაქვს ფული, ნიკალაი?

— არა?

— შენზე იქნება!

— ნიკო როგორ არის შენი საქმე? ვალი გედება.

— კარგი, ერთ რამეში გამოვალ.

მეორე, მესამე დღეს ის მედუქნესთან მივიდოდა, აბა, რა გინდა დაგინატოო. იქვე დაჯდებოდა, საღებავს თეფშზე მოლესავდა.

მე და ნიკო რა დაეშორდით, მან ვითომც ვაჭრობას მოჰყიდა ხელი. მელიქ-აზარიანცის სახლის პირდაპირ ერთი მაგიდა დადგა, ზედ ერბო, რძე, კვერცხი, თაფლი დააწყო, ტილო გადაათარა და ვაჭრობა გააჩაღა. რამდენიმე წელიწადი ვაჭრობდა. მერე, მგონი, ალექსი პოპიაშვილს შეეამხანაგა. სთქვეს, იმ ალექსამ უღალატაო. ნიკომ ისევ ხატვას მოჰყიდა ხელი და სწორედ ამ დროს შეეჩვია არაყს. მიკიტნები იქვე შეაქმევდნენ ხოლმე თავის ნამუშევარს.

— აბა, ნიკალა, აბა, ნიკალა! — დასძახოდნენ.

ხალისიანი კაცი იყო. არ ეზარებოდა. ერთხელ თურმე მთვრალი მიდის და ლაპარაკობს: ზაზიაშვილის აბრა შეაქვს, კარგად აქვს სუფრა დახატულიო. დაიწყო ყვირილი: ზაზიაშვილი, ზაზიაშვილი! მეც შემძლიან დაეხატო სუფრა, მარანი, ყურძნის კრეფაო.

ათასში ერთხელ მომაგონდებოდა, ვინახულეზდი. სიცილი უყვარდა.

ქართველ მხატვართა საზოგადოებამ რომ გაიცნო, პირველად მიჰყვა. ერთი თუმანი მისცეს — რაც გინდა დახატეო. იმანაც „ქორწილი“ დახატა და რამდენიმე დღის შემდეგ მიიტანა. გიგო გაბაშვილი, მოსე თოიძე, ლადო გუდიაშვილი გაიცნო, მაგრამ მალე იმათზე გული აიყარა.

— ერთად მოვგროვდეთო, ერთად დავსხდეთო, ერთად ვხატოთო. მაგათი არაფერი მინდაო.

— ასე მითხრეს: ერთად ვიყოთ, „ზაკონებით“ ვხატოთო. მაგათი არაფერი მინდაო.

— არა, ერთად არ მინდა, თავი დამანებონ, მაგათი არა მინდა რა!

ზაზიაშვილის მეუღლეც ჩაერია ქმრის საუბარში და ისიც მომიყვია თავის მოგონებას.

— ერთხელ ნასვამი მოვიდა და გიგო იკითხა. მე ვუთხარი, შინ არ არის-მეთქი. ძალიან შეწუხდა: უხ! იძახდა.

— რა იყო, ნიკალო, ეგეთი რა საქმე გქონდა?

— საქმე მქონდაო!

მივიპატიე — დაიცადე, გიორგი მალე დაბრუნდება-მეთქი.

— არა, მერე მოვალო.

მეორე თუ მესამე დილას მე და მეზობელი ჩაისა ვსვამდით. დილის ათი საათი იქნებოდა. ნიკალა მოვიდა ჩვენთან ძალიან მთვრალი და გიგო (ჩემი ქმარი) იკითხა. გიგო შინ არ იყო. ნიკო წავიდა, მაგრამ ისევ მობრუნდა და მითხრა:

— ძალოჯან, მაშ გიგოსთან ორ სიტყვას დაგაბარებ. ესე უთხარი: შენ გენაცვალე, გიგოჯან, როგორც იმ ხალხს (მახტვართა წარმომადგენლებს, — გ. ლ.) ჩემი სახელი უჩვენე და გადამკიდე, ისე მომამოშორეო, მაგათი არც ქება-დიდება მინდა და არც არაფერიო. გაზეთში გამომიშვეს, გამლანძღესო (ნიკო გულისხმობდა იმ კარიკატურას, რომელიც 1916 წ. დაიბეჭდა „სახალხო ფურცლის“ დამატებაში). ბევრ რამეს, დიდ სასახლეებს მპირდებოდნენ, მაგრამ როგორც აქამდის მიხნავ და მითვისავს, ისე უნდა ეხნა და ვთესოო. თავის დღეში არც ბატონი მყოლია და არც მინდაო. გაზეთში კატად გამომხატესო!

ისეთი იყო, მკვდარი. არყის სუნი მეცა. მიღის და თან მეხვეწება:

— ძალოჯან, გიგოს შემახვეწე, ჩამამაშოროს ის ხალხი, ჩამამაშოროს! სურათი გადამიღეს, წამიყვანეს, ესე მოგაწყობთო, ესეო, არაფერი მინდა მაგათიო, — ასე ათავენს თავის ნაუბარს გ. ზაზიაშვილის მეუღლე.

— ეჰ, საწყალი ნიკალა! — უმატებს ზაზიაშვილი. — ერთ ჭიკა არაყზე ყიდულობდნენ იმის ძაღლონეს... მუქთად ახატინებდნენ. ფულს არ იღებდა. ერთხელ ხმა დააგდეს, მოკვდაო. არა მეთქი, არ დავიჯერე. წავიდეთ, გავიგოთო, მითხრა მოსე თოიძემ. მართლა მომკვდარიყო. Белая горячка-თი.

ქ. გორი, 80 მაისი, 1980 წელი.

მირჩიეს, ფიროსმანის ამბები გორში განთქმულს ლიმონას ეცოდინებაო. მეც გორში წასვლა აღარ დავახანე.

ლიმონა ოცდაათი წლის წინათ ერთი დღით ასულა გორში და თუ მართალია გორული თქმულება: ლიხვს ვინც დალევს, გორიდან ფეხს ვეღარ მოიცივლისო, ეს ლიმონაზე ამხდარა.

ლიმონას თავგადასავალი მოკლედ ასეთია:

ლიმონა ქიზიყელია. ახალბიჭობაში ბიძას გაჰყოლია თივის ურემზე ქალაქის დასახედად. ბიძას თივა გაუყიდია და კიდეც გაბრუნებულა, ლიმონას კი უკან წასვლა ვეღარ მოუხერხებია. ერთი თვის შემდეგ ის უკვე თაბახით ხილს ჰყიდდა ტფილისის ქუჩებში..

თურმე ბოლოს ნაღდი იშოვა და სალხინო სახლი გახსნა. ვაჭრობა მშვენიერი ჰქონდა და მალე ფინანსური ტუზი უნდა გამხდარიყო, მაგრამ კომერციას გული ვერ დაუდო. უფრო დამნაშავე კი მისი კეთილი გული ყოფილა. „ტკბილ სიტყვებში და სადღეგრძელოებში ღუქანი გაცურდა“, როგორც თვითონ ამბობს ე. ი. დახლმა დიდი მასშტაბის პურმარილი ვერ აიტანა. ლიმონას დასახრჩობი გაუხდა თავი.

გორში რომელიღაც მეგობარს გაეგო და დარდების გადასაყრელად ერთი დღით გორში გაეპატიჟნა. ლიმონას კიდეც ერჩოდა გული ქეიფებისთვის. იმ დღეს არღნებზე იქეიფეს, „რჭულზე“. მეორე დღეს „ნაბახუსევზე“ კიდეც შეაყოლეს. მესამე დილას კი ლიმონა გათენებისას ადგა ტფილისში დასაბრუნებლად, სადაც ამდენი აწეწილი საქმეები ელოდა. მატარებლამდე მან ორი წუთით ხაშზე შეიარა და... მატარებელმა გაასწრო. ლიმონა სამუდამოდ ჩარჩა გორში, თუმც მას მერე მილიონ მატარებელს ჩაუქროლია ტფილისისაკენ.

ტფილისი გაგიჟებით უყვარს. მისი ჟრიამული ახლაც ყურში უდგას.

— მთელი ქალაქი მიცნობდა, ეხლაც რომ ჩავიდე, ერთი თვე „გამარჯობას“ მოუნდებო.

მას ჰგონია, რომ ყველა მეგობარი ისევ ცოცხალი და ახალგაზრ-

და დაუხვდება. ლიმონა დარწმუნებულია, რომ მისი სახელი ტფილისში ეხლაც ცოცხალია.

გორში ჩარჩენილმა ლიმონამ პატარა დუქანი გახსნა. მაგრამ ვერც იქ მოიშალა ხასიათი. მერე კუროპატკინივით ცხინვალისაკენ დაიხია. მაგრამ ერთი წლის შემდეგ ცხინვალისაგან უკვე ფეხით დაბრუნდა და ისიც გაიგო, რა ძალა ჰქონია შიმშილს. თავი მაინც არ გაიწირა. გარჯას ეცადა. მისი სიტყვით, ნისია ღვინო ორჯერ ათრობს.

ბოლოს გზა მაინც გაიკაფა. სირაჯების წესია, როცა ღვინის სასყიდლად მიდიან, ძაფი და სადგისი თან უნდა გაიყვლინონ. ეგების რუმბი დაიხეს უხვედრ ალაგას, მაშინ ხარაზი სად იშოვონ? ეს უცაბედი ხელობა ლიმონასთვის საბოლოო გამოდგა. გაჭირვებულმა სადგისის ძაფი გაუყარა და რუმბების მაგიერ ჯღანების დაკერება დაიწყო. ხელის გაშვებას ეს არჩია. შემოსავალი დღეში რამდენიმე აბაზი უდგება.

ლიმონა ძველი ყარაჩოღელის შემონახული ტიპია. ტფილისში აინგრა მათი ბუდე, პერიფერიებში უფრო გვიან კვდებოდა იშვიათი ეკზემპლარები. იქ ჰავა უფრო მყუდროა. ლიმონა — ეს ცოცხალი ანაქრონიზმი — სცოცხლობს.

ლიმონას ყარაჩოღელთა აპოლოგეტი უნდა ელაპარაკებოდეს ამ წუთში და არა მე, მას შეუძლიან დასტუბეს უკანასკნელი მოპიკანის მზერით. მას აღტაცებაში მოიყვანს ამ ყარაგონის ფიქსაცია ჩემს დღიურში.

— ორი სახელმწიფო გამოვიცვალე, მაინც ის ლიმონა ვარ, ჩემი დონიჩი.

ლიმონას პატარა დუქანი ხიდის ყურზე კლუბია. იქ იკრიბება გორელ ძველ „მოქალაქეთა“ საზოგადოება. დილის ბაზრიდან დაბრუნებული ძველი გორელი მოქალაქე კალათით ხელში შეუვლის ლიმონას, რომ დილის არაყს ლიმონას ფრთოვანი სიტყვაც დააყოლოს.

როცა გორი დასაღამურდება, ლიმონას მოწყენილი მოხუცი მეგობრები მოსძებნიან, მოაყოლებინებენ ძველებურ ანეკდოტებს. და თუმცა მრავალჯერ გაუგონიათ, მაინც იცინიან და იწურავენ გულის ნაღველს.

ხშირად ლიმონას სადილად ჰპატიუბენ. ერთი სიტყვით, უყვართ.

თვით გორიდან გადაყვანილი ზოგი მისი პატივისმცემელი მოსამსახურე არ იეიწყებს ლიმონას და შორიდან უგზავნის მოკითხვას თუ საჩუქარს. აი, დღესაც, როცა მე გორში ვარ, რომელიღაც რაიონის მილიციის უფროსმა, წინათ აქ ნამსახურმა, შმერლინგის „ტფილისური ტიპები“ გამოუგზავნა. ლიმონა სახარაზოს კედლებზე აკრავს ფერად ღია სურათებს და ყველასთან აქებს საჩუქრის გამომგზავნელს.

— იცით, რა ყმაწვილია? ცაში აქვს გონება ასული!

ლიმონამ იცის, რომ „ვირის კუდივით მოკლეა წუთისოფელი“, და ყოველდღე სვამს. მას იმდენი ღვინო სჭირდება, რაც ერთ შეძლებულ ოჯახს წყალიო, ამბობენ გორელები. ის ახლაც ჩემს სუფრაზე ილოცება ატენურით.

— პურმარილო, შენი დასწავლა გემართებს უპირველესად, სავსე ქვევრის მადლმა! პურმარილო, არ დაძველდე, უშენოდ სიცოცხლე ჩალაა!

— მარილო, შენი კვნიწი ასი თუმანი უნდა ღირდეს; უშენოდ ხომ ვერ დავენახებით ერთმანეთს?

— გაუმარჯოს სეინდისს, პატიოსნებას, ადამიანობას! მართალი ძუძუთი ნაწოვო, შენ გაიხარე! ვენაცვალე ტკბილ ენას, ჩვენთვის რომ უმეშავნია!

ასეთია ლიმონას მონოლოგი...

ეს უკანასკნელი სიტყვები ფიროსმანის მისამართით არის ნათქვამი, ლიმონას ახლო მეგობარზე. მას მეტად უხარია „უივაპეი ნიკალას“ მოგონება, როგორც სახსოვარი თავისი ბედნიერი სიკბაუკისა, და მოჰყვამ:

— ნიკალა ჯადოქარი მხატვარი იყო. როცა არავინ ჰყავდა დასახატი, ასანთის ყუთებზე ლომებს ჰხატავდა („ლომი ირანისა“). მთელი ბაზრის საყვარელი იყო. დაჰხატავდა სურათებს და დუქანდუქან ჩამოატარებდა. სიარული დიდხანს არ სჭირდებოდა, რომელიმე დუქანი შეიპატიჟებდა. ყველა სუფრა მისთვის მზად იყო. სურათში ფულს არ გვართმევდა. პურმარილში აქვითებდა. ხან თითონ ჩვენ ვეხატინებოდით. ერთხელ მეც დამხატა ჩემი ამფსონებით. კვირა დღე იყო. ქუჩაში მიმავალი ნიკალა შემოვებრუნეთ. სუფრას სანოვავე და „მაზა“ მიუმატეთ. სამი დაწინწკლული ხელადა წინ დავიდგით, გარს მწვანელი შემოვუყარეთ. დუქანში ბნელო-

და, ამიტომ ნიკო კარებთან იდგა და კარის სინათლეზე გვხატავდა. ოკლიკანტური სურათი გამოვიდა.

ლიმონას უკვირს, რომ უსწავლელ ნიკალას ასეთი ხატვა შეეძლო. მასაც სწამს ძველი პოეტის სიბრძნე:

„ხელოვანი იმას ჰქვიან,
უნახავად შექმნა რამე!“

— რა მხატვარი იყო! ახა, ღმერთო ჩემო! — დაუმატა ლიმონამ.

ლიმონამ ერთხელ „ვირის ხილზე“ წაიყვანა ნიკალა, ორთაქალაქში. მესამე დღეს კი ლიმონამ სურათი მიიღო საჩუქრად. ქეიფი ისე იყო დახატული, რომ გაჰკვირდა.

ლიმონას სიტყვით, ფიროსმანს ერთი მეგობარი ჰყოლია, დროული კაცი, „თარია“. თითონაც კარგად უკრავდა თარს და საქეიფოდ რომ წავიდოდა, იქაც მეთარეებს დაუძახებდა. აქედან დაერქვა „თარია“. ქეიფში ჰხვებდა ოცდახუთმანეთიანებს, ხოლო წითელ თუბნინანებს მტკვარში თევზებს უყრიდა. ერთხელ თურმე თარია მოკვდა და მესამე დღეს ისევ გაცოცხლდა—სალათას ძილის წყალობით. ალაპი ლხინად გადაეცვიათ. თარია თარიანობდა და მეზობლებს საიქიოს ამბებს უყვებოდა.

თარიას თურმე დიდი ზეგავლენა ჰქონია ფიროსმანიშვილზე. ხნით ბევრად უფროსი ყოფილა. მუდამ ჰკვებავდა ნიკოს ძველი ამბებით. ლეკიანობაზე, შამილზე, ბატონყმობაზე და სხვ. ნიკოსაც უყვარდა „ძველი ისტორიები“ და თავადაც ტკბილი საუბარი იცოდა. ძველს ამბებში უთქვამს: თურმე ნიკალას პაპა თუ პაპის პაპა ლეკებს ტყვედ წაუყვანიათ, მაგრამ ალაზნის ბოლოზე მდევარს დაუგდებინებია. ფიროსმანი ცნობილი იყო აგრეთვე როგორც ტკბილი ზღაპრების მთქმელი.

თარია და ნიკო „არსენას წიგნს“ თურმე ეწყობოდნენ და ხშირად კითხულობდნენ. თარიას მამა, ბეკამელი მეტივე, არსენას მეგობარი ყოფილა და თარიას შთავგონებით ნიკოს არსენა დაუხატია (სურათი შემდეგ „პოდოშვა“ ყასაბს ეკიდა დუქანში). ლიმონას სიტყვით, ფიროსმანი „პაქუა ვასო მხატვარმა“ გამოიყვანა ხალხში. ვასო მთელ საქართველოში განთქმული იყო გინებით და ლოთობით. ლიმონას კარგად ახსოვს, როცა მოხუცებულ ვასოს ნიკალა დუქან-

დუქან დაჰყავდა და ყველას ეუბნებოდა, შეუკვეთეთ სურათები. კარგი მხატვარიაო.

ლიმონა ბევრს მიაშობს ფიროსმანაშვილის ცხოვრებიდან ცნობილსა და ჩვეულ ამბებს, ე. ი. ლოთობისა და სიღარიბის ეპიზოდებს და ბოლოს ასეთ აზრს გამოსთქვამს:

— თქვენ, ნასწავლი ხალხი თურმე მეტად სწუხხართ, რომ ნიკალა ცოცხალი აღარ არის. ჩემი ანგარიშით კი მაღლი მოუვიდა, — და ლიმონა ვრცლად ასაბუთებს: — ჩვენებური მეგობრებიც გავნიავდით. ასეთ დროს ან სამუშაოს ვინ მისცემდა, ან სად უნდა ესახლკარნა?

მე ვუპასუხებ:

— ახლა რომ ფიროსმანი ცოცხალი ყოფილიყო, მთავრობა უზრუნველყოფდა ჯამაგირით, ტანისამოსით, ბინით და სამუშაოთი. სამწუხაროა სწორედ ის, რომ ამ დრომდის ვერ მოაღწია.

ლიმონას ჯერ უკვირს: ნუთუ ნიკალა ასეთი დიდი მხატვარი იყო, რომ მთავრობის ყურადღება შეეჩერებინა? მაგრამ თუნდაც დაიჭიროს, ისევე თავის აზრზეა:

— ღვინის სმას ვერ მოიშლიდა, ბინას ვერ დაიდებდა და მთავრობასთან შერცხვებოდა...

დილას, რომ მატარებელზე მივდიოდე, ლიმონა გორის ხიდის ყურში მიცდიდა, ხაშზე დამეპატიჟა. მაგრამ ლიმონასავით სამუდამოდ ჩარჩენისა შემეშინდა.

გორში შევიძინე ფიროსმანის ნახატი „ათაჭალის ტურფა“ და გადავეცი ეროვნულ გალერეას.

ნიკო შიროსმანი

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, სოფელ შულავერში, უცხო-რია აზნაურიშვილს ვინმე ახვერდი ქალანთაროვს. იგი აღარა ყოფი-ლა ცოცხალი, როცა ქიზიყიდან სოფელ შულავერში გადასახლე-ბულა საცხოვრებლად ფიროსმანის მამის მთელი ოჯახობა. ნიკოს მამა მევენახედ დამდგარა ახვერდი ქალანთაროვის ზვარში და თა-ვისი ცოლ-შვილი დაუბინავებია ქალანთაროვის ოჯახში.

ნიკოს მამას ჰყოლია ორი ვაჟი და ორიც ქალი, რომელთაგან ერთი გათხოვილი ჰყოლია ქიზიყში. თან მოჰყოლია ერთი ქალიშ-ვილი. ნიკო უმცროსი ვაჟიშვილი ყოფილა. უფროსს რქმევია გიორ-გი, რომელიც გარდაცვლილა თხუთმეტი წლისა სოფელ შულავერს. რამდენიმე წლის შემდეგ ნიკოს მოჰყვდომია მამა. მალე ნიკოს ავად გაჰხდომია დედაც, რომელსაც უვლიდნენ ქალანთაროვები. როდე-საც იგრძნო მან სიკვდილის მოახლოება, უკანასკნელ დროს იგი შეე-ვედრა ახვერდი ქალანთაროვის მეუღლეს ეფროსინეს.

„თქვენ გაბარებთ ჩემ შვილს ნიკოს და უპატრონეთო!“

გარდაიცვალა ნიკოს დედა. ის დარჩა სრულიად ობოლი. ის იმ დროს ყოფილა 7-8 წლის. ეფროსინე ქალანთაროვისამ აიყვანა თა-ვის ოჯახში ნიკო აღსაზრდელად და ჰპატრონობდა მას. ეფროსინეს ჰყავდა სამი ქალიშვილი და სამი ვაჟი. უფროსი ქალი კეკე, გამაზო-ვის მეუღლე, ტფილისში ცხოვრობდა უკვე დაქვრივებული. მომ-დევნო ანა, ბეკოსეფოვის მეუღლეც, ტფილისში ცხოვრობდა. მხო-ლოდ უმცროსი, ელისაბედი, შემდეგში ხანკალამოვის მეუღლე, ამ-ჟამად სწავლობდა ქალთა ინსტიტუტში. ვაჟიშვილებიდან უფროსი ადრე გარდასცვლია, მომდევნო გიორგი ცხოვრობდა შულავერში. იგი მისდევდა მეურნეობას. უმცროსი, ქალანთარი, ცოლ-შვილით

ცხოვრობდა ტფილისში. როდესაც ნიკო ფიროსმანი ყოფილა თორმეტი წლის, მაშინ გიორგი ქალანთაროვს წამოუყვანია ნიკო ტფილისში თავისი ძმის ოჯახში. მხოლოდ რამოდენიმე ხნის შემდეგ ნიკო გადავიდა უფროს დასთან კეკე გამაზოვთან, რომელიც აქვე ცხოვრობდა. მათი დაი, ანა ბეკოსეფოვისა, და ძმა, ქალანთარ ქალანთაროვი, ესენი გაერთიანებული იყვნენ ერთს დროს დიდ ოჯახად, ცხოვრობდნენ თათრის მკედნის ახლოს საკუთარ სახლში და დაკავებული ჰქონდათ ორი სართული. უმცროსი დაი, ელისაბედი, როდესაც ინსტიტუტი გაათავა, ცოლად გაჰყვა ტფილისელ მოქალაქე ზურაბ ხანკალაშვილს, რომელიც ბაქოში ცხოვრობდა.

ნიკო ქალანთაროვის ოჯახის წევრებს ყველას უყვარდათ, განსაკუთრებულ პატივს სცემდნენ. ქართული წერა-კითხვა შეასწავლა ანა ბეკოსეფოვმა. ამჟამად ანა ბეკოსეფოვისა 80 წლამდე* მიღწეული მოხუცია. მან ასე დაახასიათა ნიკო: „პატარა ნიკო ძალიან გონიერი ყმაწვილი იყო. მას უყვარდა წიგნების კითხვა, ხატვაც. მისგან ოთახის კედლები ნახშირით ან ფანქრით იყო მოხატული, რისთვისაც მეცა და ჩემი უფროსი დაი უჭავრდებოდით, მაგრამ თავისას არ იშლიდა. როდესაც ჩვენ საზაფხულოდ ვიყავით კოჯორში, იქაც ხატავდა.

როცა ნიკომ თავისით შეისწავლა ხატვა, მაშინ მან ფერადებით ტილოზედ დახატა. სურათი ისეთი სინამდვილით იყო მიმსგავსებული ნამდვილს, რომ ყველანი აღტაცებაში მოდიოდნენ.

ერთხელ ნიკომ ჩვენი სახლის სახურავიდან დახატა მშვენიერი სურათი: გაღმით მდებარე მეტეხის ციხე-ეკლესია. ნიკო ისეთი პატიოსანი და ერთგული იყო, რომ ჩვენ მას ვანდობდით მთელს ჩვენს ოჯახს, რომელიც მაშინ მდიდარი იყო. ნიკოს ნივთიერი სიმდიდრე არ აინტერესებდა. მისთვის არსებობდა ხატვა და როდესაც კი თავისუფალი დრო ჰქონდა, ხატვაში იყო გართული.

ხშირად ნიკო სახლის ეზოში ერთი კუთხიდან მეორემდე დადიოდა ღრმა ფიქრებში გართული. ის ამ დროს ალბათ ოცნებობდა და როდესაც ასე დაინახავდა მას ჩემი და კეკე, შეშინებული მეტყვოდა, „ხედავ ჩვენს ნიკოს, როგორ ჩაფიქრებული დადის, ჰკუზავდ კი არ შეცდესო!“

* ეს მასალა პირველად გამოქვეყნდა 1926 წელს, ჟურნალ „დროშის“ № 5-ში.

ნიკოს ჰქონდა მიჩენილი საკუთარი ოთახი საცხოვრებლად, რომელიც ახლაც იმავე სახით არის შენახული (მე ის ოთახი მაჩვენა ქალ. ანა ბეკოსეფოვისამ). როდესაც ნიკო კარგად გაიზარდა, მაშინ მან გამოგვიცხადა: მომბეზრდა სახლში ყოფნა, მიმეცით სადმე ხელობაზეო!

მე მყავდა გერმანელი ნაცნობი მესტამბე მილლერი, რომელსაც მიხეილის ქუჩაზედ ჰქონდა სტამბა. მივაბარეთ ნიკო სტამბის საქმის შესასწავლად. მან აქ დაჰყო წელიწადზე მეტი, ისწავლა ხელობა. მაგრამ თავისი ბუნებით ვერ შეეთვისა იქაურ პირობებს და მალე მიატოვა. როდესაც ჩვენ გამოგვითხეთ მიზეზი, თუ რად დაანება თავი სტამბას, ნიკომ განაცხადა: „მე იქ ყოფნა არ შემიძლიან. იქ ერთი მომუშავისაგან გარყვნილი სიტყვები ისმისო“. იმდენად ფაქიზი ბუნებისა იყო, არაჩვეულებრივი თავმოყვარე და ამასთანავე იშვიათი სამართლის მოყვარული. საწყლის შემბრაღე. ის არა თუ მარტო ხატავდა, არამედ ის საზოგადოდ ნიჭიერი იყო. ერთხელ მან თხელი ფიცრებიდან გაგვიკეთა პატარა სასახლე ფანჯრებით მშვენიერი ფასადისა. იგი გვედგა ყოველთვის სასტუმრო დარბაზში და აღდგომას, ან ახალწელიწადს, შიგნიდან სანთლით ვანთებდით. ღამით მეტად ღამაზი სანახავი იყო ეს სასახლე. ოთხი წლის წინათ ერთს ჩვენს ნათესავს ვაჩუქეთ. როდესაც ნიკო კარგად დავაყვაცდა, მაშინ იგი რკინისგაზედ შევიდა კონდუქტორად. კვლავ მოდიოდა ჩვენს სანახავად. ერთხელ მან შოკოლადით სავსე ყუთი მოგვცა, რისთვისაც მე მას შენიშვნაც მივეცი. ნიკო არც აქ დარჩა დიდხანს. როდესაც იგი ჩვენი ოჯახიდან წავიდა, იქნებოდა 26-27 წლისა“.

ანა ბეკოსეფოვის სახლშივე აღმოჩნდა ნიკოს ახალგაზრდობის ფოტოგრაფიული სურათი, რომელიც მათი თქმით გადაღებული უნდა იყოს 1881-1882 წლებში (როდესაც ნიკო იქნებოდა 22 წლის).

ვიდრე ნიკო ქალანთაროვების ოჯახს მიატოვებდა სამუდამოდ, მან ამ ხნის განმავლობაში რამდენიმე წელი დაჰყო ქალანთაროვის უმცროს ქალთან ელისაბედთან, ხანკალამოვის მეუღლესთან, რომელიც ამჟამად 74 წლის მოხუცია. უკანასკნელმა თავის შვილთან ერთად მომცა აარეთვე ცნობები ნიკო ფიროსმანის ყრმობის შესახებ.

ელისაბედ ხანკალამოვისა ბაქოდან ტფილისში გადმოსახლების შემდეგ მალე დაქვრივდა. მას ჰყავდა ვაჟიშვილი სოლომონი. ელისაბედი საცხოვრებლად დაბინავდა თავის დაძმებთან, რომელნიც

ერთად ცხოვრობდნენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ელისაბედი გადავიდა ცალკე ბინაზედ. ნიკო ფიროსმანიც მასთან გადავიდა.

ელისაბედის ვაჟიშვილი სოლიკო ნიკოზედ უმცროსი ყოფილა 12 წლით. მას ძალიან ჰყვარებია ნიკო.

სოლომონ ხანკალამოვი ასე ახასიათებს ნიკოს:

„ნიკო ჩვენ ყველას ძალიან გეყვარდა. მართალია, ჩვენს სახლში სხვა მოსამსახურენიც გეყავდა, მაგრამ ნიკო, როგორც ბავშვობიდან ჩვენი ნათესაების ოჯახში გაზრდილი, სხვა მდგომარეობაში იყო ჩვენს სახლში. მას ვანდობდით ყველაფერს. იყო არაჩვეულებრივი გულწრფელი და მეტად თავმოყვარე. მას ისე ღირსეულად ექირა თავი, რომ ვერავინ გაუბედავდა რაიმე წყენას ან დაჩაგვრას. იყო სისუფთავის მოყვარული. უყვარდა სუფთად ჩაცმა. ღვინოს ახალგაზრდობაში სრულიად არ სვამდა. იყო მეტად ფხიზელი. დედამი მას აძლევდა ფულს ოჯახში დასახარჯავად. ანგარიშს არასდროს არა სთხოვდა. მხოლოდ ჩვენ ექვიც არ შეგვეპარებოდა იმაზედ, რომ ნიკო მართვისებდა თუნდაც ერთ გროშს. იგი იმდენად პატიოსანი იყო.

იგი მე ხშირად მიაშობოდა ძველ ქართულ საგმირო ზღაპრებს, გასაოცარი ლამაზი ენით, ისეთის ხელოვნებით მოგვითხრობდა რაინდების, დევების გასაოცარ საგმირო ამბებს, რომ მე მთლად ყურადღებად ვიყავი გადაქცეული. ამავე დროს ნიკოს წინ ედო ქალაქი და ყარანდაში, სწრაფად, ორიოდ ხაზის მოსმით ხატავდა იმ გმირებს, დევებს, რომლებზედაც მომითხრობდა ზღაპარს. ამგვარი იმპროვიზაციებით ზღაპრებმა ჩემზედ ღრმა შთაბეჭდილება დასტოვეს. სხვათა შორის მან ჩემ თვალწინ დახატა წითელი ფანქრით რუსოსმალთა ომის სურათი 1877 წელს.

დახატული იყო ბრძოლის ველი, ზარბაზნები და სხვა. მე ახლა გახსენებისას ვრწმუნდები იმაში, რომ ნიკო ზოგიერთს ზღაპარს თვითონაც სთხავდა, რადგან მას, რაც უნდა ბევრი რამ ჰქონოდა წაკითხული, მაინც ამდენს ვერ მიაშობოდა. ამიტომ, ჩემი აზრით, ის იყო არა თუ ნიჭიერი მხატვარი, არამედ ამასთანავე ბუნებით ნიჭიერი პოეტიც!..

მე ნიკოსთან შევიზარდე. მან ჩვენს სახლში დაჰყო რამდენიმე წელიწადი. იგი უკვე დავაჟაკდა, იქნებოდა 24-25 წლის ახალგაზრდა ამ ხანებში. ერთ დღეს ჩვენს სახლში შეიქმნა რაღაც ჩურჩული.

გამოკითხვის შემდეგ გავიგე, რომ ნიკოს დედოფლისთვის მოეწერა წერილი, რომლითაც სიყვარულს უცხადებდა. ამ წერილის შინაარსი, რომელიც დაწერილი იყო იშვიათი გრძნობით, რამდენადაც დაახლოებით მახსოვს, შემდეგი იყო:

„მე კარგად ვიცი, რომ ჩვენ შორის განსხვავებაა მდგომარეობით, მაგრამ თქვენ როგორც განათლებული ადამიანი, ამას არ მიაქცევთ დიდს ყურადღებას და მიიღებთ ჩემს წინადადებას, რათა გამომეყვით მეუღლედ. გარწმუნებთ, რომ ეს არის ჩემი უფაქიზესი და გულწრფელი სიყვარული; მე იმდენადა ვარ თქვენს ოჯახთან დაახლოებული, რომ იმეღია, ამაზედ უარს არა ჰყოფთ!“ ამ წერილმა გამოიწვია აღიქმითი ჩვენს ოჯახში. დედაჩემს ეს ამბავი ძალიან ეწყინა. იგი ნიკოს ისე უყურებდა, როგორც ძმას, რადგანაც ბავშვობიდან იგი გაზრდილი იყო ჩვენს ნათესაობაში. ამ ამბის შემდეგ ნიკო იძულებული იყო, გასცლოდა ჩვენს ოჯახს. იგი წავიდა ისევ ჩემი ბიძის ქალანთარ ქალანთაროვის ოჯახში, რომელთაც საკუთარი სახლები და ქარვასლა ჰქონდათ თათრის მოედნის ახლოს.

ეს შემთხვევა იყო ნიკოს ახალგაზრდობის პირველი სიყვარული. პირიქით, ჩემთვის ძნელი იყო ნიკოს დაშორება, რადგანაც მასთან ვიყავი შეზრდილი და მიყვარდა იგი. ამის შემდეგ ნიკოს სანახაუდ მე მივიღიოდი ბიძის სახლში და იქ ვხვდებოდით ერთმანეთს. მე ვხედავდი, რომ ნიკო ხატვაში ნიჭიერი იყო, ამიტომ ვურჩიე, წასულიყო მხატვარ გ. ბაშინჯალიანთან. ეს იყო 1882 წელს. ნიკო მართლაც წავიდა მასთან. ბაშინჯალიანს ენახა მისი ნახატები და ეთქვა ნიკოსთვის: „შენ გაქვს ხატვის ნიჭი, შენგან კარგი მხატვარი გამოვა, მხოლოდ საჭიროა, რომ შეისწავლო ხატვა.“

ნიკოს ამის შესაძლებლობა არ ჰქონდა, ამიტომ იგი ისევ თავის გზით წავიდა. ამასობაში მე კორპუსი დავასრულე 1890 წ. და პეტერბურგში გამგზავნეს სამხედრო სასწავლებელში. ამის გამოისობით ჩვენ დროებით დავშორდით ერთმანეთს.

როდესაც მე სამხედრო სასწავლებელი დავასრულე და ტფილისში დავბრუნდი უკვე ოფიცრად, კვლავ ვნახე ნიკო ფიროსმანაშვილი. ეს იყო 1892 წ. მას გაეგო ჩემი ჩამოსვლა, მოვიდა ჩვენსა, თანაც ძველი ჩვეულებისამებრ ხელსახოცში გამოკრული ხილი მომიტანა, „ფეშქეში“, გადამეხვია, დამკოცნა, ურთიერთი სიყვარულით

მოვიკითხეთ. იმ ხანებში ნიკო დამოუკიდებლად ცხოვრობდა. ტფილისიდან ჩემი წასვლისას რამდენიმე წლის შემდეგ ის ქალანთაროვების სახლიდან წასულიყო. ამჟამად კი ნიკოს ჰქონდა პატარა სარტყე სავაჭრო, ყოფილ ოლღას ქუჩაზედ, მელიქ-აზარიანცის სახლის პირდაპირ. მე მივედი მასთან სანახავად, ვკითხე მისი ვაჭრობის საქმის შესახებ. ნიკომ გულკეთილად გაიღიმა და მომიგო: — „რა ვქნა, სოლიოკოჯან, ყველას ნისიად მიაქვს და მე აღარა მრჩება რაო!“

ნიკო არ იყო ვაჭრად დაბადებული. მასში არ ჩანდა ვაჭრული სული. ის იმდენად ფაქიზი და გულწრფელი იყო, რომ მას ვერ წარმოედგინა, ვერ დაეჯერა, თუ როგორ შეიძლება ადამიანის მოტყუება. ეს იყო რაღაც ფილოსოფიურად განწყობილი არსება. იგი ცხოვრობდა თავის შინაგანი ცხოვრებით. იყო ღრმა სულიერი შინაარსის პატრონი, ფართო ბუნების. არაჩვეულებრივად პატიოსანი, გულკეთილი და ამასთანავე არაჩვეულებრივი თავმოყვარეც. მას ამასთანავე სრულიად არ აინტერესებდა მატერიალური კეთილდღეობა. ჩემზედ ნიკო ახდენდა შთაბეჭდილებას, თითქოს მასში განსახიერებულყო „კაცი არა ამა ქვეყნიდან“. რისთვისაც როგორც ჩვენები, აგრეთვე ნათესაობაშიც, რომლებთანაც კი ნიკოს უცხოვრია, თავიანთი გაუგებრობით, რომ ეს ადამიანი იყო განსაკუთრებული პიროვნება, ხუმრობით ეძახდნენ „ნეტარ ნიკოლოზს“, „უცნაურს“, „არა ნორმალურს“. და სხვ. მე კვლავ რუსეთში მომიხდა წასვლა, რადგანაც სამსახურში იქ გამამწესეს. მე და ნიკო ახლა კი სამუდამოდ დაეშორდით ერთმანეთს. მე რუსეთში დიდხანს ვიყავი, შემდეგ, როდესაც დავბრუნდი საქართველოში, მე ის აღარ შემხვედრია სადმე!

სოლომონ ხანკალაშვილის დედამ ელისაბედმა შემდეგი ცნობები გადმომცა ნიკოს შესახებ:

„ნიკოს პატარაობიდანვე უყვარდა ხატვა. როდესაც ვინმე გროშებს აჩუქებდა, ის მაშინვე გაიქცეოდა, იყიდდა ფანქარს ან ფერადებს და დაიწყებდა ხატვას. ის ბევრსა ხატავდა. ამაში იყო გართული. ხატავდა პორტრეტებსაც და ამისათვის ის ცოცხალ ნატურას არ იყენებდა. ერთხელ დახატა, მაგალითად, ჩემი რძლის ბარბარეს პორტრეტი. როგორც ადამიანი, იყო მეტად პატიოსანი, ზნეობრივი, თავმოყვარე და გულფიცხი. იყო თავის გამტანიც სახლში, როგორც მასა სურდა, ან ესმოდა, ისე უნდა გაეკეთებინა ყველაფერი. ნიკო იყო

არაჩვეულებრივი მოწყალე გულისა, უკანასკნელ გროშს გლახაკს მისცემდა. ერთხელ კარგად მახსოვს, როდესაც ჩემი უფროსი დის, კეკეს სახლში ვიყავით მოედანთან, და ნიკო ჯერ იმათთან იყო, ნიკომ ეზოში შემოსულ მათხოვარს ვერცხლის სამშაურიანი აჩუქა. ამაზედ ჩემმა დამ კეკემ დატუქსა ნიკო: „როგორ შეიძლება, რომ გლახაკს სამ შაურს აძლევ. მე შენ თავის დღეში ფულს აღარ მოგცემო.“ ამაზედ ნიკომ მიუგო: „რა ვქნა, ქალბატონო, ხომ ხედავთ, როგორი საწყალი იყოვო!“

სოფიო ქალანთაროვის ცნობები ნიკოს შესახებ:

„კარგად მახსოვს, როდესაც მე შემისრულდა შვიდი წელი, ჩვენებს წვეულება ჰქონდათ. ეს დღე ნიკომ შემდეგნაირად აღნიშნა. მას გაეკეთებინა ყვითელ ვარაყიან ქალაღლის ჯაჭვი და ამით სასტუმრო ოთახის ერთს კედელზედ გამოეყვანა რუსულად წარწერა: „სონა 7 წლისაა“. მე ეს ისე მძლავრად ჩამეჭრა გონებაში, რომ ახლაც ნათლად მახსოვს. რუსული კითხვა ნიკოს დედაჩემმა შეასწავლა. იმის ოთახი ჩემი ოთახის გვერდით იყო და როდესაც ღამით ნიკო დედაჩემისაგან მიცემულ ძველი ალთქმის წიგნს ხმამაღლა გარჩევით კითხულობდა, მე მესმოდა მისი ხმა: „ი ბილა ნოჩ, ი ბილ დენ, დენ პერვი!“ და სხვ. როგორც ადამიანი, ნიკო იყო ძალიან პატიოსანი, მართალი და ძალიან ფაქიზი ზუნებისა. ერთხელ ქუჩაში მისთვის ვიღაც ბიჭს ეწოდებინა არამზადა. ამ სიტყვას ისე აუღელვებინა, რომ შემოვარდა დედაჩემთან აღშფოთებული და უთხრა: „მე არამზადა დამიძახესო“. ის ვერაფრით დაამშვიდეს. მაშინ დედაჩემმა გადმოიღო გრიმების ზღაპრების წიგნი, გადაუფურცლა და ნიკოს უთხრა: „აი, ნიკო, რა გაჯავრებს, ეგ სიტყვა დაბეჭდილიც კი არის და წიგნში სწერია.“

დედამ ამასთანავე წაუკითხა ერთ-ერთი ზღაპრის სათაური, რომელსაც აწერია „არამზადა“. მართალია, ამის შემდეგ ნიკო ცოტათი დამშვიდდა, მაგრამ მაინც თქვა: „მართალია, წიგნშიაც სწერია, მაგრამ ეს ცუდი სიტყვა იმას ჩემთვის არ უნდა ეთქვაო!“

სოფიოს სიტყვით, ნიკოს ძალიან ჰყვარებია თეატრი: როდესაც დედაჩემი წავიდოდა ოპერაზედ, ნიკოც უეჭველად წაჰყვებოდა გამოსაცილებლად. იგი ავიდოდა ქანდარაზედ და იქიდან ისმენდაო. კარგად მახსოვს, რომ ნიკო თავის ტოლ ამხანაგებთან ჩვენი სახლის ეზოში გამართავდა ხოლმე წარმოდგენას. ასეთ წარმოდგენებში

ნიკო და სოლიკო ხანკალამოვიც იღებდნენ მონაწილეობას. ერთს ასეთ წარმოდგენის დროს, მახსოვს, ნიკო თამაშობდა მიმიკით და ჟესტიკულაციით. ამაზედ უსაყვედურეს. ნიკოს ეწყინა და უთხრა: „მე თქვენი საქმე არ არის, მე როგორც მინდა ისე ვითამაშებო!“

ნიკოს მხატვრობის შესახებ შემძლია გითხრათ შემდეგი:

მახსოვს, ერთხელ ნიკომ ჩვენი სახლის სახურავიდან ფერადებით დახატა მოედნის უბნის ერთი ნაწილი. სურათზე მოჩანდა სახლების სახურავები ზევიდან ან გადმოხედვით. სურათი შეზავებული იყო შესაფერისი ფერადებით და ახდენდა კარგს შთაბეჭდილებას. ყველა ის ბავშვობის მოგონება, რაც კი არის დაკავშირებული ნიკოსთან ყოფნის დროს, ეს არის ერთადერთი ნათელი მოგონებაო. დაასრულა სიტყვა სოფიო ქალანთაროვმა.

ლიზა ქალანთაროვის, სოფიოს უმცროსი დის მიერ მოცემული ცნობები ნიკოზედ:

მე მახსოვს, ნიკოს ძალიან უყვარდა ხატვა. მან დახატა ტილოზედ „ნარიყალას“ ნაწილი და ძალიან კარგი იყო სურათი „თესლეულობის გამყიდავი თათარი“, მაშინ ასეთი დუქნები ბევრი იყო მოედანზედ და ნიკომ ნამდვილიდან დახატა. ჰქონდა აგრეთვე სურათი ბოტანიკური ბაღის გაღმით მდებარე გორები, პატარა სახლებით. ყველა ეს სურათი ჩვენს სასტუმრო დარბაზში გვქონდა დაკიდული და, როდესაც სტუმრები ხედავდნენ, ყველანი აღტაცებული იყვნენ ნიკოს მხატვრული ნიჭით. ეს სურათები დაიკარგა, რადგანაც ჩვენ საცხოვრებლად სხვა სახლში გადავედით.

ეკატერინე გიორგი ქალანთაროვის ასულის მელიქ-ფაშაევის ცნობები:

ეკატერინე მელიქ-ფაშაევის გადმოცემით, ნიკო ყოფილა ძალიან ცნობისმოყვარე. ყველაფერი აინტერესებდა. უყვარდა მეცადინეობა. იგი ყოველთვის ხატავდა, სწავლობდა ზეპირად ლექსებს და შემდეგ, როგორც დეკლამატორი, გვიკითხავდა. ხატავდა უფრო პორტრეტებს.

ყველაფერი ზემოთ მოყვანილი ცნობები ნიკო ფიროსმანაშვილის შესახებ მომცეს ახევრდი ქალანთაროვის ქალიშვილებმა და აგრეთვე მათმა ნათესავებმა, რომლებთანაც ყოფილა და პატარაობითვე ვიდრე 28 წლამდე დაუყვია, აღზრდილა ფიროსმანაშვილი.

მოგონებანი ნიკო ფიროსმანზე

მამაჩემი მექუდე იყო და ზედმეტ სახელად „შაშოს“ ეძახდნენ.

შვიდი წლისა ვიყავი, როდესაც დედამ მიმბარა ერთკლასიან სამოქალაქო სასწავლებელში. როგორც კარგი მოსწავლე, სასწავლებლის უფროსის მარიამ ვახვახიშვილი-წერეთლისას დახმარებით, მამაჩემის სურვილის წინააღმდეგ, მოვეწყვე თბილისის ქართულ გიმნაზიაში (ახლანდელი უნივერსიტეტის შენობაში) უფასო სწავლითა და კვებით. ესწავლობდი და თან ვმუშაობდი სახელოსნოში მეკრავის ხელობაზე...

1910 წელს მიმიყვანეს ქუდეების სამკერვალო სახელოსნოში მოწაფედ. სახელოსნო მდებარეობდა ძმები ზოსროვეების ქარვასლის შენობაში, ბზის მოედანთან ახლოს. სახელოსნოს გვერდით ორთქალაში მიმავალი ტრამვაის გაჩერება იყო.

სახელოსნოში ხშირად თავისუფალი დრო მქონდა. ასეთ დროს ხან ვმეცადინეობდი, ხან კი სახელოსნოს შუშაბანდის წინ, ტროტუარის პირას ჩამოვჯდებოდი და ვათვალიერებდი ხალხის მოძრაობას და სავაჭროების მუშაობას.

ერთ დღეს, როდესაც სახელოსნოს დაგვა-დაწმენდა დავამთავრე და კარების წინ ჩამოვჯექი, სახელოსნოში შემოვიდა საშუალოზე ცოტა მაღალი, წვერგაუპარსავი, ხმელ-ხმელი კაცი, რომელსაც, როგორც შემდეგში გავიგე, მიკიტან მიხო ვარსიმაშვილის ნაცვამი, ძველი, ლურჯი პიჯაკი და შავი ყარამანდულის შარვალი ეცვა. პიჯაკზე და შარვალზე ზეთის საღებავების ლაქები ეტყობოდა. თავზე კამგარის ლურჯი, კიზიროკიანი ქუდი ეხურა. იგი მიესალმა მამაჩემს, ჩემს ძმებს (დავითს, ნიკოს) და საკერავი მანქანის წინ მდგარ

ტაბურეტზე ჩამოჯდა. იგი კარგა ხანს რალაცაზე ელაპარაკებოდა მათ.

ეს კაცი გახლდათ ნიკო ფიროსმანაშვილი, ანუ „მხატვარი ნიკალა“, როგორც ეძახდნენ და იცნობდნენ მას.

ფიროსმანი ამხანაგობდა ჩვენი ოთახის გვერდით მცხოვრებ მხატვარ-მღებავ მიხაკასთან (მიხეილ ღრუბელაძე, 1866—1918 წწ.). როდესაც სამუშაო არ ჰქონდა, მიხაკასთან ერთად მუშაობდა სამღებრო საქმეებზე.

ფიროსმანი ხშირად მოდიოდა ჩვენთან. როგორც მაშინ ამბობდნენ, ჩვენი სახელოსნო „ნიკალას ბირჟა“ იყო. მართლაც, თუ ვინმეს უნდოდა მისთვის დაეხატვინებინა რამე, სად უნდა მოეძებნათ ფიროსმანი? სხვა მხატვრებს სახელოსნოები ჰქონდათ და იქ მიაციოთხავდნენ ხოლმე. ფიროსმანს კი არც სახელოსნო ჰქონდა და არც ვინმემ იცოდა მისი მისამართი. მუშტრებიც ისევ ჩვენთან აკიოთხავდნენ, რადგან იცოდნენ, ხშირად იყო ჩვენთან...

სამიკიტნოებში მთელი დღე ღრიანცელი იდგა. მთვრალ მოქეიფეთა ხმამაღალი ლაპარაკის, არღნის ღაკვრისა და მთვრალების მიმღერებისაგან ყურთასმენა იყო წალღებული. ასეთ პირობებში ხატვა სატანჯველი იყო. ამიტომ ფიროსმანი დილის 6-7 საათზე მოდიოდა სამიკიტნოში და იწყებდა მუშაობას. მე ხშირად ვუყურებდი მის მუშაობას. როგორც წესი, იგი სამიკიტნოს პატარა მაგიდაზე იყო ჩამომჯდარი და ისე ხატავდა. ხშირად მუშაობისას მუშტრები სთხოვდნენ, მათ პატივსაცემად ერთი ჭიქა გამოეცალა. ნიკალა ხატრს ვერ უტეხდა და ასე, თითო-თითო ჭიქით მაგრად დათვრებოდა ხოლმე. მას მთელი რიყისა და ავლაბრის ხელოსნები იცნობდნენ და ამიტომ ბევრი მოპატიჟე ჰყავდა. ხშირად მინახავს, ნიკალა მთვრალი ამოსულა სამიკიტნოდან, სადაც სამუშაოდ იყო ჩასული. სად უნდა წასულიყო ფიროსმანი? უცოლშვილო იყო და არც ბრნა ჰქონდა. როდესაც რიყეში, ავლაბარში ან ორთაქალაში იყო დასაქმებული, ღამის გასათევად მიდიოდა ცნობილ „ჩაშკას ტრაბტირში“. „ჩაშკას“ პეტრიწის მოედნის (ყოფილი დესიმონოვის მოედანი) მხარეს სასადილო ჰქონდა გამართული, ხოლო უკან, ეზოში, მოწყობილი იყო ბაკი, სადაც ხევსურები, მოხევეები და ფშავლები, რომელთაც ბაზარზე გასაყიდად მოჰქონდათ სოფლის მეურნეობის

ნაწარმი, ურმებს აჩერებდნენ და ღამესაც იქ ათევდნენ. ეზოში თავლა იყო, რომლის ზედა სართულზე ღამის გასათევი ოთახები იყო გამართული.

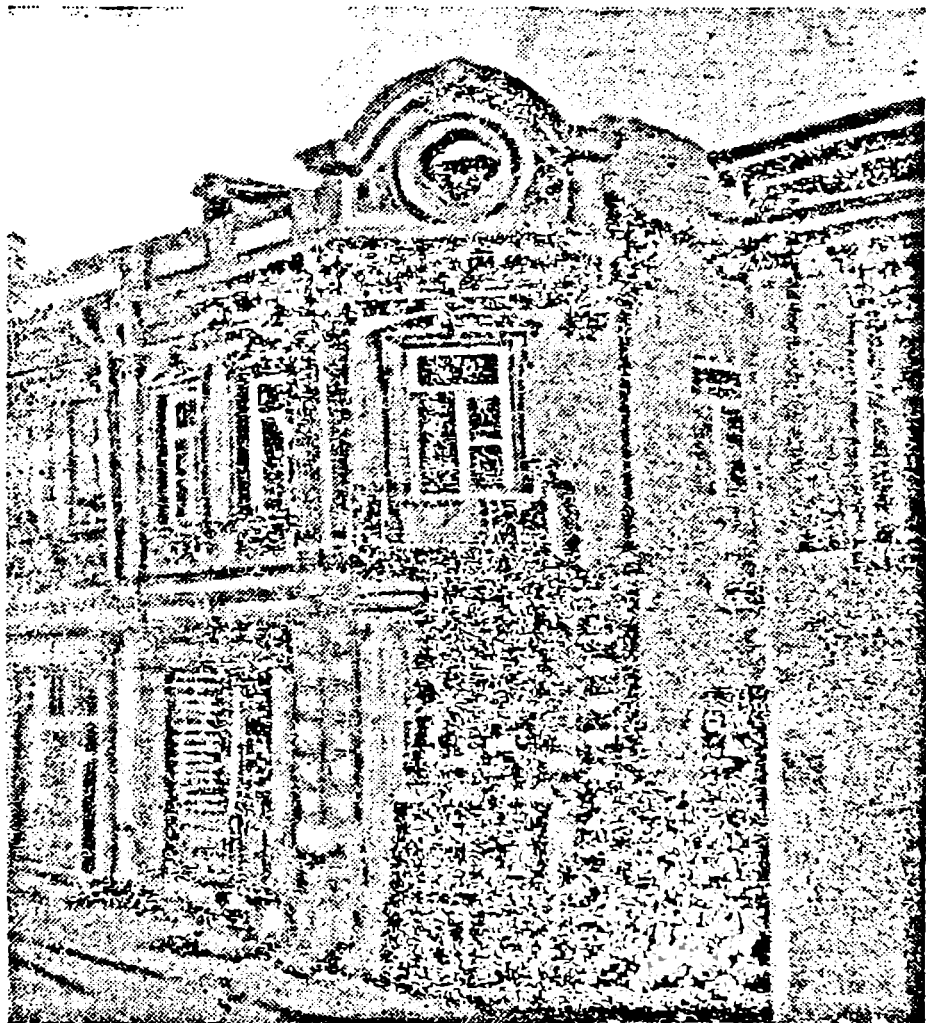
მიკიტნებმა იცოდნენ მისი უბინაობის ამბავი და ხშირად სამიკიტნოს რომელიმე მიგდებულ სარდაფში აძინებდნენ. ამით დამკვეთი იცებდა — ფიროსმანს წასვლა-მოსვლაში დრო აღარ ეკარგებოდა. იგი დილის 6 საათიდან, მეტადრე ზაფხულობით, იწყებდა მუშაობას და ამთავრებდა დაღამებისას. ამრიგად, დღეში 12-14 საათი უხდებოდა მუშაობა. დამჭირავებელი კმაყოფილი იყო, ერთ კვირის საქმეს ფიროსმანი სამ-ოთხ დღეში ათავებდა.

მიუხედავად დიდი გაჭირვებისა, ნიკალას უყვარდა სხვისთვის დახმარების ხელის გაწოდება. იმ დროს ქუჩაში ბევრი მათხოვარი დადიოდა. თვითონ მათხოვრობამდე მისულ ფიროსმანს ძლიერ ებრალებოდა მათხოვარი. ჯიბეს ამოიფხეკდა და, თუგინდ უკანასკნელი კაპიკი ჰქონოდა, ამოიღებდა და აჩუქებდა. მას სრულებით არ ჰქონდა გამდიდრების ან ცხოვრების უკეთ მოწყობის სურვილი.

იმდროინდელ მხატვარ-ფერმწერთაგან განსხვავებით (მაგ. არსენა—ათონელის ქუჩაზე, ჭორაშვილი — ვორონცოვზე, გრიგორიანი და სხვ.) ფიროსმანმა არ იცოდა კედლებზე წინასწარ შავი ფანქრით კონტურების მოხაზვა. იგი პირდაპირ ყალბითა და საღებავით იწყებდა მუშაობას. შრომის ანაზღაურება დამოკიდებული იყო შემკვეთის სინდისზე, რადგან თვითონ ფიროსმანი არასოდეს არ ადებდა ფასს თავის შრომას.

1911 წელს დასრულდა მუხრანის (ამჟამად ბარათაშვილის სახელობის) წინათ არსებული (თალიანი) ხიდის მშენებლობა. ხიდმა ავლაბარი დაუკავშირა მაშინდელ სავაჭრო ცენტრს „იარმუკას“ ანუ „საღდათის ზაზარს“, როგორც მაშინ ეძახდნენ მას. ხიდის ყურზე, მტკვრის მარცხენა მხარეს, ვასო ონიკაძის სახლებში (19 თებერვლის ქუჩის კუთხე) გაიხსნა სასადილო „ახალი ხიდი“. მასმა პატრონმა შესავალი კარების თავზე ფიროსმანს დაახატვინა ახალი ხიდი, ხიდის ქვეშ მეჩანგლე გიორგი თავისი ნავით და ბაღით თევზის ჰერის დროს. ფიროსმანის ეს სურათი ძალიან ღამაზი იყო.

აქ აღსანიშნავია ერთი საგულისხმო ამბავი: როდესაც ფიროსმანს სამუშაოდ დაიჭირავენდა რომელიმე მიკიტანი ან „ტრაბტირჩიკი“, არცერთი შემკვეთი არ ეუბნებოდა, თუ რის დახატვა უნდო-

თბილისი, რიყე, ხეთაგუროვის ქ. № 93 (ყოფილი 19 თებერელის ქუჩა).
ამ სახლის სარდაფის კედლებზე რამდენიმე ნამუშევარი შექმნა ფიროსმანმა.

და. სურათის სიუჟეტი თვითონ ფიროსმანს უნდა მოეფიქრებინა. სამიკიტნოს პატრონების უმეტესობა ფიროსმანს ასე ურიგდებოდა: „შენ იცი რაღა, ნიკალა, ერთი კარგი რამე უნდა დამიხატო“, ანდა ეუბნებოდა: „აი, ამ და ამ სამიკიტნოში რომ არის დახატული, სწორედ ისეთი დამიხატეო“. შაგალითად, ცნობილი სასადილოს „ბედნი ლადოს“ პატრონმა (ლადო ელერდაშვილმა) ფიროსმანს მისცა ასეთი შეკვეთა: უნდა დაეხატა თვითონ ლადო, რომელსაც ხელში ყოჩის ყელზე გამობზული ჯაჭვი უნდა სჭეროდა (ლადო დიდი მოყვარული იყო ყოჩების ჭიდაობისა). ეს სურათი კარგი გამოვიდა. იანვარაშვილის სამიკიტნოს კარების თავზე ფიროსმანმა დახატა ქეიტიკირის საწნახელი, რომელშიც ორი ახალგაზრდა ფეხდაშიშვლებული სწურავს ყურძენს, ტკბილი წვენი ღარებით ჩადის ქვევრებში...

ფიროსმანს მეორე „ბირჟაც“ ჰქონდა, სადაც ხშირად მიდიოდა. ეს გახლდათ ავლაბრის ბაყების შენობაში წიგნებითა და სანთლით მოვაჭრე და ლექსების მწერალი დავით გივიშვილი. მასთან ხშირად დადიოდა ახალგაზრდა ხარფუხელი იოსებ გრიშაშვილი. გივიშვილი ძველი თბილისის ცოცხალი მატთან იყო. გრიშაშვილმა იგი მოიხსენია თავის წიგნში „ძველი თბილისის ლიტერატურული ბოჰემა“. როცა ფიროსმანს სამუშაო არ ჰქონდა, იქდა გივიშვილის მაღაზიაში და კითხულობდა წიგნებს, საუბრობდნენ ერთად. გივიშვილის მაღაზიის გვერდით იყო სახაშე, რომლის პატრონმა ფიროსმანს შესასვლელი კარების შუშაზე ცხვრის თავ-ფეხი დაახატვინა წარწერით — „ახალი ხაში“.

სახელოსნოს პირდაპირ, ქუჩის მეორე მხარეს, მოთავსებული იყო რიყეში ცნობილი საღებავების სავაჭრო (ყოფილი 19 თებერვლის ქუჩა, № 78, ახლა ხეთაგუროვის), რომელიც ვაჰარ პაპოვს (პაპავიანცი) ეკუთვნოდა. პაპოვს ორი „პრიკაზნიკი“ — ნოქარი ჰყავდა. ერთს სერგო ერქვა, ხოლო მეორეს, ახალგაზრდას, მიშა. მიშას მეტსახელად „პაჭუა მიშას“ ვეძახდით. ფიროსმანი უმეტესად ამ მაღაზიაში ყიდულობდა საჭირო საღებავებსა და ყალმებს. ხშირად ნისიად მიჰქონდა საჭონელი. ორივე გამყიდველი კარგად იცნობდა ფიროსმანს, როგორც მათ მუდმივ მყიდველს. პაპოვის ნოქარებისაგან ხშირად გამოგონია, რომ ფიროსმანი სასადილოში მუშაობისას ბუხარში დაგროვილ ქვარტლს ფხეკს, ინახავს და შემდეგ საღებავად ხმარობს.

1911-1912 წლებში თბილისში, ბაყალხანის ბოლოს, მტკვრის მარცხენა მხარეს, მეტეხის ზიდის ყურეზე, მაჰმადიანთა მეჩეთის პირდაპირ არსებულ ციკაბო კლდის თავზე ერთმა ვაჟარმა ააშენა ორსართულიანი შენობა. მისი პირველი სართულს დარბები სხვადასხვა ხელოსნებმა დაიკავეს, ხოლო მეორე სართულზე ერთმა კახელმა, თელაველმა, გვარად ასათიანმა, რომელსაც მეტსახელად უტრუხუნეს ეძახდნენ, გახსნა ტრაქტირი — საჩაიე, რომელშიც ყველა სახის საჭმელ-სასმელი იყიდებოდა და არაფრით განსხვავდებოდა მაშინდელი სამიკიტნოებისაგან. ადგილმდებარეობის გამო შენობა ვიწრო იყო, სამაგიეროდ, სახლის მესაკუთრემ მეორე სართულზე შენობის მთელ სიგრძეზე ააშენებინა ფართო აივანი, რომელშიც ოცდაათამდე მაგიდა ეტეოდა. აივანი მთლიანად მტკვრის თავზე იყო გადმოკიდებული, ქვეშ არავითარი ხიმინჯები არ ჰქონდა გაკეთებული და ხილიდან ისე ჩანდა, თითქოს ჰაერშია გაჩერებული.

იმ ხანებში დიდუბეში არსებულ იპოდრომის მინდორზე (ახლანდელი „იუენი პარკის“ ალაგას) ცნობილმა კონსტრუქტორმა მფრინავემა ბესარიონ ქეზურიამ (1870-1958) თავისი აგებული აეროპლანით ჰაერში დაიწყო ფრენა. ადამიანის „ზეცაში სეირნობას“ მაშინ დიდი მითქმა-მოთქმა მოჰყვა. ბ. ქეზურიას გამოგონილ საქმეს საშიშ საოცრებად თვლიდნენ.

თბილისის ცნობილმა კინტოებმა ჰაჯიამ, პარიკამ, ანგლიამ და სხვებმა ჩუმად მოილაპარაკეს და უტრუხუნეს ტრაქტირს ხუმრობით „აეროპლანი“ შეარქვეს.

უტრუხუნემ მოინდომა დიდი სამიკიტნოების და რესტორნის მსგავსად გაელამაზებინა თავისი ტრაქტირი. ერთ დღეს მოვიდა უტრუხუნე ჩვენს სახელოსნოში და მამაჩემს უთხრა: — „შაშო, ნიკალას უთხარი, ჩემთან ამოვიდეს, სამუშაო მაქვს მისთვის“. მამაჩემმა გადასცა ეს ნათქვამი ფიროსმანს. ორიოდ საათის შემდეგ ფიროსმანი დაბრუნდა ტრაქტირიდან და დამცინავი ლიმილით გვამცნო, რომ უტრუხუნეს გადაეფიქრებინა თავისი ტრაქტირისათვის „აეროპლანის“ დარქმევა და, ვიდრე ახალ სახელს მოვიგონებდნენ, მოიცადნენ, ერთი-ორი კვირის შემდეგ შემოიარნენ. ბოლოს და ბოლოს უტრუხუნემ მაინც გადაწყვიტა თავისი ტრაქტირისათვის „აეროპლანის“ დარქმევა

და ფიროსმანიც შეუდგა მის მოხატვას. მან დახატა ფირნიში, რომლის ორივე მხარეს რუსულად Чашное заведение დააწერა, ხოლო ფირნიშის დიაგონალზე მსხვილი წითელი ასოებით — Азрошани. მის მეორე კუთხეში დახატა ერთი ოთხთაი ფერის ჩაიდანი, ხოლო სახურავის ალაგას მეორე მომცრო ჩაიდანი ზედ ყვავილებით. როდესაც ფირნიშის დახატვა დაამთავრა, უტრუხუნემ ფიროსმანს დაავალა, ტრაქტირის დარბაზში სამ ადგილას „კარგი რამეების“ დახატვა. ნიკალამ დაარწმუნა შემკვეთი, ხალხის დასაინტერესებლად საჭიროა დაიხატოს ჰაერში მფრინავი აეროპლანიო, რაზედაც უტრუხუნე დაეთანხმა. ნიკალამ დაიწყო დიდუბის იპოდრომის მინდვრის დახატვა და მაღლა ჰაერში აეროპლანი, შიგ მჭდომი პილოტი — ქებურიათი. ამ სურათს ოთხივე მხარეს შემოავლო განივი ყვითელი ზოლი, რომელიც ჩარჩოს შთაბეჭდილებას ახდენდა, ხოლო სურათის ქვეშ ლამაზი ქართული ასოებით დააწერა იმ დროს ბესარიონ ქებურიას საქებრად ხალხის მიერ გამოთქმული ლექსის პირველი ოთხი ტაეპი:

ბესარიონ ქებურია
 ეყვაცობით ქებულია.
 მტკვარზე გადის უხილოდ,
 მაღლა ადის უკიბოდ.

როცა დაამთავრა ამ სურათის დახატვა, ფიროსმანმა დაიწყო უტრუხუნეს მიერ შეკვეთილი მეორე სურათის ხატვა: ბალში გაშლილ სუფრას ხუთი მოქეიფე დარბაისელი უზის, სუფრის თავში კი სახელგანთქმული მექიანურე შიოა გამონატული თავისი დასტით. მოქეიფეთა სიმდიდრის გამოსაჩენად ყველას განიერი, ათთუმნაანი ქულბაქიანი ვერცხლის ქამრები შემოარტყა ახალუხზე, ხოლო ახალუხის გარე ჯიბეზე ვერცხლის საათები დაუხატა ყელზე შემოხვეული ვერცხლისავე ძეწკვით. სურათი ძალიან ლამაზი გამოვიდა. უტრუხუნეს ძალიან მოსწონდა ეს სურათი და ქებას არ აკლებდა ფიროსმანს. ახლა საქმე მიდგა იმაზე, რომ ფიროსმანს ამ ხუთი მოქეიფის ქვეშ მათი გვარები უნდა მიეწერა. ასეთი ნაწერები და ნახატები მაშინ ძალიან მოდაში იყო. მუშაობაში გართულმა უტრუხუნემ ვერ შეამჩნია, რომ ფიროსმანმა სურათს ქვეშ სულ სხვა რამ წააწერა. ეს იყო აკაკი წერეთლის ექსპრომტი, რომელიც დიდ პოეტს კახე-

თბილისი, ყოფილი დეორიანსკაია, ამჟამად გორგასლის ქუჩა. მარჯვენა კუთხის სახლში მოთავსებულ საპედაციო უბანში მოიყვანეს დაპატიმრებული ნიკალა.

თის საზოგადოებრიობის მიერ მის პატივსაცემად 1882 წელს თელავში გამართულ ნადიმზე უთქვამს. აკაკი მოხიბლულა ერთ-ერთი თარის დამკვერელის ოსტატობით. აი, ეს ლექსიც:

მოყვარს თარი, გელსაკლავი, მეწენსარი,
სევდებისა უკუ მყრელი ეს არი.
სიმები რომ დაიწყებენ ჟღერასა,
სული შფოთავს, გული შეიქმს ძგერასა.

ქვეშ კი მსხვილი ასოებით მიაწერა: აკაკი.

დაამთავრა თუ არა ლექსის წერა, ფიროსმანი გადავიდა მესამე კედელზე, რომელზეც, შეთანხმებისამებრ, „კარგი ჭკუის სასწავლებელი რამ უნდა დაეწერა“, ვინაიდან კედელი ვიწრო იყო და სურათს ვერ დაიტევდა.

საქმისაგან ცოტა რომ მოიკალა, უტრუხუნებ ნახა, რაც დაეწერა ნიკალას ნახატის ქვეშ და ძალიან გაჟავრდა. ასევე წაშალე ეს ლექსი და ის დაწერე, რაც მე გითხარიო. ფიროსმანს უარი უთქვამს. უტრუხუნეს საცემრად გაუწევია, მაგრამ იქ მყოფთ ფიროსმანი დაუცავთ და უტრუხუნეც გაჩუმებულა.

მესამე, ვიწრო კედელზე, ფიროსმანმა ხალხური ლექსი დაწერა:

ქარო, ქოლა ვინ გასწავლა?
შევარდენო, ნადირობა?
ბრძენო, ვარსკვლავთ მოიცხელობა,
რუსთაველო, შაირობა?

ლექსის ოთხივე მხარეს ფიროსმანს ჩარჩოს მაგვრად მარის ვარდების თაიგული დაეხატა, რაც სილამაზეს ჰფენდა ნაწერს.

ამ ამბიდან მეორე დღეს ფიროსმანი მოვიდა ჩვენთან სახელოსნოში და ჩვეულებრივ გააბა საუბარი შაშოსთან, რომელიც ქუდების ნაჭრებს აუთოვებდა და თან ელაპარაკებოდა: „ნიკალ, შენ ერთი ეს გამაგებინე, ქებურიანზე ლექსი ხშირად გამიგონია, მაგას ხალხი მღერის, მაგრამ რა იცოდი აკაკი წერეთლის ლექსი თარზე?“

ფიროსმანმა უპასუხა: „ეგ ლექსი აკაკის ამ ოცდაათი წლის წინათ გამოუთქვამს. დავით გივიშვილის წიგნის მალაზიაში ვნახე პატარა წიგნი, რომელშიც იყო დაბეჭდილი, ძალიან მომეწონა და ვიყიდე. აი, ეს წიგნიც.“

და ფიროსმანმა ამოიღო უბიდან მცირე ზომის მწვანეყდიანი წიგნი, რომელზეც საზანდრის დასტის ოთხივე მუსიკალური ინსტრუმენტი იყო დახატული, ხოლო გვერდებში აკაკი წერეთლის ზემოხსენებული ლექსი ეწერა: „აი, შაშო, ამ წიგნში სულ ყარაჩოღული ლექსი წერია — „თამაღის ლოცვა“, „სიყვარულის ყვავილი“ და სხვ. (იგულისხმება ბ. არნაუტოვის იმ დროს გახმაურებული წიგნი „სალხინო საზანდარი“, 1908 წლის გამოცემა). აი, შაშო, შენთვის მიჩუქებია. შენ შვილებს წააკითხე, კარგი ლექსებია.“ მერე ნიკალა მე მომიბრუნდა და მითხრა: „ვასო, დაიჭი ეს წიგნი და მამაშენს წაუკითხე ხოლმე“, და გადმოცა. აღნიშნული წიგნი დღესაც ჩემთან ინახება.

ფიროსმანმა გვაცნობა, რომ სირქიამ (სირქია ძველ თბილისში კარგად ცნობილი, „შამაიას“ და რებეციტ“ ფეხზე მოვაჭრე ივანე

ზაქარაიას ძე მამაცაშვილია) გადაწყვიტა აქეიფოს ბესარიონ ქებურია ტრაქტირ „აეროზლანში“ და მეც დამპატიყო.

დანიშნულ დღეს სირქიამ ტრაქტირში ქებურიას პატივსაცემად საზანდარი და ზურნა მოაყვანინა, ღვროსმანიც მიიწვია და დაიწყო მზადება. სირქიამ ქებურია ეტლით მოიყვანა. კიბეებზე როგორც კი ფეხი შედგეს, მაშინვე ზურნამ ზევიდან „დამხედური“ დაუკრა. აივანზე ავიდნენ თუ არა, ზურნა გაჩერდა და საზანდარმა განაგრძო. რამდენიმე მაგიდა გაეერთიანებინათ და გრძელი სუფრა ხორაგით იყო გავსებული. სირქიამ ძვირფასი სტუმარი სურათებიან კედელთან მიიყვანა. ქებურიამ თავის შესახებ დაწერილი ლექსი რომ წაიკითხა, გაეღიმა და იკითხა, ვინ მოიგონა და ვინ დაწერაო. სირქიამ წარუდგინა იქვე მდგომი ფიროსმანი. „ეს სულ ნიკალას მარიფათია, აი ეს არის ნიკალა“. ქებურიამ ხელი ჩამოართვა ფიროსმანს, შეუქო ნახატი და შეეკითხა: „თქვენია ეს ლექსი?“ „არა, ბატონო, მე მხატვარი ვარ და მხოლოდ დავხატე, ლექსი კი ჩემი არ არის. ლექსს ხალხი იგონებს. თქვენ ქვეყანა გიცნობთ. თქვენ სანახავად აუარება ხალხი მოდის და ვინ იცის, რომელმა მათგანმა შეთხზა.“

ვაჟა-ფშაველა და ფიროსმანი

ვაჟა თბილისში ჩამოსვლისას ხშირად მოდიოდა რიყეში.

მოაკითხავდა მის პატივისცემელსა და მეგობარს ივანე ვასილის ძე აბაევს, რომელსაც რიყეში, 19 თებერვლის ქუჩაზე № 91 სახლში, გახსნილი ჰქონდა ღამის გასათევი ოთახები, ე. წ. „ვლადიკავაზის ნომრები.“

ი. აბაევი დიდ პატივს სცემდა ვაჟას. მას ძმადნაფიცს ეძახდა. ახალგაზდობაში ქორწილში მაცურებად ყოფილიყვნენ და იქ გაეცნოთ ერთმანეთი. იგი თავისი ოჯახით იქვე ცხოვრობდა. იმავე სახლის პირველ სართულზე კი იყო ის სამკერვალო სახელოსნო, სადაც მე შეგირდად ვმუშაობდი. ი. აბაევი ძლიერ დაახლოებული იყო ჩვენს ოჯახთან, მეგობრობდა მამაჩემთან, კარგი მისვლა-მოსვლა გვქონდა ერთმანეთთან.

1914 წლის ზაფხული იყო. ერთ დღეს ჩვენთან მოვიდა ივანე

აბაევი სახელოსნოში და გვითხრა, ჩემთან ამოდით, ვაჟა-ფშაველას გაგაცნობთო. ჩვენ დაუყოვნებლივ გავემართეთ. შვედლით ოთახში. მაგიდას უჯდა გახუნებულ, დაკერებულ შავ ჩოხაში და ქალამნებში გამოწყობილი კაცი. ეს კაცი ალბათ ვაჟას მოსამსახურე იქნება-მეთქი, გავიფიქრე გულში და მეორე ოთახისაკენ გავიხედე, იქ მეგულებოდა იგრ. ივანე აბაევი მომიბრუნდა და მითხრა: „ვასო, მიდი, ხელი ჩამოართვი, ეს არის მთის პოეტი, ვაჟა-ფშაველას რომ ეძახიანო.“ უეცრად შევკრთი. ვაჟას სახელი გაგონილი მქონდა და წარმოდგენილი მყავდა მდიდრულად მორთულ-მოკაზმული. ასე ღარიბად ჩაცმული რომ დავინახე, გამიკვირდა და დავემორცხე. მაშინ ჩემთან მოვიდა ივანეს მეუღლე ნინო, მომიკიდა ხელი და მიმეყვანა პოეტთან.

— რა გვარი ხარ, ბალო? — მკითხა ვაჟამ.

— ჩაჩანიძე გახლავართ, — ვუპასუხე მე.

— მთის ხალხის გვარი გქონია და რატომ მორცხვობ, — ამ სიტყვებმა ცოტა წამათამაშა.

მალე პურ-მარილი გაიმართა. მასპინძელი მხიარულობდა, ვაჟაც მხიარულად იყო. ივანემ ფანდური გადმოიღო და ვაჟას მიაწოდა. ვაჟამ სიმები აუწყო და დაამღერა ქართველ გმირ მეომრებზე.

სწორედ იმ ხანებში ივანე აბაევს დაქირავებული ჰყავდა მუშები, რომლებიც სასტუმროს კედლებსა და კარ-ფანჯრებს ღებავდნენ. ესენი იყვნენ მღებავი მიხაკა (მიხეილ ღრუბელაძე) და „ნიკალა“ (ნიკო ფიროსმანაშვილი). ნიკომ ივანეს სასტუმროს აბრა მოხატა, შემდეგ კი, მიხაკასთან ერთად, სამღებრო საქმეს ეწეოდა. მიხაკას და ნიკოს სამუშაო დაემთავრებინათ და ხელფასისათვის მოაკითხეს ივანეს. საღებავებიანი ვედროები და ფუნჯები ორივეს ხელში ეჭირათ და კარებში იდგნენ. „მობრძანდით, სტუმარი ღვთისაა“, — უთხრა ივანემ და ოთახში მიიწვია. „კარგი ხელოსნები ჩანან, წელან ვნახე, თავაუღებლივ და მუყაითად მუშაობდნენ ორივენი“, — თქვა ვაჟამ და მიხაკასა და ნიკოს მიუბრუნდა: „სად იწავლეთ ხელობა. სადაურები ხართ“? — ჰკითხა ვაჟამ ორივეს. „მე კახეთიდან ვარ, ჩემი მეგობარი კი თბილისელია“, — უპასუხა ნიკომ. „შენც თბილისელი არა ხარ? — წამოიწყო მიხაკომ. — თუმცა ატაყიანი სახლები არცერთს არა გვაქვს, მაგრამ მაინც თბილისელები ვართ ორივენი. ამან მარტო მაღარობა კი არ იცის, — გა-

ნაგრძო მიხაკამ, — ეს მხატვარია, ისეთ რამეს დახატავს ხოლმე, რომ კაცს ნამდვილი ცოცხალი ეგონება... ამას ბევრი რამეები აქვს დახატული. აი, ჩემი ბიჭისათვის საჩუქრად ფუნქიულიორი დახატა, — მიხაკამ ვედროდან დაძველებული ქაღალდი ამოიღო, გაშალა და ვაჟას მიაწოდა. ვაჟამ გამოართვა, დაათვალიერა, ძლიერ მოეწონა ფიროსმანის ნახატი და თქვა:

— შე კაი კაცი, ოქროს ნიჭი გქონია და ოქროს ხელი, რაღა მალარობას მისდე?

— მა, რითა ჭამოს პური? სად არის ხატვის მუშტარი, შიმშილს მალარობა არა სჯობია? — უპასუხა ნაღელიანად მიხაკამ.

— ეჰ, ჩემო ძმაო, გატყობთ, ნასწავლი კაცი ბრძანდებით, მაგრამ სხვებივით რატომ კარგად არ გაცვია და ჩინ-მედლები არ გყვია, რათ გაცვია გახუნებული და ჩემსავით დაკვრებული ტანსაცმელი, — უთხრა ფიროსმანმა ვაჟა-ფშაველას.

— რომელი გლეხი ნახეთ ამ დროებაში ჩემზე უკეთ ჩაცმული, — ჩაიცინა ვაჟამ.

— ჰაი, დედასა, ეგ მარტო გლეხი ნუ გგონიათ, — ჩაერია ლაპარაკში ივანე აბაევი, — ეგ მწერალია, ვაჟა-ფშაველას რომ ეძახიან, ეგ ის არის.

ფიროსმანი გაოცებით მიაჩერდა ვაჟას, სახე გაუბრწყინდა, წამოხტა ფეხზე და მოწიწებით დაუკრა თავი და ხელიც ჩამოართვა.

— მე წავიკითხე შენი „შვლის ნუკრის ნაამბობი“. ცრემლებს ვერ ვიკავებდი, — დაიწყო ნიკომ. — ძლიერ მომეწონა და განვიზრახე, დამეხატა კიდევ. და, აი, შარშან მომეცა ამის შემოხვევა, მიხუას ღუქანში. მიხომ მთხოვა, კარგი რამე დამეხატა მის ღუქანში, ბუფეტის მოპირდაპირე დიდ კედელზე. მე გამიხარდა და დავიწყე ხატვა. მიხას მოსწონდა დახატული ტყე, მთები, პატარა წყარო და მქებდა კიდევ. მაგრამ შემდეგ, როდესაც წითელი საღებავით შევაფერადე შვლის გამოჭრილი ყელი და ბალახზე დაღვრილი სისხლი, მიხუამ წამაშლევიანა ნამუშევარი. მის ადგილზე მეზურნეების დასტა და მედოლე ბაგრატი დამახატვინა, მოცეკვავე ყარაჩოხელეებით.

— რად წაგაშლევიანა? — ჰკითხა ვაჟამ ფიროსმანს.

— მიხუამ მითხრა: ჩემს ღუქანში ხალხი გასართობად მოდის.

მას დროსტარება და მხიარულება უნდა. მთვრალმა კაცმა რომ სისხლი ნახოს, ვაი თუ ჩხუბის გუნებაზე დადგესო, ვინმეს ეცეს და სისხლი დაღვაროსო. სამი დღის ნამუშევარი წყალში გადამიყარა, — მიუგო ნიკალამ ვაჟას.

— ეჰ, ცხოვრებავ, რა ხარ, რა, — ამოიგმინა ვაჟამ.

წასვლის წინ ნიკალამ სთხოვა მიხაკას მის მიერ დახატული ფუნიკულიორის სურათი და სახსოვრად უძღვნა ვაჟას. ვაჟამ მადლობა გადაუხადა და წამსვლელ-დამრჩომთა სადღეგრძელო შესვა.

მამაჩემის სახელოსნოში ყოფნისას ფიროსმანი ხშირად გვიამბობდა მის მიერ დახატული სურათების ისტორიას. აი, ერთი მისი ნამუშევარი, რომელიც გამახსენა სურათმა „ქეიფი არღნით“. რიყეში, ზაქარია ჩიქოვანის სახლის სარდაფში (ახლანდელი კოსტა ხეთაგუროვის ქუჩა № 93), მოთავსებული იყო სასადილო, რომელსაც ერქვა „ბოლო კეთილია“. იგი ორ ძმას ძიბუაშვილებს ეკუთვნოდათ. მათ სასადილოში ჩასასვლელი კიბის თავზე ფიროსმანს დაახატვინეს კახელი გლეხის ეზო, რომლის შუა ადგილას დგას დიდულვაშებიანი, ჩოხა-ახალუხსა და ქალამნებში გამოწყობილი ოჯახის უფროსი. მასპინძელს ერთ ხელში ლამაზი თუნგი უჭირავს, ხოლო მეორეში — მოზრდილი ყანწი. ეს სურათი ისე იყო დახატული, თითქოს მასპინძელს სტუმრები უახლოვდებიან და იგი მზადაა, მათ ღვინით სავსე ყანწი მიაწოდოსო. ფიროსმანმა ნახატს წააწერა: „ბოლო კეთილია, სასადილო“. სურათი ძალიან ლამაზი გამოვიდა. ეზოს ბოლოში დახატული იყო კარგად მოვლილი ფენახი, ხოლო შორს, ლავარდ ცაზე — კავკასიონის პეიზაჟი.

ფიროსმანმა ამ სარდაფის კედლებზე რამდენიმე სხვა სურათიც დახატა, რაზედაც ორი კვირის მანძილზე მუშაობდა...

აი, ყველასათვის ცნობილი წვერებაბურძენული, თეფშის ტოლა მედალჩამოკიდებული „დვორნიკი.“ ეს ხომ მირზოევის ქარვასლის მეეზოვე, იეზიდი რაშიდ ალმოევია!

„ქეიფი ზურნით“ მაგონებს იმ სურათს, რომელიც ფიროსმანს ორთაქალაში საქეიფო ბაღის პატრონმა ჩოფურაშვილმა დაახატვინა. სწორედ ამ სურათის გამო ფიროსმანი კინალამ დააპატიმრეს.

ორთაქალის საქეიფო ბაღში თბილისელი ჰამქრის უსტაბაშები

ჰამქრის „საღვთოს“ აწყობდნენ წელიწადში ერთხელ. ამ ქეიფს მოე-
ლი ჰამქარი (ხშირად 150-200 კაცი) ესწრებოდა. ქეიფის დაწყებამ-
დე უსტაბაში ოსტატად დალოცავდა ქარგლებს და სპეციალურ
„ატესტატს“ გადასცემდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ამიერიდან „და-
ლოცილს“ უფლება ეძლეოდა დამოუკიდებლად ემუშავა. ეს „ატეს-
ტატი“ აუცილებლად შეუიან ჩარჩოში უნდა მოეთავსებინათ და სა-
ხელოსნოში თვალსაჩინო ადგილას ჩამოეკიდათ.

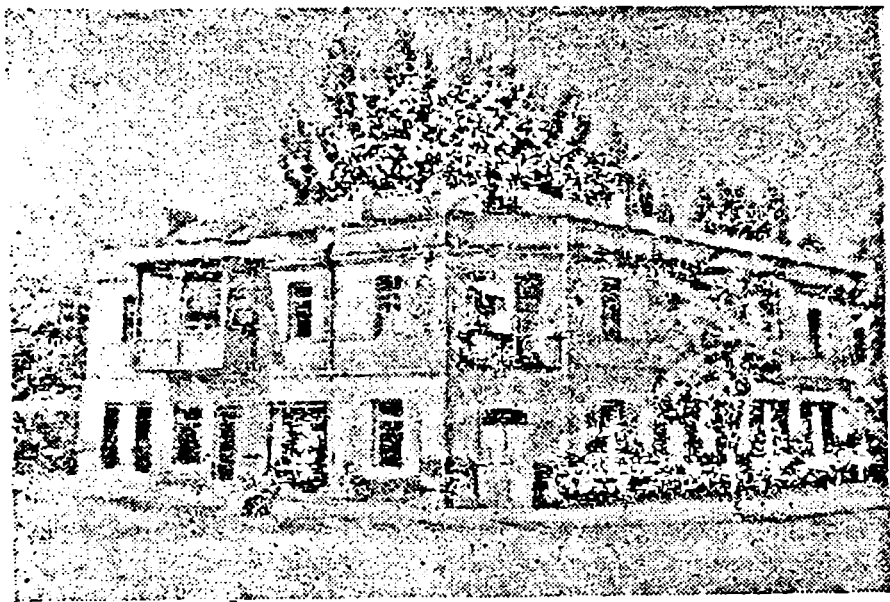
მიკიტანმა ჩოფურაშვილმა იფიქრა, უსტაბაშისა და მასთან ახ-
ლო მყოფ პირთათვის, გარდა „გულითადი საჩუქრებისა“, კიდევ
რალაც განსაკუთრებული პატივი ეცა, რათა მათ მომავალშიც მის
ბაღში დაეხარჯათ ჰამქარში „საღმრთოსათვის“ შეგროვილი ფული,
რომელიც ხშირად 200-300 მანეთს აღემატებოდა.

ჩოფურაშვილმა გადაწყვიტა, ეს საპატივემულო ხალხი დაე-
ხატვინებინა საქეიფო აივნის კედელზე და ამით სამუდამოდ მოე-
გო მათი გული. სწორედ ამ მიზნით დაიბარა ფიროსმანი და სთხო-
ვა მისი ჩანაფიქრის განხორციელება. ფიროსმანმა დახატა ღია
ბაღში წითელი ვაშლებით დახუნძლული მსხმოიარე ხეების წინ,
გაშლილი მაგიდა, რომელსაც უსხედან რამოდენიმე ჩოხოსანი მო-
ქეიფე, ღოლო იქვე მეზურნეების დასტა დიდი. ბაგრატას მონაწი-
ლეობით. სურათს კი გაუკეთა წარწერა — „უსტაბაშის ქეიფობა“
და ზურნის დასტის შემადგენლობის გვარები.

ერთი დეტალი: ფიროსმანმა მოქეიფეთა უკან, წითელი ვაშლე-
ბით სავსე ხეზე მიყუდებული ნახევრად გაშლილი ჰამქრის ბაირა-
ლი დახატა. ეს ბაირალი, როგორც წესი, ცისფერი უნდა ყოფილი-
ყო, მაგრამ ნიკალამ იგი განგებ წითლად შეღება. წითელი ბაირა-
ლი მაშინ სასტიკად აკრძალული იყო და ვისაც უპოვნინდნენ, ციმ-
ბირში ასახლებდნენ, თუკი სახრჩობელას გადარჩებოდა.

ჩოფურაშვილმა ეს ვერ შენიშნა, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემ-
დეგ, ერთ-ერთმა მოსადილემ ყურადღება მიაქცია, რომ ხეზე ჰამქ-
რის ცისფერი ღროშის ნაცვლად წითელი ღროშაა დახატული. მას
წამსვე უხმია მიკიტანი, გაულანძღავს იგი და დამუქრებია, რომ ამ
ამბავს პოლიციას შეატყობინებდა. შეშინებულ ჩოფურაშვილს სა-
კუქნაოდან გამოუტანია დიდი დანა და მუშტრის თვალწინ ღრმად
ამოუფხეკია ღროშა.

ჩოფურაშვილმა იცოდა, რომ ნიკალას „ბირჟა“ ჩვენი სახელოს-

თბილისი, პეტრიწონის მოედანი რიყეში. სახლი სადაც ლამეს ათევედა
ფიროსმანი.

ნო იყო, და გვიამბო ზემოხსენებული ამბავი. თან გვითხრა, ფიროს-
მანი გაგვეგზავნა მასთან აფხეკილი ნახატის შესასწორებლად.

მეორე დღეს ფიროსმანი მოვიდა და ეუამბეთ ყველაფერი. ნი-
კალამ გაიღიმა და გვითხრა: რაო, ახლა კედელზეც არ უნდათ წი-
თელი ბაირალი? მალე დადგება დრო, როდესაც ხალხი წითელი
დროშებით თავისუფლად ივლის ქუჩაში, ხოლო მეფის სამფერო-
ვანი ბაირალი სამუდამოდ ამოიფხიკება ამ ქვეყანაზე, — აიღო სა-
ღებავებით აჭრელებული ხელის ჩანთა და გაემართა ჩოფურაშვი-
ლის ღუქნისაკენ...

1913 წელს ისნის (ავლაბრის) უბანში ხმა დაირხა, ვინმე იოსებ გოძიაშვილი თავის სახლში ქართველ ქალთა და ვაჟთაგან მომღერალ გუნდს აყალიბებს და განზრახვა აქვს ზუბალაშვილის სახალხო სახლში კონცერტების გამართვაო...

ამ ამბავს ახალგაზრდობა უმაღლეს გამოეხმურა. ამ გუნდში, სხვათა შორის, ჩაეწერნენ ჩემი დებიც — ოლა და ვარვარა. იოსებ გოძიაშვილის გუნდი საღამოობით მეცადინეობდა. იმ დროს თბილისის ქუჩები არ იყო განათებული, მეტადრე ისნის უბანში, ხოლო ქალიშვილების ღამე მარტო სიარული დაუშვებელ და საძრახის საქმედ ითვლებოდა. ამიტომ ჩემს დებს ყოველ მეცადინეობაზე მიეყვებოდი იოსებ გოძიაშვილის სახლამდე (ისნის ქუჩა № 10) და ველოდებოდი სიმღერის გაკვეთილის დამთავრებამდე. ამრიგად, ჩემდა უნებურად, გავხდი იოსებ გოძიაშვილის მოღვაწეობის მოწმე.

იოსებ გოძიაშვილის გუნდი 50 მომღერლისაგან შედგებოდა. არაჩვეულებრივი მუსიკალური სმენის წყალობით იგი უმაღლეს მიაგნებდა მას, ვინც ზუსტად ვერ მღეროდა. გამოუძახებდა „სიმღერის ჩამშლელს“ და შეცდომაზე მიუთითებდა. დაყინებული და ხანგრძლივი მეცადინეობის შედეგად იოსებ გოძიაშვილმა გუნდს 15-მდე სიმღერა შეასწავლა და ზუბალაშვილის სახალხო სახლში (ახლანდელი მარჯანიშვილის სახელობის თეატრი) კონცერტების გამართვას შეუდგა.

იოსები ხელმოკლედ ცხოვრობდა. ღარიბულად მორთული ოთახი, რომელსაც ქუჩის მხრიდან ვერცხრო ზის აივანი ეკვროდა, ორი საფეხურით იყო აცილებული მიწას. მიუხედავად სიღარიბისა, იგი კონცერტების შემოსავლის ხარჯზე არ ცდილობდა თავისი მდგომარეობის გაუმჯობესებას. დიდად კმაყოფილი იყო, როცა კონცერტების შემოსავალი ფარავდა თეატრის ქირას და მასთან დაკავშირებულ ხარჯებს. გარდა ამისა, იოსები უფასოდ ურიგებდა ბილეთებს გუნდის წევრებსა და უამრავ ნაცნობ-მეგობარს.

ერთ კვირა დღეს, ჩემს ძმებთან და მამასთან ერთად, უფასო ბილეთით მეც მომიწია ი. გოძიაშვილის გუნდის კონცერტზე დასწრებამ. რადგან ერთი ბილეთი ზედმეტი გვქონდა, მოვიპატიუეთ ნიკალა...

ნ. ფიროსმანიშვილი ჩვეულებრივ მოვიდა სახელოსნოში. მა-
მაჩემმა სთხოვა, ჩვენთან ერთად კონცერტზე წამოდიო. იგი ჯერ
უარზე იყო, მაგრამ როცა გაიგო, „შაშოს“ ორი ქალიშვილი იღებ-
და მონაწილეობას კონცერტში და გუნდის ხელმძღვანელი იოსებ
გოძიაშვილიაო, დათანხმდა.

კვირა დილით ყველანი ჩავსხედით ტრამვაიში და ზუბალაშვი-
ლის სახალხო სახლისაკენ გავემართეთ. დარბაზში იყვნენ ქართუ-
ლი საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლები: თბილისის ქარ-
თული გიმნაზიის დირექტორი გიორგი მდივანი თავისი მასწავლებ-
ლებით, გამოჩენილი მსახიობი ნიკო გოცირიძე, ქართული თეატ-
რის მეცენატი გიორგი შათირიშვილი და სხვ.

სინათლე ჩაქრა. ფარდა გაიხსნა. სცენაზე სამი კაცი იჯდა: ქარ-
თული ენის მასწავლებელი პეტრე მირიანაშვილი (ოპერა „აბესა-
ლომ და ეთერის“ ლიბრეტოს ავტორი), სიმღერა-გალობის მასწავ-
ლებელი ზაქარია ფალაშვილი და სახალხო განათლების მოღვაწე,
ცნობილი პედაგოგი და ჟურნალის გამომცემელი ლუარსაბ ბოცუა-
ძე. მაყურებელი მქუხარე ტაშით შეხვდა სამივეს.

ზაქარიამ განაცხადა: ბატონებო, სახალხო უნივერსიტეტ-ს მო-
რიგ მეცადინეობას გახსნილად ვაცხადებო და სიტყვა მისცა პ. მირი-
ანაშვილს, რომელსაც უნდა წაეკითხა ლექცია ქართული სიმღერა-
გალობის საკითხებზე. აღსანიშნავია, რომ იმხანად სახალხო სახლ-
ში ყოველ კვირას, წარმოდგენის თუ კონცერტის დაწყების წინ,
ცნობილი ქართველი მოღვაწენი სხვადასხვა მნიშვნელოვან საკითხ-
ზე უფასოდ ატარებდნენ ლექცია-მოხსენებებს.

პ. მირიანაშვილმა მრავალი საინტერესო ცნობა მოიყვანა რო-
გორც ქართული საერო, ისე სასულიერო სიმღერა-გალობის წარ-
მოშობის და განვითარების ისტორიიდან; ქებით მოიხსენია ქართული
ხალხური სიმღერის მცოდნენი, მოამბენი, ვრცლად ილაპარაკა ი. გო-
ძიაშვილის ოჯახის მუსიკალურ ტრადიციებზე, დიდი პატივისცე-
მით მოიხსენია იოსების მამა, კახეთში სახელგანთქმული მომღერა-
ლი ალექსანდრე გოძიაშვილი. ალექსანდრეს იმდენად ძლიერი ხმა
ჰქონია, რომ მის მიერ ჰიანთ ტყეში დამღერებული „ურმული“
სოფელ ვაქირში ესმოდათო. მომხსენებელმა საგანგებოდ აღნიშნა,
რომ იოსებ გოძიაშვილის მოღვაწეობა მხოლოდ ლოტბარობით რო-
დი ამოიწურება, იგი უანგაროდ მუშაობს ქართული ხალხური სიმ-

ღერის შეკრებაზე, ჩაწერასა და პოპულარიზაციაზე, რასაც დღეს კონცერტზეც მოისმენთო.

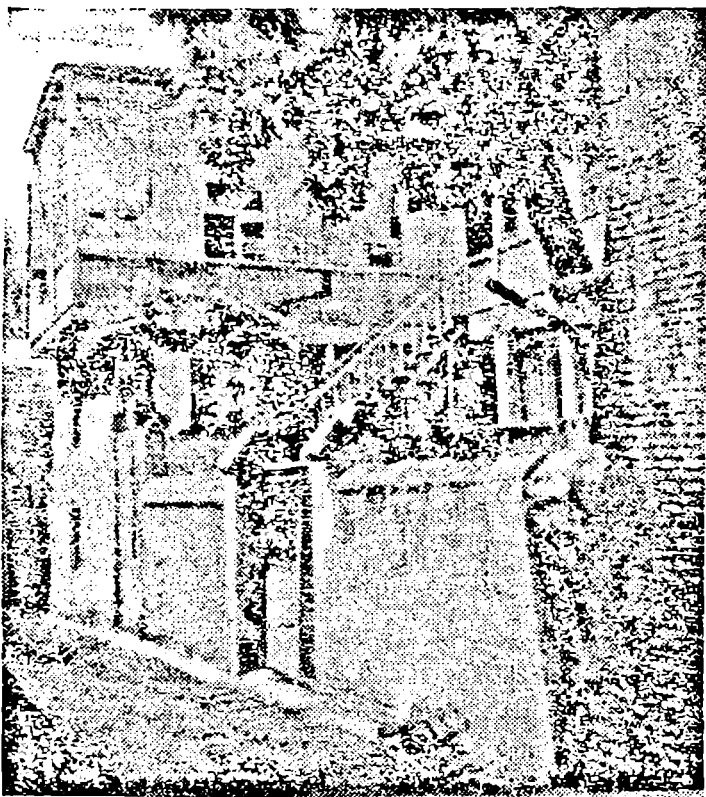
დამთავრდა ლექცია. დარბაზმა მქუხარე ტაშით დააჯილდოვა მომხსენებელი ნ. ფიროსმანაშვილი, რომელიც დიდი ინტერესით უსმენდა პ. მირიანაშვილს, ილიმებოდა და ღონივრად უკრავდა ტაშს. მას ძალიან მოეწონა პ. მირიანაშვილის ლექცია. აღტაცებით ელაპარაკებოდა მამაჩემს და ასახელებდა იმ გლახეზს, რომლებიც მომხსენებლის მიერ ჩამოთვლილ სიმღერებს ჩინებულად მღეროდნენ მის მშობლიურ სოფელ მირზაანში. ფიროსმანაშვილს უკვირდა და უხაროდა, რომ ასეთმა ახალგაზრდამ (მაშინ იოსებ გოძიაშვილი მხოლოდ 25 წლისა იყო) შეძლო გუნდის ჩამოყალიბება და ლოტბარობა.

მალე კონცერტიც დაიწყო. სცენაზე მომღერალ ქალთა გუნდი ნახევარწრედ განწყობილიყო, შუაში კი ლოტბარი იოსებ გოძიაშვილი იდგა. კონფერანსიედ იოსების ძმა ილია გოძიაშვილი (ცნობილი მომღერლის მარეხ გოძიაშვილის მამა) გამოდიოდა. იგი გუნდის სული და გული იყო. ეს ლამაზი და სათნო ჰაბუკი მშვენიერი ხმით იყო დაჯილდოებული. ილია შესანიშნავად ცეკვავდა კიდეც. ძალზე შვეწოდა ქართული ქულაჯა.

მსმენელი სულგანაბული უსმენდა კონცერტს და გუნდს თითქმის ყოველ სიმღერას ამეორებინებდა. იმხანად დიდად პოპულარული იყო „ცანგალა და გოგონა.“ ილიამ დიდი ოსტატობით რამდენიმეჯერ შემოუარა წრე და გრაციოზულად დაუკრა თავი ჩემს უფროს დას ოლღას (იგი ეკატერინე გაბაშვილის მიერ დაარსებული ქართველ ქალთა სკოლის მოწაფე იყო, სადაც ქართულ ცეკვას ელისაბედ ჩერქეზიშვილი ასწავლიდა). ილიამ სცენაზე ისეთი ცეცხლი დაანთო, რომ აღტაცებულმა ნიკალამ მხურვალედ წამოიძახა: ამ დალოცვილისშვილს ფეხის თითებიდან თითქოს ნაპერწკლები სცივიაო!

დამთავრდა კონცერტი. ჩვენ ყველანი თეატრის მარჯვენა ფოიეში გავედით. ხალხი ნელ-ნელა იშლებოდა. ნიკო გოცირიძე და გიორგი შათირიშვილი შეეგებნენ იოსებ გოძიაშვილს.

ფიროსმანაშვილი და „შაშოც“ გამოემცნაურენ იოსებს. ჩვენ, ოთხნი ძმანი, იქვე, ფოიეს ფანჯარასთან ვიდექით და მათი ლაპარაკი კარგად გვესმოდა.

თბილისი, რიყე, ზეთაგუროვის ქუჩა, სადაც მოთავსებული იყო
„ელადიკაჟის ნომრები“.

ნ. ფიროსმანაშვილმა ხმამაღლა წამოიძახა: „დაილოცოს შენი სახელი, ბატონო იოსებ, ძლივს არ მოვისმინე ნამდვილი ქართული სიმღერები! რა კარგი გუნდი გყავს, ნამდვილად სანაქებოა, რომ ასე ახალგაზრდამ ასეთი რთული საქმის თავის მობმა შესძელი“. მათ შორის გულითადი საუბარი გაიმართა. იოსებს თურმე ძალზე მოსწონდა ფიროსმანაშვილის მიერ მიხეილ იანვარაშვილის სამიკიტნოს შესასვლელი კარების თავზე დახატული ორი სურათი: „რთველი“ და „საწნახელი“.

მამაჩემმა უთხრა იოსებს: „ნიკალას, მართალია, სკოლა არ

დაუმთავრებია, მაგრამ ძალიან კარგად ხატავს, თბილისის სამი-კიტნოების, ტრაქტირებისა თუ ორთაქალის საქეიფო ბალებში, რაც კედლებზე ნახატებია, უმეტესობა სულ ნიკალას დახატულია. თქვენ ხომ ისანში ცხოვრობთ, კახეთის მოედანზე რომ მიხეილ იანვარაშვილის, იასონ სულთანისშვილის, დურგლისშვილის, დანიელას სამიკიტნოებია, სულ ამის მარჯვენით არის მოხატული.“ ამაზე იოსებმა ღიმილით მიუგო: მიკიტან იანვარაშვილს ვკითხე, შენი დუქანი ვინ მოხატა-მეთქი. ასე შიპასუხა: რა ვიცი, ერთი ოხერ-ტიალი კაციო.

— მართალი უთქვამს, ბატონო, — თქვა ჩუმად ფიროსმანაშვილმა, — მე ბედისაგან დაჩაგრული კაცი ვარ, უცოლშვილო და უსახლ-კარო!

რამდენიმე დღის შემდეგ ფიროსმანაშვილი გადიმებული სახით შემოვიდა მამაჩემის სახელოსნოში და გახარებულმა გვიამბო, რომ კახეთის მოედანზე ლოტბარი იოსებ გოძიაშვილი შეხვედროდა, რომელსაც თურმე გულთბილად მოუკითხავს და მერე რამდენიმე კონტრამარკა მიუცია. ი. გოძიაშვილს უთქვამს: იქით კვირას იმავე თეატრში კონცერტს ემართავ და აუცილებლად მობრძანდით.

1915 წელს გარდაიცვალა დიდი აკაკი. მის პანაშვიდებზე გალობდა იოსებ გოძიაშვილის ორივე გუნდი (ქალთა და ვაჟთა), ქაშვეთის ეკლესიის ეზოში. ისედაც დასნეულებული ლოტბარი გაცივდა, ავად გახდა. ფიროსმანაშვილი და მამაჩემი რამდენჯერმე იყვნენ ავადმყოფ იოსებ გოძიაშვილის სანახავად.

1915 წლის 21 მაისს დაღონებული ფიროსმანაშვილი მოვიდა სახელოსნოში. ლოტბარ იოსებ გოძიაშვილის გარდაცვალების ამბავი გაეგო... ცრემლმორეული გულისტკივილით იგონებდა ნიკიერ ხელოვანს, ლაპარაკობდა მის ღვაწლზე, მძიმე ცხოვრებაზე, გაჭირვებაზე.

იოსებ გოძიაშვილის პანაშვიდებს დიდძალი ხალხი ესწრებოდა. ფიროსმანაშვილი და მამაჩემიც ყოველ საღამოს იქ იყვნენ. მაღლობელთა გუნდს ახლა იოსების ძმა ილია ხელმძღვანელობდა. იოსების ნეშტი გამოასვენეს ფიროსმანაშვილმა, მამაჩემმა, მიხეილ კავსაძემ, ნიკო გოცირიძემ, გიორგი შათირიშვილმა და კავსაძის გუნდის წევრებმა. ი. გოძიაშვილი პეტრე-პაველს სასაფლაოზე დაიკრძალა.

სამიოდე წლის შემდეგ გარდაიცვალა ფიროსმანაშვილიც.

1914 წლის ივლისის შუა რიცხვებში (ელიოზა დღეს) დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი. პოლიციელები ღამის ორი საათიდან აღვიძებდნენ თბილისის მცხოვრებთ და უცხადებდნენ, რომ გერმანიამ ომი გამოუცხადა რუსეთს და ყველა ახალგაზრდა ხვალ დილითვე უნდა გამოცხადდეს „სამხედრო უფროსთან“. უფროსის კანცელარია თბილისის ვაგზლის მოპირდაპირე მხარეს მდებარეობდა.

ქალაქიც და სოფელიც დაიცალა ხალხისაგან. სახელოსნოში დავრჩით მე და მამაჩემი. ქუჩებში პოლიცია აწყობდა მანიფესტაციებს, შავრაზმელებს მოჰქონდათ მეფის პორტრეტი და ეკლესიიდან გამოტანილი საეკლესიო დროშები. გაძახობდნენ მონარქისტულ ლოზუნგებს. მათ წინ უბნის ბოქაული მოუძღოდათ. მუშაობა სახელოსნოებში ძალზე შენედა. არ იშოვებოდა სურსათ-საწოვაც და საქონელი.

ოსმალეთის ფრონტზე მიმავალი ჯარისკაცები იპარებოდნენ ყაზარჩებიდან და სვამდნენ ღვინოს, ხოლო ვისაც ფული აღარ ჰქონდა, ყიდდა თავის ტანსაცმელს, ჩექმებს. გახშირდა ჩხუბი, აყალბაყალი, ძარცვა-გლეჯა. მაშინ გამოვიდა კანონი, რომლის ძალითაც აიკრძალა ღვინის გაყიდვა. პოლიციამ დალუქა სამიკიტნოები და სირაჯთა ღუქნები. არავინ ფიქრობდა ღუქნების მოხატვა-გალამაზებაზე. ნიკო ფიროსმანაშვილი დარჩა უმუშევრად. იგი ხშირად მოდიოდა სახელოსნოში, ძალიან ებრალებოდა მამაჩემი, რადგან მისი შვილები ჯარში იყვნენ გაწვეულნი.

ომი გრძელდებოდა. მშრომელი ხალხი დიდ გაჭირვებას განიცდიდა. ფიროსმანაშვილიც მთლად უმუშევარი დადიოდა. იმ წელიწადში რიყეში მხოლოდ „ლუქმას“ დაუხატა შუშაბანდზე და ქუჩის ფარნის შუშაზე წარწერები რუსულ ენაზე და ხელთათმანები წარწერით: Мытьё перчаток. ფიროსმანი აღარ ჩანდა კარგა ხანს, არც „ჩაშკას ტრახტირში“ იძინებდა. ერთხელ მამაჩემმა ჰკითხა, თუ სად იყო ამდენ ხანს, რატომ აღარ მოდიოდა რიყეში; ფიროსმანმა უთხრა, რომ ერთმა ნაცნობმა დიღუბეში დაუთმო პატარა სათავსო და ღამეს იქ ათევდა.

ერთხელ ფიროსმანმა გვითხრა, რომ მასთან ვიღაც ნასწავლი ხალხი იყო და რაღაცას პირდებოდნენ. ჩვენ გაგვეხარდა, იქნებ, ეშ-

ველოს ამ კაცს, „იქნებ სადმე სამუშაოდ მაინც დაგაყენონ“, უთხრა მამაჩემმა.

გადიოდა დრო, ომს ბოლო არ უჩანდა. თბილისი აივსო ლაზარეთებითა და დაჭრილებით. 1916 წელს გარდაიცვალა საღებავებით მოვაჭრე მალაზიის პატრონი პაპოვი (პაპაიანცი) და დაიკეტა მისი მალაზია. ორივე ნოქარი — სერგო და მიშა — („პაპუა მიშა“) — უმუშევრად დარჩნენ. „პაპუა მიშამ“ ერთი ნაცნობი ექიმის დახმარებით ძლივს იშოვა სამუშაო. იგი ორცხენიანი, დახურული, ოთხთვალა ეტლით თბილისის საავადმყოფოებს ემსახურებოდა. ეტლზე ორი კაცი იჯდა. მათ მოვალეობას შეადგენდა საავადმყოფოებისა და ლაზარეთების უპატრონო მიცვალებულთა დასაფლავება.

1916 წელი დადგა. ფიროსმანი ისევ უმუშევრად იყო. პაპოვის მალაზიის დაკეტვის შემდეგ, თუკი საღებავები დასჭირდებოდა, ძმები საფაროვების საღებავების მალაზიაში ყიდულობდა, რიყეში.

ერთხელ მოვიდა ფიროსმანი და ჩვეულებისამებრ ამოიღო ქართული გაზეთის „სახალხო ფურცლის“ საკვირაო სურათებიანი დამატება და ირონიული ღიმილით გვაჩვენა მასში მოთავსებული სურათი. სურათზე დახატული იყო ძალზე ღარიბად ჩაცმული, ფეხშიშველა ფიროსმანი, რომელიც ხატავს ჟირაფს. იქვე, გვერდით მდგომი კაცი კი ეუბნება სამოც წელს მიღწეულ ფიროსმანს: „უნდა ისწავლო, ამოვიღო... შენს ხანაში მყოფს კიდევ ბევრის შექმნა შეუძლია... ერთი ათი-ოცი წლის შემდეგ კარგი მხატვარი გამოხვალ... აი, მაშინ გაგზავნით ახალგაზრდათა გამოფენაზე...“

საწყალ ფიროსმანს რაღაცა იმედი ჰქონდა, რომ ვინმე მადლიანი კაცი დაეხმარებოდა თავისი საყვარელი ხელობით ლუქმა-პურის შოვნაში, მაგრამ იმათ, ვისი იმედიც ჰქონდა, მასხრად აიგდეს და დარჩა მარტოდმარტო ამ უბედურ ცხოვრებაში. სასოწარკვეთილმა ფიროსმანმა მამაჩემს უთხრა: — „ოცი წლის მერე მპირდებიან, ვითომ გამოფენას გაგიმართავენო. რა მაქვს და რა უნდა გამოვფინო, სამიკიტნოს კედლებს ზომ არ ავიცილებ და არ მივიტან მასზე დახატულ სურათებს. ან ოცი წლის მერე“ ... ხელი ჩაიქნია და თქვა ხალხური ანდაზა: „გაზაფხულზე იონჯა მოვა და გაძლებიო.“

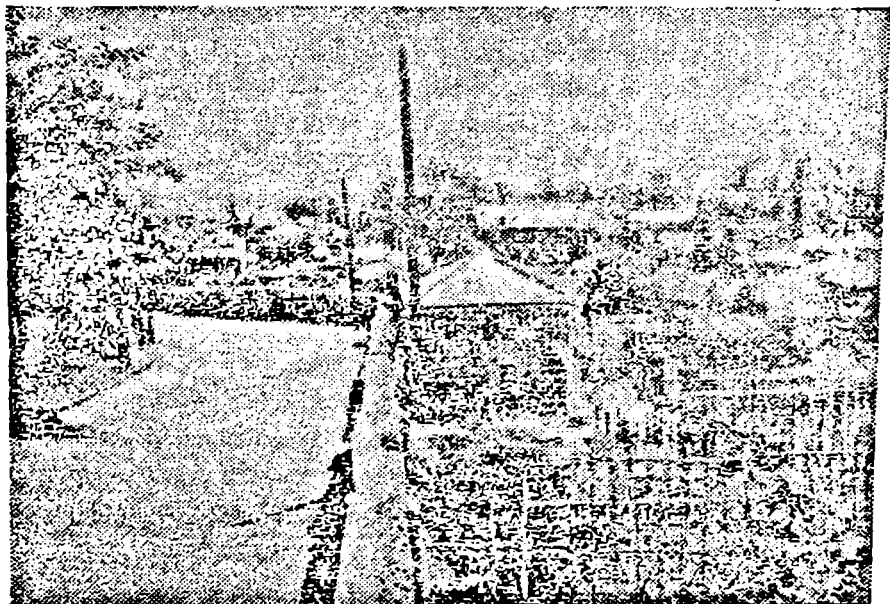
მე გავუწოდე ფიროსმანს მისივე მოტანილი სურათებიანი დამატება, მაგრამ არ გამომართვა და უთხრა მამაჩემს — „იყოს ეგ გაზეთი სახსოვრად იმისა, თუ როგორ შეიძლება ადამიანის მასხრად

აგდება. ეჰ, რაღა ვთქვა ახლა, რის იმედით უნდა იცხოვროს ადამიანმა.“

1918 წელს თბილისში „ისპანკის“ ეპიდემია მძვინვარებდა. ომი-საგან ქანცგამოლეული ხალხი სამედიცინო დახმარებას მოკლებული იყო. არც წამლები იშოვებოდა ქალაქში. გახშირდა სიკვდილიანობა. ხშირი იყო შემთხვევა, რომ გარდაცვლილის რელიგიური წესით დასაფლავების საშუალება არ ჰქონდათ. მაშინდელი კანონით, სასაფლაოზე საფლავის ადგილები იყიდებოდა. ზოგ ჰირისუფალს კი არ ჰქონდა მიწის ნაკვეთის ყიდვის საშუალება. გარდა ამისა, ბევრი დაქრილი იხოცებოდა ლაზარეთებში. ამის გამო ავლაბარში არსებულ წმინდა მოციქულთა პეტრე-პავლეს ეკლესიის სასაფლაოს კედლის გადაღმა, აღმოსავლეთ მხარეს, ე. წ. საჭიდაო გორის ძირში (იმ გორაზე იმართებოდა ავლაბრელ ფალავანთა კიდაობა) დაიწყეს უპატრონო მიცვალებულთა დასაფლავება.

...ერთ დღეს მეც აღმოვჩნდი ამ სასაფლაოზე, როცა გარდაცვლილი უპატრონო მეზობლის საზიდარს გამაყოლეს მოპატრონედ. მომცეს ფული და დამავალეს მიმეცა იგი იმ ორი მუშისათვის, რომლებმაც გათხარეს საფლავი, აგრეთვე საზიდრის პატრონისათვის. მე ეკლესიაში ვიყიდე სანთლები და მოვიყვანე მღვდელი, რომ ქრისტიანული წესი შეესრულებინა. ვიდრე იგი ლოცულობდა მიცვალებულთან, დავინახე, რომ სასაფლაოს კარების მოპირდაპირე მხარეს იდგა ოთხთვალა საზიდარი, რომლითაც საავადმყოფოდან მიცვალებულებს ასვენებდნენ. საზიდრის მეეტლემ დამინახა, მიცნო და ჩემთან მოვიდა. ეს იყო „პაჭუა მიშა“. მიშამ მითხრა: „ვასო, იცი, საწყალი ნიკალა მომკვდარა და უპატრონოდ ვასაფლავებო“. მე შემეცოდა საწყალი ადამიანი და ეუთხარი: „თუ არ დაგიმარხია, მაჩვენე-მეთქი“.

მღვდელი განაგრძობდა წირვას, მე და მიშა კი მივედით მის საზიდართან. მან ერთ-ერთ შეულებავ კუბოს ახადა თავი და მაჩვენა ფიროსმანი. იგი ძალზე გამხდარიყო და ყვითელი ფერი ედო. მე ძლიერ შემეცოდა საწყალი ნიკალა, რომ ასე უპატრონოდ და დაუტირებლად იმარხებოდა. გადავწყვიტე, ნიკალაც მეწირვინებინა მღვდლისათვის... მიშა გავაფრთხილე, შეეჩერებინა დასაფლავება, ვიდრე მღვდელს არ მოვიყვანდი. მანამდე ის და მისი დამხმარე სხვა მიცვალებულებს ასაფლავებდნენ. მღვდელმა კიდევ ხუ-

თბილისი, პეტრე-პავლეს სასაფლაოს გვერდით არსებული ქუჩა. ვასო ჩა-
ჩანიძის მიხედვით 1918 წ. აქ დაუსაფლავებიათ ფიროსმანი.

თიოდე წუთი განაგრძო ლოცვა, და როდესაც დაამთავრა, მე ვთხო-
ვე — „მამო, გთხოვთ, აი იქ, ახლოს სხვა მიცვალებულია“. მღვდე-
ლი შეჩერდა, გაუკვირდა და მკითხა. „ვინ არის ეგ გარდაცვალებუ-
ლი?“ „საწყალი მხატვარია, მამო, ნიკალა ჰქვია, ქართველი კა-
ცია, ქრისტიანი“. იგი გამეცა. მიეცევანე ფიროსმანის კუბოსთან.
დავანთე ნამწვი სანთლები და დაიწყო წირვა და საფლავის კურთხე-
ვა. მღვდელი ხელმეორედ შემეკითხა ფიროსმანის სახელს, რათა
ლოცვაში მოეხსენებინა. „ნიკოლოზი, მამო“, ვუპასუხე მე. მღვდელ-
მა დაასრულა წირვა, სამჯერ მიაყარა მუჭით მიწა და გაემზადა წა-
სასვლელად. მე მივეცი ფული მღვდელს და დიაკვნს და ორივენი
გაემართნენ გალავნის კარებიდან ეკლესიისაკენ.

„პაჭუა მიშამ“ და მისმა დამხმარემ დაახურეს კუბოს თავი და
ჩაუშვეს საფლავეში. ორივენი გაკვირვებული იყვნენ, რომ მე მღვდე-

ლი მოუყვანე და ვაწირვინე, რადგან მათ პრაქტიკაში ასეთი რამ არ ხდებოდა. ორივენი მიწას აყრიდნენ და თან გაიძახოდნენ: „ღმერთმა აცხონოსო“. დაამთავრეს მუშაობა. „პაჭუა მიშამ“ სასაფლაოს შიგნით მონახა რიყის ქვა და ფიროსმანის საფლავს ჩაურჭო მიწაში, ნიშნად.

როდესაც სახელოსნოში დაებრუნდი, ყველაფერი ვუამბე მამაჩემს და ივანე აბაევს. მალე მთელმა რიყის ხელოსნებმა და მიკიტნებმა გაიგეს ნიკალას მწარე ბედი. მამაჩემმა ორიოდ კვირის შემდეგ, აღდგომის მეორე დღეს, გაამზადა პურ-მარილი, ტიკი ღვინოთ გაავსო და „პაჭუა მიშას“ დაუძახა. მამაჩემი, მღებავი მიხაკა ღრუბელაძე, იასე ვარსიმაშვილი, ჩემი ძმა დავითი და მე გავემართეთ პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე. მე და „პაჭუა მიშამ“ მივიყვანეთ ყველანი საფლავთან, ამოვალაგეთ კალათიდან სასმელ-საჭმელი და, როგორც წესი, სუფრა გავშალეთ ზედ საფლავზე. ფიროსმანის შესანდობარი დაილია, ყველა ასხამდა ღვინოს ნიკალას საფლავს, რის გამოც ახლად დაყრილი მიწა წითლდებოდა. დავუძახეთ მღვდელს და ვაწირვინეთ.

ასე დასრულდა ფიროსმანის ცხოვრება და მოგონების ამბავი.

ფიროსმანის მეგობარი

(წიგნიდან „ჭაბუკები დარჩენენ მარად“)

მე ფიროსმანის ქუჩაზე ვცხოვრობ
და ყოველ დილით ვხვდები ნიკალას...

ლადო ასათიანი

I

ვინც ოციან წლებში თბილისის სადგურის ახლომახლო ცხოვრობდა, ანდა ამ უბნიდან ხშირად დადიოდა — ფიროსმანისა და საბჭოს ქუჩის გავლით — ყოფილი ავჭალის მოედნამდე, მას შეუმჩნეველი როდი დარჩებოდა ერთი მაღალ-მაღალი, ნაყვავილარი ბრმა მოხუცი.

ზამთარ-ზაფხულ ძველთაძველი ფარაჯა ეცვა, მუდამ თავშიშველი და უყავარჯნო იყო. ხანდახან ეზო-ეზო დადიოდა და ძველ ქალაქურ სიმღერებს მღეროდა. ერთ ხანს დიდი უღალი ნაგაზი ჰყავდა თოკით გამოზმული, მაგრამ ვერ მიხვდებოდათ, ვინ ვის მიუძღვებოდა: ცალ-ცალკე დადიოდნენ, დაუბრებულეებივით.

იმ ბრმას გულზე თხელი ფიცარი ეკიდა, წარწერიანი: „შეეწოთ 75 წლის მოხუცს.“ ეზოში შესვლამდის, ალაყაფთან, ყოველთვის შეჩერდებოდა, თავის ფარაჯისფრად გაჟღალებულ თმასა და წვერულვაშს გულდასმით დაივიარცხნიდა, ფიცარს შეისწორებდა და ისე შედგამდა ფეხს კარებში.

უფრო ხშირად კი იდგა წელში გამართული (დამკდარი არ მინახავს) ამოჩემებულ ადგილებზე: ხან სადგურთან — კახეთის გზის-

კენ გამავალ კიბის თავში, ან ვაგზლის ქუჩაზე — რესტორან „სვეტის“ წინ, ანდა სასტუმრო „არარატის“ პირდაპირ, ახლანდელი საბჭოსა და ფიროსმანიშვილის ქუჩების შესაყართან. იდგა მდუმარედ და არავის აწუხებდა. მხოლოდ ის წარწერიანი ფიცარი მრავალმნიშვნელოვნად ეჭირა ორივე ხელში. და ისიც მინახავს: ფეხზე მდგომარეს ეძინა. ბრმა თვალები გახელილი ჰქონდა და ხვრინავდა.

გადასასვლელელებზე ყოველთვის თამამად გადადიოდა. ხანდახან გამვლელებიც წაეშვებოდნენ. ერთ დღეს პოეტ ტერენტი გრანელს ჩაევლო ხელი და ნაძალადევის ხიდიდან სადგურის მოედნისაკენ ჩამოჰყავდა... მერე რომ ვკითხე, ტერენტის თუ იცნობ-მეთქი, არაო, მითხრა, ბევრს წაუყვანივარ, ასეთი ვინმე არ მახსოვსო.

ერთხელაც დიდი წვიმა იყო. ის კი ისე თავშიშველი და უყავარჯნო მიაბიჯებდა წვიმასა და ტალახში საბჭოს ქუჩაზე, ნაძალადევიდან მოვარდნილ ნიაღვარში მუხლამდე შეტოპა და მოედანზე ჩამომდგარ ტრამვაის მე-3 ნომერში თვალხილულივით ავიდა. მაშინ აქ, ყოველი მცირეოდენი წვიმის დროსაც კი, კარგა მოზრდილ მდინარესავით მოჰქონდა ღვართქაფს ყველაფერი, ჯერ კიდევ არ იყო ამ ქუჩის ქვეშ გაყვანილი წყალგამტარი კოლექტორი.

II

მახსოვს, ერთ დილას ჩვენს ეზოში შემოვიდა, მსროლელთა ქუჩაზე. ჩითის კაბიანი ფეხშიშველა გოგონა შემოუძღვა. მოხუცი დადგა აწ განსვენებული ძველი რკინიგზელის — ილიკო ნემსაძის ახლადდარგულ თუთასთან, მობაიათე სპარსელივით მარჯვენა ლოყასა და ყურზე ფართო ხელისგული ისე ჩამოიფარა, თითქოს რაღაც შორეულ ამბავს უსმენდა, და ბებრული გაბზარული ხმით დაიწყო:

გემი ზღვაში არ რჩება,
სული ტანში არ რჩება,
სიცოცხლეს ვილა ჩივის?
საყვარელი სხვას რჩება...

კისერმოღრეცილს თავი მაღლა ჰქონდა აწეული, ამომშრალი, თეთრად გამოცივებული თვალები ცისკენ მიეპყრო. ახალგაზრდუ-

ლად ხუჭუქა თმა და წვერ-უღვაში არ შეჰფეროდა ავი სენისაგან დაჩენჩილ და მძიმე ჯაფით მოღლილ მის ჩაშავებულ სახეს.

ჩვენი ეზოს უხუცესი ბინადარი და თავკაცი კოლა უხურგუნაშვილი კარგა ხანს ჩაციებით უცქერდა მომღერალ მოხუცს, შემდეგ დინჯად ჩავიდა კიბეზე, პეშვში ხურდა ფული ჩაუყარა და უთხრა:

— შენ ის ვანუა არ ხარ, აქ, მეიდანზე, ყვავილებს რომ ყიდდა? მოხუცი უფრო გასწორდა წელში და გარკვევით თქვა:

— თუნდ მასეც იყოს! მაგრამ მე ვანუა აღარა ვარ... მეყვავილე ვანუა კარგა ხანია მოკვდა და დასამარდა. ახლა მომღერალი ვარ.

აღარ უმღერია. ეზო დასტოვა.

ასე დადიოდა იგი ათეული წლის მანძილზე. ბევრი რამ შეიცვალა თბილისში. მოხუცი კი უცვლელი დარჩა: იგივე ფარაჯა, იგივე ფიცარი და ზედაც ის წარწერა უცვლელად: „შეეწიეთ 75 წლის მოხუცს“... თუმცა ახლა, ალბათ, ოთხმოცდაათ წელსაც იქნებოდა მიღწეული. იგი ომის წინა წლებშიც ცოცხალი იყო და ისევ ისეთი იყო. მხოლოდ ხუჭუქი თმა წამოეზარდა და გრიელი წვერიც ახლა თითქმის ფარავდა იმ ფიცარს...

III

1938 წლის 10 ივლისს დილით მირზა გელოვანი და გაბრიელ ჯაბუშანური ლადო ასათიანთან მივიდნენ ლელაშვილის ქუჩაზე. წინა საღამოს მირზას თიანეთიდან უმცროსი ძმა — თემური ჩამოუვიდა სოფლური სანოვაგით. ახლა პატარა სამძეკაცო არიფანას აპირებდა თავის ბინაში — მეღიქიშვილის ქუჩაზე. ლადო წამოიყვანეს, ყოფილი მაღაქნების ბაზარში შეიარეს და ხილითა და მწვანილით დატვირთულნი ტრამვაის უცდიდნენ.

ის ბრმა მოხუცი ტრამვაის ხაზზე გადმოდიოდა. მაგრამ ისეთი მოძრაობა იყო, ძლიერ უჭირდა გადმოსვლა. მირზა გაექანა, ხელი ჩაჰკიდა და ფრთხილად გადმოიყვანა ჩვენკენ. მოხუცმა მაგრად ჩაავლო ხელი და უთხრა:

— ღმერთი დაგიმადლებს. ეტყობა, კარგი ჭეელი ხარ! ვინ ხარ? რას აკეთებ? რა მოხელე ხარ? რა გქვია?

მირზა იღიმებოდა. აღარ იცოდა, რა პასუხი გაეცა ამდენ შეკითხვაზე. ლადო წამოეშველა.

— ძია კაცო, ეს პოეტია. ლექსებს წერს. სახელად მირზა ჰქვია. ჩვენც პოეტები ვართ, მისი ამხანაგები...

მოხუცმა კიდევ უფრო ჩასქიდა ხელი მირზას და სადღაც შორს მიაშტერა დაშრეტილ თვალთა თეთრი გუგები.

— მირზა... — თქვა მან. — კარგი სახელია... ალბათ კარგ ლექსებს წერს. ლექსები ნიკოს უყვარდა, ჩვენს საწყალ ნიკალაის. ერთ დროს მეც მიყვარდა ლექსები. ნიკალაი ვან იყო? თქვენ არ იცით? აი, ამ ქუჩაზე ცხოვრობდა, იმ სასტუმროში ხატავდა...

და შეუცდომლად მიათითა ფიროსმანის ქუჩას და ყოფილ სასტუმრო „არარატს“ (ახლა ის საცხოვრებელი სახლია, ქვემოთ კი მაღაზიებია მოთავსებული, ფიროსმანიშვილის ქუჩაზე, მე-14 ნომერში).

ქუჩას მისი სახელი ჰქვია. აქ ცხოვრობდა და აქედან დაიკარგა მისი გზა-კვალი... — განაგრძობდა მოხუცი.

— როგორ, თქვენ იცნობდით ნიკო ფიროსმანიშვილს? — ერთხმად წამოიძახეს მირზამ და ლადომ.

— ჩემი დოსტი და ძმაკაცი იყო ცხონებული, — გვითხრა მან და შემდეგ თავისთვის ჩაილაპარაკა: — ტრამვაი მოდის. ხმაზე ვატყობ, მე-14 ნომერია, სადგურში უნდა წავიდე.

მეტი ჩვენთვის ხმა არ გაუცია მაშინ და უკვე ჩამომდგარ ტრამვაის ვაგონში აბობლდა.

— რამდენჯერ მინახავს ეს მოხუცი, სადღაც ჩვენსკენ ცხოვრობს. ხშირად ყუბანის ქუჩიდან გამოდის, — თქვა ლადომ. — მაგრამ ყურადღება აღარ მიმიქცევია. ნახე, ვინ ყოფილა? ფიროსმანის ნაცნობი! უსათუოდ უნდა მოვნახო და ვაამბობინო, რაც იცის...

IV

იმ მოხუცის ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ნაამბობს ორივენი ვიწერდით. ძალზე უთავბოლოდ მოგვითხრობდა, ხშირად ავიწყლებოდა და ერთი მთლიანი გაბმული ძაფი აღარ იყო მისი მოგონება. ეს ჩანაწერი შემდეგ შევაერთე და ეს გამოვიდა.

— ახლა რომ მხედავთ, იქნებ არ დაიჯეროთ, მაგრამ ერთ დროს. ბევრი ბიჭი ვერ მჯობდა, — ამბობდა ის ჯაფარიძის სკვერში მერხზე მჯდარი, სადაც „შევისწარი“ ლადო ასათიანმა და მე იმ პირველი შეხვედრიდან სწორედ ერთი კვირის შემდეგ. იჯდა იქ და ჟღალ ნაგავს პურის ნატეხებს უყრიდა.

ბევრი ხვეწნით, როგორც იყო, დავითანხმეთ ეამბნა რაიმე ნიკო ფიროსმანზე. დიდად იუარა, აღარაფერი მახსოვსო, მალე ასი წლისა ვიქნებიო, თუმცა იმ ფიცარზე კელავ ჰქონდა ის უცვლელი წარწერა. ძლივსლა კი აჩნდა, მაგრამ ამოკითხვა მაინც შეიძლებოდა. თანაც, როგორც გამოირკვა, ბევრი რამ ახსოვდა და იცოდა კიდევ.

— ჩემი სახლ-კარი აღარ მახსოვს, რაფერი იყო და როგორი. აქედანაც შორსაა, დიდი ხანია არ მინახავს, — დაიწყო მან. სვენებ-სვენებით ლაპარაკობდა, თან ჯიბიდან პურის ნატეხებს იღებდა, ძაღლს აჭმევდა და თავზე ხელს უთათუნებდა:

— ამას „სამპრიშოლა“ ჰქვია. ასე შეარქვეს ჩემმა ძმაკაცებმა, რადგან თვითონ მოვიდა ჩემთან და მომეკედლა. ჩემი სახელი და გვარი კი არ მინდა მოვიგონო, რად გინდათ? თუ ძალიან გსურთ, უშანგი სვანი დამიძახეთ. ახლა სულ ერთია. ჩემი ხორცი საჭმელად არავის გამოადგება და ძვლები ვის რად უნდა! მე უშანგი სვანი ვარ...

V

ასე ეძახდნენ თურმე პატარაობისას, როცა ლორთქიფანიძეების ოჯახში მიუყვანია სვანეთის მთებიდან საჩინოში ჩამოსულ მამამისს. კვირია ჰქვიაოდაო, ამბობდა მოხუცი. ვინ მთვლის, რამდენი საყენი წისქვილის არხი გაუთხრიათ, რამდენი ქცევა მიწა გადაუბრუნებიათ ზამთრის ღლეებში! მთელი იქაური ვენახები მე და ჩემი ამხანაგების ბარ-ნიჩბებით გადაბრუნებულ მიწაზეა დარგულიო, იგონებდა იგი. მერე, ერთ ზამთრის პირას, საშოვარზე ჩამოსული კვირია სვანი ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა. გაზაფხულამდე დამარხული იყო სამების სასაფლაოზე, შემდეგ ნაწილ-ნაწილ დასჭრეს, ყუთებით ცხენს აჰკიდეს და მშობლიურ მთებში წაასვენეს. მეორე ზამთარში უშანგი მარტო ჩავიდა იმერეთში და სულ დარჩა. იქ. უღედმამოს გული აღარ მიუწევდა სვანეთში.

იმ ლორთქიფანიძეს ჰყავდა უშანგის კბილა ძმისშვილი, შალვა. ის ქუთაისში სწავლობდა, მაგრამ მდიდარი ოჯახის იმედით სწავლას თავი მიაწება და ხელი მიჰყო ქეიფსა და დროს ტარებას. ძალიან დაუშვებობრდა „უშანგი სვანს“ და ერთ წუთსაც აღარ შორდებოდნენ ერთმანეთს. ერთხელ, როცა შალვა და მისი ამფსონები აჯამეთის ტყეში ბალაღათისკენ მიმავალ ფოსტას დახვდნენ და ერთი ყუთი ფული გაიტაცეს, უშანგიც თან ახლდა თანშეზრდილ ლორთქიფანიძეს. კაი ხელტორიანი ბიჭი იყო და უმისოდ ძლიერ გაუჭირდებოდათ საფოსტო ეტლის მცველებთან შებრძოლება. მაგრამ შეხლა-შემოხლაში შალვას ცალი კალოში დაეკარგა და ადვილად მიაგნეს მძარცველთა კვალს: იმ კალოში შალვას სახელისა და გვარის თითბრის ბრჭყვიალა ინიციאלები იყო ჩასმული. გავლენიანი ნათესაების დახმარებით შალვა ქუთაისის ციხეში დატოვეს, უშანგი სვანი კი ასტრახანის გუბერნიაში გადაასახლეს.

VI

— რაც მერე გადაწხდა, ჯოჯოხეთს არ იქნებაო, — განაგრძობდა იგი. — მტანჯეს და მაწამეს. ველარ გავუძელი და გავიბარე. ერთ ზანს ტყე-ტყე ვიმალებოდი, სოკოსა და ხის ქერქს ვჰამდი, მხეცს დავემსგავსე. მერე ზღვის პირას მივალწიე. ერთმა მეთევზემ მომიხერხა და ნავით ასატრაში გამიყვანა. ათი წელი სპარსეთში ვიცხოვრე. ღონიერი ვიყავი და მუშაობა შემეძლო. სულ მოჯამაგირედ ვუდექი მდიდარ ბეგებს. მაგრამ ჩემიანს ვერსად ვხედავდი, გული მიკედებოდა. ქართული მაგიწყდებოდა. იქ ველარ დავრჩი და ჯულფაში ჩამოვედი. ორ წელიწადს იმ ქალაქში ბაზარ-ბაზარ წყალს ვყიდდი და ისე ვირჩენდი თავს. შემდეგ პაჯი-ქაბულში რკინიგზის დარაჯად დავდექი. ბედად სადგურის უფროსი იმ საჩინოელი ლორთქიფანიძის ნათესავი თუ მოყვარე აღმოჩნდა. მან შემიცნო, დიდად მეხმარებოდა. როცა ის განჯაში გადმოიყვანეს, მეც გამოვეყევი და მემისრედ დამნიშნა სადგურზე. მიხაროდა, საქართველოს რომ ეუახლოვდებოდი, მაგრამ შიშიც დიდი მქონდა, ვაითუ ისევე დამიჭირონ-მეთქი.

იმ ჩემს კეთილისმყოფელ კაცს ერთ ადგილას არ აჩერებდნენ,

ხან სად უკრავდნენ თავს და ხან სად. განჯიდან ფოილოში გადმოიყვანეს, შემდეგ სკრაში, გრაკალში და ბოლოს, კასპში დავბინავდით. მე არ მიშორებდა. იქ რკინიგზის დარაჯიც მე ვიყავი, მეისრეც და მატარებლის გადამბმელიც, სადგურთან ხეხილის პატარა ბალი გავაშენე, ბევრი ხილი გვქონდა, მგზავრებს მივყიდდი და არხეინად ვიყავი...

რატომღაც სადგურის უფროსი დაუქვეითებიათ და სატვირთო მატარებლის გამყოლად დაუნიშნავთ. ერთ დღეს მან უშანგი სვანი მატარებელზე დაისვა და თბილისში თავის ნათესავ — კომერსანტ ნიკო ლორთქიფანიძესთან მიიყვანა. ამ ნიკომ გახსნა თბილისში პირველი ლუდის ქარხანა დიდი მთავრის (ახლა კამოს) ქუჩაზე და გერმანელ მრეწველ ვერტელთან ერთად ააგო სასტუმრო „ვერტცელი“ (შემდეგ „ევროპა“ ანუ „ნოე“ — ახლანდელი „რუსთავი“¹). მასთან სულ ფულის საშოვრად წამოსული ხელმოკლე იმერელი აზნაურობა მუშაობდა: ოფიციატებად, დახლიდარებად, მეფურგუნეებად. უშანგი ერთ ხანს ბოთლებს რეცხავდა ქარხანაში და თვეში 6 მანეთი და 1 აბაზი ეძლეოდა. მაგრამ ბოთლები არ იყო მისი საქმე. ხელლონიერი და მკლავმავარი უშანგი რეცხვის ნაცვლად უამრავ ბოთლს ამტვრევდა. ბოლოს თვალში მოუვიდა მდიდარ პატრონს და საკუთარ მცველად დანიშნა. დღისით ეტლის კოფოზე ეჯდა შეიარაღებული, საღამოს კი „ვიშიბალობა“ დაევალა თავის „როტონდაში“.

იმ „როტონდის“ ადგილას ახლა „დინამოს“ სტადიონია.

ამრევებსა და შფოთისთავეებს გასაქანს აღარ აძლევდა. ყველას ეშინოდა და ერიდებოდა ვიღაც „პირშავი ლეკისა“, როგორც შეარქვეს მას. კარგი სანახავი იყო ლეკურად ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილი და თავით ფეხებამდე იარაღში ჩამჭდარი, ლამაზ წვერულვაშიანი ბრგვე ვაჟკაცი... ნიკო ლორთქიფანიძე ასე აცნობდა ყველას: ეს ჩემი ლეკიაო.

— სვანი ვიყავი და გავიმერელდი. მერე გარუსებას გადავურჩი, მაგრამ სპარსეთში კინალამ გავეთათრდი... ახლა, ჩვენს თბილისში ლეკობა მარგუნა ღმერთმა და მთლად დავიკარგეო, — ჩაიდუდუნა ბრმამ. — დიდ პატივში ვიყავი. გავსუქდი, გადავსხვაფერდი. სახელი გამოვიცვალე. ვანოს მეძახდნენ. წინანდელი უშანგი მეც

¹ ახლა ამ შენობაში იუსტიციის სამინისტროა მოთავსებული.

აღარ მახსოვდა. პატრონს ამ ჩემს „სამპრიშოლასავით“ ერთგულად ვემსახურებოდი და კვლავ არხეინად ვგრძნობდი თავს, მაგრამ... ეჰ, ბრიყვის საგზალი მოკლეა, — განაგრძობდა იგი და ძაღლს საყელურს უსწორებდა.

— ერთ საღამოს მოქეიფეებმა უჩვეულო ღრიანცელი და აყალ-მაყალი ასტეხეს. მალე დაეაშოშმინე ისინი და ერთი მათგანი უშნოდ გავაპანდურე. ცოტა ზედმეტი მომივიდა. ის კი ვილაც დიდკაციის შვილი აღმოჩნდა. მამამისმა ხაზეინთან იჩივლა და ახლა მე არ ამცდა გაპანდურება. მაგრამ მთლად არ მომიძულეს და ფურგონზე დამსვეს. რაღას ვიზამდი, მეტი ჩარა აღარ იყო. ყოველ დილასა და საღამოს ლუდითა და სასმელებით სავსე ბოთლებს ჩამოვურიგებდი რესტორნებს, სამიკიტნოებს, სარდაფებსა და ფარდულებს. გრიალ-გრიალით დავაქროლებდი ჩემს ოთხცხენიან ფურგონს დიდუბიდან შუაბაზრამდი, სულ ჩემი იყო კუკია და მტკვრის გამოღმა ნაპირი. მთელი დღის ნამუშევარ ფულს საღამოობით ძმაკაცებთან ვხარჯავდი. გავიცანი მილეთის ბაღნი. ჩემი ამფსონები გახდნენ: მიკიტნები, სირაჯები, ყასბები, მოჭიდავეები და მოკრივენი.

VII

— ნიკო ფიროსმანიშვილი გოლა ჭიჭინაძის დუქანში ვნახე პირველად. შემდეგ ძალიან დავეგობრდით და ხშირად ვიყავით ერთად. გოლას სასტუმრო „არარატის“ ქვეშ რესტორანი ჰქონდა. ის „არარატიც“ მისი იყო და დიდ ფულს ატრიალებდა. ძალიან კარგი კაცი იყო. მეც იმ „არარატში“ დავიდე ბინა და ნიკალაც იმ სამიკიტნოში იჯდა დღენიადაგ. სულ კედლებს ხატავდა და ალამაზებდა. სხვა რამეებსაც ხატავდა. გოლას ძალიან უყვარდა ჩვენი ნიკო. ხატვის დროს დაადგებოდა თავზე და შავ-შავ ულვაშებს იგრებდა. მერე თვალს ჩაუკრავდა მზარეულ თედუას და ისიც პირდაპირ ქურიდან ცხლად გადმოღებული მათლაფით ბუღლამას ან ერთ თეფშ ყაურმას გამოურბენინებდა. თან პურსა და არაყს შემოუდგამდა სამფეხა მაგიდაზე. ნიკალა ცოტას წატეხდა პურს, ერთ კოვზ კერძს შეხვრებდა და ზედიზედ გადაკრავდა არაყს. ახლა კიდევ სხვა რამეს ხატავდა. გოლა კი ადგა თავზე და კვლავ ულვაშს იგრებდა. „ნიკო არ მომი-

შევდეს, არაყი არ მოაკლდეს, თორემ ვეღარ დახატავსო“, — ეტყოდა ხშირ-ხშირად თედუას და ისიც დაუხარებელი იყო.

თედუა მზარეულის გვარი ბრმამ ველარ მოიგონა. ხოლო ახსოვდა, ისიც ვანის რაიონიდან რომ იყო, იმ ლორთქიფანიძეების კარის მეზობელი. შალვასა და უშანგი სვანის ამბები დაწვრილებით ცოდნოდა, მაგრამ მეფურგუნე ვანუა უშანგი სვანად ვერ იცნო. ის კი უამბო: შალვას ქუთაისის ციხეში ტიფი შეყროდა და მალე გარდაცვლილიყო. ნიკო ფიროსმანიშვილმა იმ თედუას სურათი დახატა. ჟღალ ჩოხა-ახალუხზე წითელი ჯუბა ჰქონდა მოგდებული, თეთრკუშტულიანი შავი მაღალი ბოხოხი ეხურა და პირმრგვალ სახეს კოკობი უღვაში უმშვენებდა. თედუა ერთ გაზაფხულზე იმერეთში წავიდა. ის სურათი თან წაიღო. მერე აღარ დაბრუნებულა.

VIII

— ნიკალამ ჩემი სურათიც დახატა ერთი დიდი „კლიონკის სტოლსაფარზე“. კაი შესახედავი ვაჟკაცი ვიყავი. თორმეტი კაცის ღონე მქონდა, გაქანებულ ეტლს ვაჩერებდი. მუშტი-კრივში გასვლა ამიკრძალეს, შენი მუშტი კამეჩს სულს გააგდებინებსო. ნაცნობი ექიმი მყავდა, საყულიელი სამსონ ღიღიძე. ერთხელ კოტონებით ერთი კოკობი სისხლი გამართვა, ოთხი კაცის ღონე და ძალა დამაკლო. კრივში ისე გავედი, მაგრამ მაინც ვერავინ დამჯაბნა. ეს წვერი ასე გრძელი და ამფერი როდი მქონდა. გოგიტაშვილის სადალაქოში ერთი ჩემი დოსტი ანეტიქა დალაქი იყო. ხშირ-ხშირად შემეიკვარჰნიდა მოკლედ და შემილამაზებდა. ხელები უკანკალებდა. მუშტარი სულ შემოეცალა. მაგრამ ორიოდ თლაშოის რომ გადაჰკრავდა, კანკალი დაუცხრებოდა და სამართებელს ისე სწრაფად დაუსობდა კაცს სახეზე, თითქოს საქალამნე ტყავს ფხეკავსო. რაც უნდა დიდი ხნის გაუპარსავი წვერი ყოფილიყო, ერთი-ორი ჩამოსმით გააცლიდა მუშტარს. ეჩქარებოდა, არაყს ძალა არ გამოწელებოდა და კელავ არ ასტეხოდა ხელების კანკალი. ნიკო მასთან არ დადიოდა. თავს არიდებდა: მეშინია, ჩემამზემ, ერთხელაც იქნება, ყელს გამომღალრავსო.

ის ჩემი სურათი „არარატში“ ეკიდა. ვილაც ჩოლფოტმა ფრან-
10. მოგონებები ფიროსმანზე

ცუხმა წაიღო, ერთი ლოთი-ფოთი ვინმე იყო. ბევრი ფული ჰქონდა. ხანდახან, საღამოობით, მიუჯდებოდა მაგიდას, ერთ ხანს იტარებდა, იზღუქუნებდა. შემდეგ დასტა-დასტა ასიგნაციებს ჩაის ჰქიპაში ჩასტენიდა, ზევიდან ღვინოს დაასხამდა და ალბობდა. შემდეგ მაგიდის ქვეშ ჰყრიდა და ფეხით სრესდა. მერე მე და თედუა ავკრეფდით იმ ფულს, გავაშრობდით, გავაუთოებდით და კარგა ძალი თანხა დაგვიგროვდა. აი, იმ შტერმა იყიდა ჩემი სურათი. ძალიან მოეწონა, მართლაც, კარგი დახატული ვიყავი: იმ სურათზე ოთხცხენშებმული ფურგონი კი არ მოდიოდა, მოფრინავდა. ძლივს ვუმაგრებდი თავს გაგიჟებულ ცხენებს და მეც ძლივს ვიმაგრებდი თავს კოფოზე. ჩემი დიმიკიტონის ახალუხის კალთები ქარში მიფრიალებდა. დაფეთებული ხალხი აქეთ-იქით მიმოფანტულიყო და თვალეზადპარაწული გოროდოვოი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, სასტვენს უბერავდა. ...იმ ფრანცუხმა დიდძალი ფული ჩაუთვალა ხელში გოლა ჰიჭინაძეს. გოლამ ნიკალას შეაძლია ის ფული: ჩაიცივ, დაიხურე, რამე იყიდეო. ნიკალამ ხელიც არ დააკარა, ფულისთვის არ ვხატავო. გოლამ ძალით ჩაუტენა გულჭიბეში წითელთუშნინები. ნიკალა გაბრაზდა, რამდენიმე დღეს არ გამოჩენილა, აღარ ხატავდა, მშვიერი დადოდა. ბევრი კარგი დრო გამიტარებია მასთან.

IX

— ცერა თითი წაპრილი მქონდა. „გე-ვანუა“ შემარქვეს და ნამდვილი სახელი იმ ცერა თითივით დაეკარგე. თოქოს აღარც მახსოვს. არც სხვებმა იციან. ჩემი სურათიც ისე დაიკარგა, როგორც საწყალი ნიკალა. იქნებ ნიკოც ვინმე გარეწარმა ფრანცუხმა იყიდა და თან წაიყვანა, ვინ იცის... ის საბრალო ჩემზე მაღალი ტანისა იყო, მაგრამ სუსტი და ტარანივით ხმელი. აბა, რა დაემართებოდა, სულ არაფერს ჰამდა. სულ სვამდა და ხშირად ცივდებოდა. ტანზედაც თხლად ეცვა. ის რომ ხველებას ასტეხდა, მისი საცოდაობით ჯიგარი მეწოდა და გვერდები ამტკივდებოდა. ჩვენში უფროსი ვინ იყო, არ მახსოვს, მე ახლა ასე წლისა ვიქნები... კი, უნდა ვიყო... — დაბეჯითებით ჩაილაპარაკა მან, საუბარი შეაჩერა და გულზე ჩამოკიდებულ ფიცარი შეისწორა.

— ამბობენ, ნიკალა ერთ დროს მდიდარი იყო და მერე გაკოტრდაო. მე მისი სიმდიდრე არ მინახავს. ვერის დადმართზე რომ სარძეო ღუქანი ჰქონდა, ის ვითომ რა ღუქანი იყო. მთელი ღლე ფეხზე იდგა და ისე ვაჭრობდა, ფარდულის წინ, ღია ცის ქვეშ. ხანდახან ნახშირითაც ხატავდა, ჯიბეში ნახშირი ეყარა. ერთხელ ვილაყამ მოუტანა ზეთი, მუმია, შიფირვეზი და სხვა საღებავები. ის კაცი, მგონი, მხატვარი იყო. გახარებულმა ნიკალამ საღებავები მათლაფაზე ქალების გუნდა-ლახუსტაკით გალესა და ბევრი კარგი რამ დაჰხატა. მერე ცხენის ქურდ-ავაზაკი რომ დაჰხატა, ის ცხენი ჩემი ყარაჩაა. ყველა ცხენზე უფრო მიყვარდა. ამბობენ, ნიკოზე კარგი წიგნი გამოუციათო, ის ჩემი შავი ცხენი შიგ ყოფილა დახატული. მე წიგნს ვინ მაღირსებდა. მაინც ვერ შევხედავ. ნეტავი ერთხელ მაჩვენა, ნეტავი ერთი წუთით თვალში სინათლე ჩამდგომოდა და ის სურათებიანი წიგნი მენახა. საცოდავი ნიკალა, ვერაფერს მოესწრო. მერედა, რა საწყალი გულისა იყო და რა მიამიტი. თავისი ნახატების ყადრი არ იცოდა და სულ აქეთ-იქით არიგებდა, ფანტავდა და აბნევდა. ჩამოღლეტილი დადიოდა და სულ ერთსა და იმავეს ლილინებდა:

„ერთხელაც იქნებ მოვევლები, მივეზარები მიწასა, —
გულსა და გრძნობას შევუტრევ ცივი სამარის ქვიშას...“

ბავშვები დასცინოდნენ და ამწარებდნენ. როცა მასთან ვიყავ, ვერაფერს უბედავდნენ.

ერთ კვირას სულ დაიკარგა, აღარსად ჩანდა. მთელი ჩვენი უბანი შევაწრაღლე, მის კვალს ველარსით მივაგენ.

კაი ძმაკაცები მყავდა. მოქიდავეები — ლადო ხეჩინაშვილი და ვანუა აბულაძე ანუ ქიზიყელი კამბეჩოა. ხელტორიანი ბიჭები იყვნენ, ჩემსავით. ერთიც — შავუა ყასაბი. შავი იყო და შხამიანი. შავუას ვეძახდით, თორემ ისე ფირანა ერქვა. დიდი მსმელი იყო და ლოთობდა. მისი ვერცხლის ქამარის გობაკში ერთი კვარტი ღვინო ჩაეტეოდა. ქამარი მუცელზე არ წვდებოდა და ჯაჭვით ჰქონდა ჩაგდებული. ის შავუაც კარგი ვინმე იყო. ნიკოს სულ ეხვეწებოდა, ერთი ჩემი კარტინკა ფატრეთი დამიხატეო. ფულს ბლომად აძლევდა,

არაყს სთავაზობდა. ნიკომ რატომღაც ამოიჩემა, არ უყვარდა. ლო-
თებს არ ვხატავო, შენ ნამდვილი მოქეიფე არა ხარო. მისგან არც
ფული მიიღო, არც არაყს წაეკარა. — ჰე, შენაო, ეგეთი უგულო ნუ
ხარო, შეილოსან, თორემ ერთხელაც იქნება — შენოჯდება ძაღლის
მწერი მაგ ხრიკიან თავზედაო, — ღიმილით ეტყოდა შავუა. ნი-
კომ მაინც არ აუსრულა წადილი. მგონი, ერიდებოდა. შავუა ერთი
კოთხიჯი ვინმე იყო და თავიც პოსლიკა ჰქონდა.

ჰოდა, იმ შავუამ მითხრა: ეგ შენი ნიკო უბაზფოროთოდ დაწან-
წალებდა და სადღაც დაიპერდნენო. მერე ხეჩინაშვილმა მოიტანა
მართლაც ამბავი: გუშინამ დესეტნიკებს ქუჩაში დაუტყვებიათ და
ახლა გაღმა ჰყავთო.

ელამ ნიკასთან თითო კვარტი გადაეკარით. ისინი ფურგონზე
დაესხი და გრიალ-გრიალით მივადექით შუა ბაზარში უჩასტრის
პრისტავს. შავუამ ის ვერცხლის ქამარი მოიძრო და პრისტავს მიუგ-
დო. ას მანეთზე მეტი ღირდა. ქამარი გირაოდ მივეცით და ნიკალა
თავლებში გამოვართვით. კოფოზე შემოვისვი, ცხენებს მათრახი გა-
დავუქირე, მიწას დავაკალი, მეტეხის ხაღზე ოთხამოლებით გავაქ-
როლე ჩემი ფურგონი, მთელი კუკია გადავიჭირით და გორგიჯა-
ნოვის ბაღში, მტკვრის პირისაკენ ჩავუხვიეთ. შემდეგ რუხულზე ვი-
ქეიფეთ. ...ნიკალამ მაინც არ დახატა შავუა...

X

— შავუა ადრე მიიცვალა, კუკიაზე დავმარხეთ. საფლავს, ზედ
კუბოს თავთან, ერთი რკინის მილი დავატანეთ, და ყოველ აღდგო-
მის მეორე დღეს მივდიოდით, ცხვარს დავკლავდით, მწვადებს ავა-
გებდით. მწვანილი, ნოთალი, შოთი პურები ბლომად იყო. თითო
ყანწს ღვინით შევივსებდით და იმ მილში შავუას ჩავძახებდით:

— წამოდექ, ბიჭო შავუა, შენი დოსტები მოვსულვართ, ტიკ-
პორით ღვინო მოგვიტანია, ნიკალაც მოგვიყვანია, შენი სურათი
უნდა დახატოს... — თან ყანწით ღვინოს მილში ჩავუხამდით და
კვლავ ჩავძახებდით: — შენც შესვი, გაამოს, იმ ქვეყნად მწყურვა-
ლი არ დარჩე, ნუ იღარდებ, ჩვენც მალე გეწვევით, ვნახოთ, რა მას-
პინძლობას გავგიწევ-თქო.

შილის ბოლო ზედ შავუას პირთან იყო დასული და გვიჩაროდა, ისიც რომ ცლიდა ყანწებს...

ნიკო იცრემლებოდა, მკერდში მჭილს იბაგუნებდა და გაიძახოდა:

„ჰა, ბეჩავო ჩემო თავო, რა ვიცოდი თუ ასე მალე მოკვდებოდაო“. მერე ერთი დიდი სურათი დაჰხატა, მეიდანზე რომ ოზმანაშვილის დუქანი იყო, იქ ეკიდა. ეს კარგად მახსოვს: შავუას საფლავის ლოდს მოქეიფენი უსხედან. ლოდზე შავუა ზის, ხელში ყანწი უჭირავს და თვალდაჰყეტილი გაოცებული იყურება: მკვდარი ვარ, საიქიოდან დავბრუნდი, თუ ეს რა ამბავია ჩემს თავსაო. განზე ყოჩების კიდაობაა გამართული და ერთი კუდბუთქა ნაგაზი შავუასათ თვალდაჰყეტილი და გაოცებული მისჩერებოდა მათ: იქვე ბაგრატას დასტა სეფილს უკრავს... შავუა ცოცხალივით იყო, პოსლიკა, დიდ ჩუმპიანი, ლოდზე ძლივს ეტეოდა... თვალს ვერ მოაშორებდი.

კვირაცხოვლობას ქირიანთხევში — მახათასთან — კრივი იმართებოდა. იქ ძალიან დავებგვე ერთი ცნობილი მოკრივე, გვარი აღარ მახსოვს. ამბობენ, მთაწმინდელ მეჩექმეს — ცხრაფეხაანთ სტეპკუას სცემაო. იმ სტეპკუას მომრევი კი ბევრი არ იყო ჩვენს ქალაქში. ერთ ხანს კარგად ვაგუნდავე. ფეხზე ველარ დგებოდა და სულ აქეთ-იქით ქანაობდა, მაგრამ მაინც მიძალიანდებოდა, მერე გამეტებით გავკარი ქისტი... ნიკალამ ესეც დაჰხატა. დიდ კარტონზე იყო. ძალიან მგავდა. საყვავილე ფარდული რომ გავხსენი, იქ მქონდა დაკიდებული, ჩემი ავადმყოფობის შემდეგ ველარ ვიპოვე...

ნიკალას „ვეფხისტყაოსნის“ კითხვა უყვარდა. უფრო ის უყვარდა, როცა სხვის კითხვას უსმენდა. ბევრჯერ მინახავს, გოლას მზარეული თედუა კითხულობდა და ნიკალა უსმენდა. ბევრი ლექსი ზეპირად იცოდა და თავისთვის ლილინებდა. რამდენიმე სტრიქონი მეც დავიმახსოვრე. ყველაზე ხშირად იმეორებდა სიტყვებს:

„მოყვარებთან ვარდის კონა გულსა მკრა და დამიწყულულა,
იგი ფიცი, ჩემგან სრული, მან აღარა გამისრულა...“

ამას რომ წარმოთქვამდა, თვალები ცრემლით აეცებოდა და დიდხანს იყო გარინდებული.

ცხრას თოთხმეტში, გერმანიასთან რომ ომი დაიწყო, იმ ომში ცხენებიც წაიყვანეს. ჩემი ყარაჩაც წამართვეს და სხვებიც ზედ მია-

ყოლეს. მეყვავილეობა დაეწყო. ჯერ კალათით დამქონდა ქუჩებში და ეზო-ეზო, შემდეგ ოზმანაშვილის დუქნის პირდაპირ პატარა ფარდული გავხსენი. ჩემისთანა გეორგიელები და ყაყაჩო მთელს თბილისში არ მოიძებნებოდა. იმ ექიმმა დიდიძემ, ჩემი თხოვნით, ჭიხაიშიდან ნიკო ნიკოლაძის ბაღის შვეიცარული ვარდის ნერგები ჩამომიტანა. აჭამეთის ქუჩაზე ერთ ქვრივ ქალს ვიცნობდი, მის ეზოში დავრგე, გავახარე, ვკრეფდი და სანახევროდ ვყიდდი. დიდი მუშტარი მყავდა და კვლავ ჩემი ბედის მადლიერი ვიყავი. ნიკალაც სულ ჩემთან იყო.

ხანდახან სათევზაოდ დავდიოდით: დიდუბეში, ორთაქალაში. ნიკო სპილენძის პირფართო თუნგს წამოიღებდა და ბადიდან ახლად-ამოყვანილ ცოცხალ თევზებს ვყრიდით შიგ. ნიკო ხელს ჩაყოფდა თუნგში, თევზები ხვანცალს დაიწყებდნენ, ის კი ბავშვივით ილიმებოდა, თვალს ხუჭავდა და იყო ასე გარინდებული.

როცა თავის აქტრისა მარგარიტას ყვავილებს უზიდავდა, ჩემი ფარდული დავაცალიერე და, მგონი, მთელი თბილისის ყვავილები მოვეტანე. ჩვიდმეტში, ნეკოლოზის ტახტი რომ დაინგრა, გახარებული შემოვარდა ჩემთან და გიჟივით ყვიროდა: „ძირს ნიკალაი, ჩემი სეხნია ჩამოაგდეს! ძირს ნიკალაი!“ გულზე წითელი ლენტი მიეკრა და ზედ რუსულად ეწერა: „სვებოდა“. ბოლოს ისევ გაიპარა სადღაც. ვედრო და ფუნჯი ჩემს დუქანში გაუშვა, გარე-გარე დადიოდა და არავის ეკარებოდა.

XI

— მერე ის იყო, ყვავილ-ბატონები შემეყარა. მე ხომ სულ ყვავილებს ვუვლიდი და ველოლიავებოდი. ახლა ყვავილმა სამაგიერო სიკეთე გადამიხადა, მომიარა, დამჯაბნა და ამ დღეში ჩამაგდო. არ ვიცი, რამდენ ხანს ვიყავი საავადმყოფოში, მაგრამ რომ გამომიყვანეს, რაც მანამდის ვიყავი, ის აღარ ვიყავი. მას შემდეგ თვალში ვეღარ ვიხედები. ბნელა. მზეს მაშინ ვხედები, როცა მაგრად მაცხუნებს ბეჭებში, ავდარს მაშინ ვგრძნობ, ღვართქათა რომ დამდის თავზე. ჩემთვის ერთია, ბინდია თუ დილა...

ჩემი ნიკალა სადღაც მთლად დაკარგულიყო. აღარც ძმაცაცები

ჩანდნენ. ჩემთვის აღარ ეცალათ. ბრმა და უსინათლო ვის რაში ვეპ-
რიანებოდი! ზოგიერთი იმ ომიდანაც აღარ მოსულა ცოცხალი. მე-
რე გავიგე, საბრალო ნიკო მომკვდარიყო და სადღაც, მგონი, —
კუკიაზე დაემარხათ. ვისაც უყვარხარ, ის გიტირებს... ვტროდი,
უსინათლო თვალებს ცრემლი წვევდა და თუთქავდა. გული ჩამწყდა
და ჭიგარი დამეხრაკა. თვალში სინათლე რომ მქონდეს, მე ვიცი,
სადაც უნდა მოვნახო მისი საფლავი. აქ წინათ ერთი ჩემი არიფის
კაი ნაცნობი იყო. იმან მითხრა, მე ვიცი, სადაც მარხია ნიკო ფიროს-
მანიშვილი, კუკიაზეა, გაჩვენებო. ნაავადმყოფთარს მაშინ სიარული
არ შემეძლო. ვერ წავყევი. მერე ის კაცი აღარ გამოჩენილა. სახე-
ლი და გვარი არ ვიცი. შინ რომ დაებრუნდი, ის ფუნჯი და ვედრო
აღარ დამხვედრია და ნიკოს სახსოვარი აღარაფერი დამრჩა. რამ-
დენიმე წელიწადს ის ნაცნობი ქვრივი ქალი მივლიდა და მარჩენდა.
მერე ისიც გაუყვა თავის გზას. სულ მარტო დავრჩი, თითქოს აბრუ
არ გავიტეხე და ყველაფერს ეს ხელობა ვამჯობინე.

XII

— წუთისოფელი ქანაობსო, — მითხრა ერთხელ ნიკალამ. —
თუნდაც მასეც იყოს-მეთქი! — მივუგე. — რა მენალელება, რამდენიც
სურს, იქანაოს-მეთქი. თურმე მართლაც რომ ქანაობს! მეც ბევრი
მაქანავა და მაგუნდავა. შემდეგ კარგ მოკრივესავით ამომკრა ქისტო,
და, აი, დავრჩი ასე... უფოთლო ხესავით, უსაძირკვლო სახლივით.
ცხოვრება დავხარჯე, სიკვდილს კი გამოვრჩი. ვილაყამ დამწყველა
თუ დამლოცა, არ ვიცი. ეს კია, რომ: არ კვდები, ვარ და ვარ! ხო-
ლო ის მაწუხებს: ვინ დამიხუტავს ამ დაბრმავებულ თვალებს?

ხელღონე კიდევ მერჩის, მუხლებმა კი მისუსტეს. თანაც ამ ქუ-
ჩებს ველარ ვცნობ. წინათ ყველგან ჩემი გზა და ჩემი ბილიკი მქონ-
და. მიხვეულ-მოხვეულებში არ ვიბნეოდი. ახლა ბევრი ოღროხოღრო
ადგილი მიასწორ-მოასწორეს. ეს მანქანებიც გამრავლდა და სიარუ-
ლი მიჭირს. ხანდახან კისრის ძარღვები დამეკიბება, თვალებში რა-
ღაც დამცეცნლავს, თითქოს განათდება და ვხედავ ქუჩებს, ხალხს...
მაგრამ ისევ ბნელა, სულ ბნელა. განა სამარეში იქნება ამაზე უარესი
წყვედიადი?

ეს გვიამბო მოხუცმა და დიდხანს ღუმდა. იდაყვით მერხის სა-
ზურგეზე იყო დაყრდნობილი, კისერი ჩვეულებრივ განზე მოედრი-
ცა და ჩამქრალი თვალები ზეცისკენ აღეპყრო. და ეს უსიცოცხლო,
გატანჯული სახე, ეს ჟღალი ხუჭუჭი თმით და წვერ-ულვაშით
მოსილი მთელი მისი თავი ჰგავდა ლაოკოონის თავის თაბაშირის
იმ დამტვრიანებულ ასლს, როგორებიც მინახავს ძველი გიმნაზიების
სამასწავლებლო ოთახებში კარადის თავზე, გლობუსთან ერთად,
მოძლებულივით შეგდებული.

XIII

ბოლოს ესეც დაუმატა:

— ბაბუაჩემი, სვინჩი, ძლიერ მანებიერებდა. მთელს ოჯახს ჩემს
მეტი ვაჟი მემკვიდრე არ გააჩნდა. დანარჩენი სულ ქალები იყვნენ.
ერთხელ ხელი მომკიდა, ჩვენს სოფელზე ერთი დიდი კლდეა პირ-
ქუშად წამომხობილი, ის დამანახა და ჩურჩულით მითხრა:

— ეს მარტო შენ უნდა იცოდე. მამაშენსაც ნუ ეტყვი. მე რომ
აღარ ვიქნები, მაშინაც ნურავის გაუმხელ. იმ კლდის გულში არიან
ჩვენი დიდი მეფე თამარი და შოთა რუსთაველი. აქაა მათი საფლა-
ვეები. მაგრამ გათხრა და ნახვა არ შეიძლება. მათ ადამიანის ხელი
და თვალი ვერ შეეხებაო. მზე-თამარმა ასე ინება, სიკვდილის შემ-
დეგ შოთასთან წამოსვლა. შოთა აქ იყო დაკრძალული. ამ ანდერძის
შესრულებას ზოგიერთები არ აპირებდნენ. მაშინ სვანებმა მოიპარეს
მისი ცხედარი და აქ დაასვენეს. „ვეფხისტყაოსანიც“ იქაა, თამა-
რის უბეში, ეს მარტო შენ უნდა იცოდე. მეც ბაბუაჩემმა მიამბოო,
მხოლოდ შენს შეილიშვილს გადაეცოო.

ნიკალას ეს რომ ვუთხარი, აღელდა და აცმუკდა: ახლავე წავი-
დეთ და მოვნახოთ ის საფლავებიო.. დავაშოშმინე, ფული ვიშოვნოთ
და მერე-მეთქი. თვალები რომ მქონდეს, თქვენ წაგყუანდით და
განახვდით, მხოლოდ მიწის მოთხრას არ დაგანებებდითო—გვითხრა
მოხუცმა და სულ გაჩუმდა.

გავიდა კიდევ ერთი კვირა. რედაქციაში ლაღო ასათიანი შემოვიდა, მაგიდაზე ოთხადგაყეცილი ქალაღი დაღო, ჩამოჯდა და ამხანაგებთან საუბარი გააბა. ეს იყო ლაღოს ლამაზი ხელით ნაწერი ლექსი და ზედაც მიღღნისა და წინასიტყვაობის მსგავსი წარწერა ჰქონდა, როგორც ჩვეულებრივ იცოდა. ეტყობოდა, ღრმად ჩასწვდომოდა გულში იმ ბრმა მოხუცის უკანასკნელი სიტყვები და ამის შედეგი იყო ქვემოთმოხსენებული სტრიქონები:

სვანეთში წადით, მოსნებო!

სვანეთში წადით, მოსნებო, გაიღეთ მსხვერპლი, ზვარაკი,
იქ ეგულება ოცნებას თამარის ციხე-ქალაქი.
სვანეთი არის სავანე და საგანძურის ალაგი,
სვანეთში წადით, მოსნებო, დატოვეთ თბილის-ქალაქი.
მჯერა, სვანეთში მარხია თამარის განძი-სამარე,
მჯერა, სვანეთში მარხია რუსთაველი და თამარი.
სვანეთში წადით, წაგიყვანთ შოთას შაირი ფრთამალი.
მზე ვერ ჩერდება მიწაში, მაღლა აპირებს ამოსვლას,
სვანეთში წადით, უშველეთ რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“.
გათხარეთ მიწა ძვირფასი, იკითხეთ, ძებნეთ, იარეთ,
ნახეთ დაფლული მნათობი, საქვეყნოდ ააფრიალეთ!
მხოლოდ ერთი რამ გახსოვდეთ, ჩამოიტანეთ ბარად ის,
პოეზიას და სიყვარულს აქ ურჩევნია მარადის!

თავში კი ლექსს ჰქონდა შემდეგი წარწერა:

ნიკოლოზ დიმიტრის ძე!

ამ დიღით ექვსი საათიდან რაღაც შემიჯდა. სულ მოვიარე ავლაბარი, ორთაქალა და დიდუბე. ვიჯექი მანქანაში და თვალდახუჭული ეფიქრობდი დიდ შოთაზე, ფიროსმანზე, იმ მოხუცზე, ჩვენ რომ გვესაუბრა. მერე სახლში მოვედი და ეს ლექსი დაწერე, როგორც ყოველთვის, გადაეწყვიტე შენთვის მომეტანა. შენ ხომ ჩემი პირველი მკითხველი ხარ, პირველი და უკანასკნელი. შენ იცი, რომ მე რამდენიმე კაცისთვის ვწერ და ვვარსებობ. ასეა. ვწვევებ ამ წინათქმას, რადგან ჭიშკართან დაბრმავებული მოხუცი დგას და მღერის:

წუთისოფელი ტბილია,
და მეგობრობაც ტბილია...
წუხელ შენს ახლოს მეძინა
თრთოლით და გულის ფართხალით...
ბუ სიყვარული ტყვილია,
და ეს ცხოვრებაც ტყვილია,
ნეტავი გამაგებინა,
მაშინ რაღა მართალი?..

მეც არ ვიცი, რაღა მართალი! ამაზე უკეთესი წინასიტყვაობა
მე არ შემეძლო“.

ლადო ასათიანი
1938 წ. 26 ივლისი.

„შენს არქივს ებაროს და მიემატოსო“, წააწერა იმ ხელნაწერ
ქალაქს და მითხრა:

— ფიროსმანზე კი კარგი რამე უნდა დაწერო. იმ მოხუცს კი-
დეც გამოვტყუებ ამბებს. იქნებ მართლაც იცის ვინმემ, სადაა დაკრ-
ძალული ფიროსმანი და არ შეიძლება ამ ბრმას არ იცნობდესო.

მაგრამ მოხუცი ისე ხშირ-ხშირად აღარ დადიოდა ქუჩებში და
აღარც ლადოს დაუწყია მისი ძებნა. სხვა საქმეები გაუჩნდა. ფიროს-
მანზე კი მართლაც დაწერა სამი ლექსი და მისი ხსენება სიკვდი-
ლამდის არ მოუშლია.

XV

მეტეხის მუზეუმში ფიროსმანის გამოფენას რომ ათვალიერებდა,
დარბაზის დატოვება აღარ უნდოდა. დიდხანს იჯდა სკამზე მშვიდად,
მდუმარედ შეჰყურებდა კედლებზე ჩამწკრივებულ სურათებს და
მხოლოდ ფართოდ გაღებულ თვალებში უკრთოდა გაოცება და სი-
ხარული.

აქ (როგორც ამბობს გიორგი ლეონიძე!) იყო: კალოობა და ქეი-
ფი რთვლის დროს, ნადირობა და თევზაობა, ძველი მექორწილე-
ბი — ლიტანიებით, მაყრიონით, ჭიდაობით, დაირებიანი და მტრე-
დებიანი ქალებით, მოცეკვავეთა წყვილებით, მოქეიფე თავადებით,

მუშამებზე ასახული ალაზნის ველის ბარაქა, რიონის ატეხილი ქა-
ლები, ირმები, დათვები, ხუჭუქთმიანი პატარა კრავი, შუშაკიტრი
და ქორფა მწვანელი, ფრთიანი ორაგული, კრელი კალმახი, წითლად
აღმოდებული ატამი და ბოლოგი, კახური ღვინით სავსე ტიკჭორა,
ფრთაპრეხილი შოთი პურები („პური და ღვინო, ქეიფი და სიხა-
რული“, როგორც უწერია ტიცთან ტაბიძეს!), გადაჭრილი ხის რო-
კიდან წამოდგარი შველი, ბავშვებიანი გლეხი ქალი, მილიონერი
უშვილო და ღარიბი შვილებით, გოგონა ჰაერბურთით, ცხენის მპა-
რავი ყაჩაღი, რუსთაველი და თამარი, შამილი და სააკაძე... და კი-
დევ რამდენი ფერისა და რა „გუნების“ სურათი თუ ნახატი!.. რო-

ჰე, რამდენი რამ დაგიხატია,
გამდიდრებულხარ ფერთა დოვლათით!..

მელ ერთზე უნდა შეეჩერებინა მხერა. მაგრამ საშველი არ მისცა
მუზეუმის ერთმა შავკაბიანმა თანამშრომელმა ქალმა. წამდაუწუმ
უხსნიდა: ეს ესააო, ის მუშამბაზეა დახატული კირითა და მკვარტ-
ლითო. ეს უბრალო მუყაოაო. აგერ, რუსული წარწერები თვითონ
ფიროსმანს ეკუთვნის და შეცდომებითაა სავსეო. აქტრისა მარგარი-
ტა თავად უყვარდაო... და ...ეტყობა, აღარ ამთავრებდა.

ლადოს ცეცხლი წაეკიდა სახეზე და მიახალა:

— რას გადამეკიდე, შე ქალო, რა მოგივიდა? მომათქმევინე სუ-
ლი.

— კი, ბატონო, მარა... — შეეკამათა ქალი.

— მხერა მინდა, ადამიანო, მხერა! — შეაწყვეტინა გაცეცხლე-
ბულმა ლადომ. — სხვებთან მიდი, — შესძახა მან, წამოდგა, ახლოს
მივიდა „მეეზოვესთან“ და დიდხანს შეჰყურებდა ფიროსმანის ამ
შედევრს.

გაბრაზებული იყო და იმ მეეზოვესავით მწყრალად და კუშტად
აღვრიალებდა თვალებს...

***. შემდეგ, სამამულო ომს გადარჩენილ ამხანაგებს აღარც ლა-
დო ასათიანი დახვედრიათ ცოცხალი და არც იმ ბრმა მოხუცის ასა-
ვალ-დასავალი ჩანდა სადმე!

შვიდ ათეულ წელზე მეტი გავიდა მას შემდეგ, რაც პერიოდულ¹ პრესის ფურცლებზე პირველად გამოჩნდა ცნობა მხატვარ ნიკო ფიროსმანიშვილზე. 1912 წელს თბილისის ერთ-ერთ გაზეთში დაიბეჭდა წერილი, რომელსაც ხელს აწერდნენ იაკობ ნიკოლაძე, სერგეი სუდეიკინი, ალ. წუწუნავა, ილია ზდანევიჩი და სხვები. „ყურადღება ნიკო ფიროსმანიშვილისადმი არ არის გადამეტება — ეს არის მცირე პატივისცემა, მიძღვნილი ამ დიდი მხატვრის მიმართ, რომელმაც თანამედროვეთა სასირცხვოდ მთელი თავისი სიცოცხლე გაატარა სარდაფებში და კაბაკებში... ნ. ფიროსმანი ღირსია უკუდავების. მისი მუშაობები შეადგენს მომავალი მუზეუმის საუკეთესო დარბაზს. მისი ცხოვრება ღირსია ყურადღებით შესწავლისა“. — ეწერა ამ წერილში². უეჭველია ეს წერილი იქნებოდა შედეგი იმ დიდი შთაბეჭდილებისა, რომელიც ძმებ ზდანევიჩებსა და მხატვარ ლე-დანტიუმზე მოახდინა 1912 წლის ზაფხულის დამდეგს თბილისის ვაგზლის მიდამოების სარდაფებში ნანახმა უცნობი მხატვრის ნამუშევრებმა. „ვიდექით ფენომენალური მოვლენის წინ... ჩვენ ვნახეთ ის, რაზედაც ოცნება არ შეგვეძლო“, — იგონებს კირილე ზდანევიჩი³. ვინ არისო ამის დამხატვარი, როცა იკითხეს, სამიკიტნოში მყოფებმა ყველამ ერთად გაიკვირვა: „ვა! მაშ თქვენ არ იცნობთ ჩვენს მღე-ბავ ნიკალას!.. ქალაქის გარეუბნების დუქნები და სამიკიტნოები სულ მაგის დახატულია!“

ასე შემოვიდა ქართულ მხატვრულ სამყაროში ნიკო ფიროსმანიშვილი. შემდეგ ლე-დანტიუმ და ზდანევიჩებმა კიდევ გაიცნეს ნიკალა და ყველა ის სარდაფიც მოიარეს, სადაც მისი ნახატები იყო. რამდენიმე ნახატიც შეიძინეს მოსკოვში ახალგაზრდა მხატვართა გამოფენისათვის, რომელსაც ერქვა «Мишень», შემდეგ კი ამის თაობაზე წერილი გამოაქვეყნა „მოსკოვსკაია გაზეტაში“; იქ წერია: „დიდებულია მისი (ხატვის) თავისებური მანერა, მისი მოტივები და ის ძუნწი საშუალებანი, რითაც იგი ასე ბევრს აღწევს“⁴.

„მოსკოვსკაია გაზეტას“ კვალდაკვალ უცნობ მხატვარზე წერილები გამოაქვეყნეს გაზეთებმა „ზაკავკასკაია რეჩმა“, „ზაკავკასიემ“, „კავკაზმა“, „თემმა“, „სახალხო ფურცელმა“ და სხვ.

¹ ტ. ტაბიძე, წიგნიდან „ნიკო ფიროსმანიშვილი“, თბ. 1926 წ.

² კ. ზდანევიჩი, ნიკო ფიროსმანიშვილი, თბ., 1963 წ., გვ. 19.

³ И—вич, Художник — самородок, გაზ. «Закавказская речь», 1913, № 34.

გაზეთ „ზაკავკასკაია რეჩი“ 1913 წელს ილია ზდანევიჩი წერდა: „იგი ფერთა შეხამების საოცარ ამოცანებს სვამს და ძალუძს ასევე საოცრად გადაჭრას ისინი... მისი ნამუშევრები ისე კარგია და ისე დამაჯერებელი, რომ მოსკოვის გამოფენაზე სერიოზულ ყურადღებას დაიმსახურებენ...“

ჩვენი აზრით, ამ ხალასი ტალანტისათვის აქამდეც უნდა მიეციათ ყურადღება ჩვენს მხატვრებსა და საზოგადოებრიობას¹.

ეს ყურადღება მხოლოდ სამი წლის შემდეგ მოვიდა, როცა 1916 წელს გერმანიიდან საქართველოში ჩამოვიდა ახალგაზრდა მხატვარი დიმიტრი შევარდნაძე. მან გადაწყვიტა, დაეარსებინა ქართველ მხატვართა საზოგადოება და ამ მიზნით შეადგინა სია ქართველი მხატვრებისა. ამ სიაში ჩაწერეს ფიროსმანიშვილიც. დიმიტრი შევარდნაძის მოგონებანი და მხატვართა საზოგადოების ოქმები გვამცნობენ, როგორ წარიმართა შემდგომ ამბები, სხეებმაც დაგვიტოვეს მოგონებანი იმ ერთადერთი დღის შესახებ, როცა ნიკო მხატვართა საზოგადოების კრებას დაესწრო. ის სიტყვებიც იმ დღეს წარმოითქვა, ასე კარგად რომ გამოხატავს ნიკოს მისწრაფებას, განწყობილებას და ოცნებას: „...ავაშენოთ დიდი სახლი, რომ შევიყარნეთ ხოლმე, ვიყიდოთ დიდი სტოლი და სამოვარი, ვსვათ ჩაი, ბევრი ვსვათ და ვილაპარაკოთ მხატვრობაზე. თქვენ კი ეს არ გინდათ, თქვენ სულ სხვას ლაპარაკობთ“.

იმ ერთადერთ დღეს, როცა ნიკო ფიროსმანიშვილი ქართველ მხატვართა საზოგადოების კრებაზე მოვიდა, უნდა ვუმაღლოდეთ მის ცნობილ ფოტოსურათს, რომელიც ჩვენ ამ წიგნის გარეკანზე მოვითავსეთ. კრების შემდეგ მხატვრებმა ნიკო წაიყვანეს ფოტოგრაფ კლართან, გადაუღეს სურათი და იგი გაზეთ „სახალხო ფურცლის“ სურათებიან დამატებაში მოათავსეს. იქვეა მისი ნახატი „ქორწილი სოფლად“, სწორედ ის ნახატი, რომელიც ნიკომ შემწეობის სახით მიცემული იმ ერთი თუმნის სანაცვლოდ მიუტანა მხატვართა საზოგადოებას, რომელზეც დიმიტრი შევარდნაძე ლაპარაკობს თავის მოგონებაში. იგივე ნახატი, ოღონდ ცოტა შეცვლილი სახელწოდებით — „ქორწილი კახეთში“ — მოათავსეს მოკვიანებში, 1922 წელს გამოსულ გაზეთ „ბახტრონის“ ფიროსმანისადმი მიძღვნილ ნომერში.

თბილისში ფიროსმანის ნახატების პირველი გამოფენა ზდანევიჩების ბინაზე მოეწყო. ეს იყო ერთდღიანი გამოფენა, რომლის შესახებ ვგებულობთ კირილე ზდანევიჩის მოგონებებიდან და მხატვარ მოსე თოიძის წერილიდან, რომელიც მან 1916 წელს მოათავსა „სახალხო ფურცელში“. აი, რას წერდა იგი: „ზოგიერთისთვის

¹ И — вич, Художник — самородок, газ. «Закавказская речь», 1913, № 34.

ეს გამოფენა უღირსი და სასაცილო იყო... მაგრამ ჩემის აზრით ნ. ფიროსმანიშვილი ისეთი ძლიერი პიროვნებაა, ისე ძლიერად სცემს მისი გული ეროვნული თავისებურებით, რომ არათუ უნდა გვრცხვენოდეს მისი ნახატების გამოფენის, ჩემის აზრით, მასში უნდა ვეძიოთ ნიადაგი როგორც დაუმუშავებელ ოქროს მადანშია.

თუ გვინდა, რომ ქართული მხატვრობა სრულიად არ ჩაინთქეს ევროპულ ხელოვნების რეფლექსებში... უნდა უარპყოს პედანტური თავმოყვარეობა და სანამ ხალხს კიდევ შეუნახავს თითო ოროლა ძლიერ პიროვნებაში თავისებური სტილი, ხასიათი, თავისებური ფორმები შემოქმედებისა, უნდა დავეწაფნეთ, აქაა ჩვენი ძალა, სიცოცხლე და მის შესწავლა-ძიებაში დაკარწახებულნი უფრო დავემსგავსებით იმ დაწინაურებულ ერებს, რომელთაც მხოლოდ თავდავიწყებული ბრძოლით და შრომით მოუპოვებიათ დღევანდელი პატივი და დიდება¹.

ეს რაც შეეხება იმ პირველ ერთდღიან გამოფენას, რომელსაც ოფიციალური სასიათი არ ჰქონია, საერთოდ, გამოფენის გამართვა ქართველმა მხატვრებმა მხოლოდ 1919 წელს შეძლეს. 4 მაისს დიდების ტაძარში (დღევანდელი სამხატვრო გალერეა), გაიხსნა ქართველ მხატვართა სურათების გამოფენა, რომელშიც თხუთმეტი მხატვარი მონაწილეობდა. გამოფენილი იყო 278 ნამუშევარი².

ვინაიდან ეს იყო ქართველ მხატვართა პირველი გამოფენა, ინტერესმოკლებული არ იქნება ვიცოდეთ იმ თხუთმეტი მხატვრის გვარი. ესენია: გიგო გაბაშვილი. მოსე თოიძე, შალვა ქიქოძე, ვალერიან სიღამონ-ერისთავი, ალექსანდრე მრეკელიშვილი, ლადო გუდიაშვილი, დავით კაკაბაძე, ელენე ასვლედიანი. ირაკლი თოიძე, თ. ბილანიშვილი, თ. თავაძე, იაკობ ნიკოლაძე, ნიკო ფიროსმანიშვილი, სალომე ნიკოლაძე, ჯორჯაძე.

ნიკო ფიროსმანიშვილისა ამ გამოფენაზე გატანილი იყო ექვსი ნამუშევარი: „ქეიფი რთვლის დროს“, „დღეობა“, „ქორწილი კახეთში“, „ქეიფი“, „ირეში“ და ერთიც ნატურმორტი.

ქართული პრესა ამ გამოფენას გამოეხმაურა გაზეთებში „ერთობა“ და „საქართველო“. გაზეთ „ერთობაში“ წერილი მოათავსა თომას პარტმანმა, ფიროსმანის ერთ-ერთმა თაყვანისმცემელმა, რომელიც ძმებ ზდანევიჩებთან ერთად დაეძებდა თბილისსა და მის შემოგარენში ნიკალას სურათებს³, ხოლო გაზეთ „საქართველოში“ ცნობილმა რუსმა მხატვარმა სერგეი სუდეიკინმა (დაიბეჭდა ტი-

¹ მ. თოიძე, „ნიკო ფიროსმანიშვილი და მისი ნახატები“, გაზეთი „სახალხო ფურცელი“, 1916 წ., № 579.

² ჟურნალი „ხელოვნება“, 1919 წ. № 2.

³ ამ წერილის ხელახალი პუბლიკაცია ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნებაში“ (1976 წ. № 1) ეკუთვნის ვ. სიღამონიძეს.

ციან ტაბიძის თარგმანით). სერგეი სუდეიკინი ცალ-ცალკე მიმოიხილა ლავს ლადო გუდიაშვილის, დავით კაკაბაძის, იაკობ ნიკოლაძის, ვალერიან სიღამონ-ერისთავის და ნიკო ფიროსმანიშვილის ნამუშევრებს და, კერძოდ, ფიროსმანზე წერს: „გამოფენას ფონს უკეთებს ფიროსმანიშვილი. ეს ხალხის ყოფა-ცხოვრების მხატვარია — გვაღელვებს, გვაცინებს თავისი უშუალოებით და უბრალოებით — როცა ხატავს პატიოსნურ ღვინით და პურით საგვს საქართველოს — მთელი ეროვნული კოლორიტით გვიბადებს სიცოცხლის იმედს.

ფიროსმანის მეთოდი — შავ ფონზე თეთრი სახე და ნათელზე ფერადიანი ამტკიცებს ჭეშმარიტ ამქრულ ოსტატობას, რომელსაც გადაეჩვია კიდეც თანამედროვე მხატვრობა...

ფიროსმანიშვილი ქართველი ჯოტოა — ალბათ ჰყავს კიდეც ბევრი მოძმე ხელოვნებაში, ისეთივე უსახელო, როგორც თვითონა... იქ, სადაც არის ასეთი ესთეტიკა და მოთხოვნილება მხატვრობისა, გასაგებია, რომ ქართველი მხატვრების გამოფენა ტოვებს ნამდვილი ხელოვნების შთაბეჭდილებას¹.

ნიკო ფიროსმანიშვილი ვერ მოესწრო ვერც ამ გამოფენას და ვერც მის დიდ აღიარებას. მას შემდეგ, რაც „სახალხო ფურცელმა“ თავის სურათებიან დამატებაში 1916 წ. 10 ივლისს კარიკატურა მოათავსა ნ. ფიროსმანიშვილზე, იგი ქართველ მხატვართა თვალთა ხედვიდან დაიკარგა. „მაშ მასხრად მიგდებნო?“ — ეკითხებოდა თურმე „მწიგნობარ“ მიკიტნებს გულუბრყვილო, ეჭვიანი ფიროსმანი.

ნიკოს მაშინდელი განწყობილება კარგადაა გადმოცემული გიგო ზაზიაშვილის მოგონებაში: „შენ გენაცვალე, გიგოჯან... როგორც იმ ხალხს ჩემი სახელი უჩვენე და გადამიკდე, ისე მომამორე. მაგათი არც ქება-დიდება მინდა და არც არაფერი. გაზეთში გამომიშვეს, გამლანძღეს... დიდ სასახლეებს მპირდებოდნენ, მაგრამ როგორც აქამდის მისწავ და მითესავს, ისე უნდა ვხნა და ვთესო; თავის დღეში არც ბატონი მყოლია და არც მინდაო...“

ფიროსმანისადმი მაშინდელ დამოკიდებულებას გამოხატავს დიმიტრი შევარდნაძე, როცა ამბობს, „ქართული აკადემიური მხატვრობა ფიროსმანის ნამუშევრებს გულცივად სვდებოდა და ტენსიკას უწუნებდა, რაც, რასაკვირველია, ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგან ოფიციალური მხატვრობა უთუოდ ვერ მიიღებდა ნიკო ფიროსმანს. რადგან ის იყო მიხი სრულიად საპირისპირო რამ“ (ტიციან ტაბიძის წერილიდან). ამ განწყობილების გამოხატულება იყო სწორედ ის ზემოხსენებული კარიკატურა, რომელმაც ასე ატყინა გული ნიკალას².

¹ გაზეთი „საქართველო“, 1919 წ., № 115.

² კარიკატურაზე გამოსახულია ფიროსმანი პალიტრით ხელში. იგი ხატავს თავის ცნობილ „ჟირაფს“. მის წინ დგას მწერალი წიგნით ხელში და მიმართავს ნიკალას: „უნდა ისწავლო, მშობილო!

გავიდა სამი წელი ნიკო ფიროსმანიშვილის გარდაცვალებიდან და გაზეთმა „ბახტრიონმა“ 1922 წლის მეშვიდე ნომერში თავის მკითხველებს აუწყა, რომ მომდევნო, მერვე ნომერი მთლიანად „მიეკუთვნება საქართველოს უდიდეს მხატვარს — ნიკო ფიროსმანს“. ფიროსმანის შემოქმედებაზე შეყვარებული მწერლები და მხატვრები: ტიციან ტაბიძე, გიორგი ლეონიძე, დიმიტრი შევარდნაძე, კირილე ზდანევიჩი, შალვა დადიანი ლადო გუდიაშვილი, სერგო კლდიაშვილი, შალვა აფხაიძე და სხვანი განაგრძობდნენ ნიკო ფიროსმანის ნახატების ძებნა-შეგროვებას და მედუქნებთან, ზელოსნებთან და მიკიტნებთან საუბარში აზუსტებდნენ ამ ლეგენდად ქცეული მხატვრის ბიოგრაფიას. გაზეთ „ბახტრიონის“ მერვე ნომერშიც სწორედ ეს არის ასახული. გაზეთი იხსნება კირილე ზდანევიჩის მიერ შესრულებული ნიკოს პორტრეტით. შემდეგ კვითხულობთ ტიციან ტაბიძის, კირილე ზდანევიჩის, გიორგი ლეონიძის, დიმიტრი შევარდნაძის წერილებსა და ქართულ მხატვართა საზოგადოების ოქმებს. შემდეგაც, — „ბახტრიონის“ მეთათ, მეთერთმეტე, მეთხუთმეტე, ნეკვიდმეტე და ოცდამესამე ნომერებში, — გრძელდებოდა ახალ-ახალი ცნობების ბეჭდვა ნიკოს ცხოვრებაზე. გაზეთის კორესპონდენტები გულმოდგინედ აღწუსხავდნენ მასთან დაკავშირებულ ყოველ ფაქტს, ყოველ სურათს, ჩამოთვლიდნენ სარდაფებს, რომლებიც ნიკოს მოუხატავს.

გაზეთ „ბახტრიონის“ რედაქციისა და პირადად ტიციან ტაბიძის ინიციატივით ფიროსმანისადმი მიძღვნილი წიგნი-ალბომის გამოცემას ახალი პუბლიკაციები მოჰყვა. კერძოდ, 1926 წელს ჟურნალ „დროშაში“ ვ. ბუთლიაშვილის პუბლიკაციით დაიბეჭდა სოლომონ ხანკალაშოვისა და მისი ახლობლების მოგონებანი ნიკო ფიროსმანის ბავშვობისა და ჭაბუკობის წლების შესახებ. აღსანიშნავია ის სიტობ და სიყვარული, რითაც ისინი იხსენებენ ნიკოს ბავშვობის წლებს.

ცოტა მოგვიანებით. 1930 წელს, ჟურნალ „დროშის“ მერვე ნომერში გიორგი ლეონიძემ მოათავსა დიდი წერილი ნიკო ფიროსმანიშვილზე, სადაც მოიხსენია ეს ახალი ცნობები ნიკოს ცხოვრების ადრეული წლების შესახებ. 1931 წელს კი ფიროსმანზე უსაზღვროდ შეყვარებულმა პოეტმა ჟურნალ „მნათობში“ გამოაქვეყნა ნაწილი მომავალი წიგნისა ფიროსმანის ცხოვრებაზე. წიგნს ასეც უნდა რქმეოდა — „ცხოვრება ფიროსმანისა“.

ავტორი მკითხველს აფრთხილებს, რომ ეს მხოლოდ „ნედლი

შენს ხანში მყოფს კიდევ ბევრის შექმნა შეუძლია... ერთი ათი-ოცი წლის შემდეგ კარგი მხატვარი გამოხვალ... აი, მაშინ გაგვზავნით ახალგაზრდათა გამოფენაზე“ („სახალხო ფურცლის“ სურათებიანი დამატება, 1916 წ. № 111).

მასალა სტენოგრაფიული სისწორით ჩაწერილი¹, მაგრამ ასეთი მობოდიშება არ სჭირდება ამ ნაწარმოებს. იგი სულაც არ არის მხოლოდ ნედლი მასალა და ლეონიძისეული მადლიანი ქართული, ტიპების საოცარი სიზუსტით ხატვა და პოეტური სულისკვეთება, რითაც ეს დღიურებია გამსჭვალული, ნაწარმოებს მეტად სასიამოვნო და საინტერესო საკითხავს ქმნის.

1938 წელს გიორგი ლეონიძემ შეესებული სახით ისევ გამოაქვეყნა ჟურნალ „მნათობში“ „ცხოვრება ფიროსმანისა“. გამოაქვეყნა და ბოლოს მიაწერა — გაგრძელება იქნებაო. რა დასაწანია, რომ გაგრძელება უკვე ვეღარ იხილა ქართველმა მკითხველმა. 1966 წლის გაზაფხულზე პოეტმა შემთხვევით დაკარგა მრავალი წლის მანძილზე ნალოლიაეები, მარცვალ-მარცვალ აკინძული და დასაბეჭდად გამზადებული ხელნაწერი. იმავე წლის 9 აგვისტოს კი პოეტი გარდაიცვალა.

ამ კრებულის შედგენისას შეუძლებელი იყო, გვერდი აგვევლო გიორგი ლეონიძის ამ ნაწარმოებისათვის და თუნდაც დაუმთავრებელი სახით იგი შევიტანეთ სხვა მოგონებებთან ერთად.

60-იანი წლებიდან სისტემატურად ქვეყნდება მასალები ნიკო ფიროსმანის ბიოგრაფიის ამა თუ იმ უცნობი ფაქტების დასადგენად. ეს ეხება ნიკოს მამის წარმომავლობას² თუ მხატვრის უცნობ ფოტოსურათებს³, რკინიგზის სამმართველოში მუშაობას⁴ თუ სიცოცხლის ბოლო წლებსა და გარდაცვალებას-დაკრძალვას⁵. ამავე ხანებში რუსულ და ქართულ ენებზე წიგნის სახით გამოაქვეყნა თავისი მოგონებანი და ნიკო ფიროსმანიშვილის შემოქმედების განხილვა კირილე ზდანევიჩმა; ჟურნალ „მნათობში“ კი დაიბეჭდა ნიკა აგიაშვილის „ფიროსმანის მეგობარი“, რომელიც შემდეგ მწერალმა ჩართო თავის წიგნში „ჰაბუკები დარჩენ მარად“.

საინტერესოა ნიკო ფიროსმანიშვილის რკინიგზაზე მუშაობის პერიოდი.

¹ მ. გოულამაშვილი — „ქერეთი — ნიკო ფიროსმანიშვილის სამშობლო?“, გაზ. „სახალხო განათლება“, 1979 წ., 6/VI.

² ზ. ლომსაძე — „ფიროსმანის სახე“, გაზ. „კომუნისტი“, 1962. 16/XI; ივ. ჯავახიშვილი, „ჩამუხლული ფიროსმანი“, „წიგნის სამყარო“. 1976, № 4;

³ Бедутон Г., Новое о Пиросмани, «Вечерний Тбилиси», 1960 4/VIII; მისივე, Отражения, 1973., გვ. 168—172; აგრეთვე, თ. ქრისტინაშვილის „ორი საბუთი ფიროსმანიშვილის შესახებ“, „საბჭოთა ხელოვნება“, 1969, № 12.

⁴ ვ. ჩაჩანიძე, მოგონებანი ფიროსმანზე, „მნათობი“, 1967 წ., № 9. ნ. კობიაშვილი, „ისევ ფიროსმანზე“, გაზ. „კომუნისტი“, 1985 წ. 24. VIII.

მას შემდეგ, რაც გოვო ზაზიაშვილთან და შემდეგ ვინმე გებერ-ნიძესთან ერთად გახსნილმა სამხატვრო სახელოსნოში კრახი განიცადა, ნიკოს 1890 წლის 18 აპრილს მუშაობა დაუწყია ამიერკავკასიის რკინიგზაზე, კერძოდ, სადგურ მიხაილოვოში (დღევანდელი ხაშური) სატვირთო მატარებლის მემუხრუჭე-კონდუქტორად. ამ დროს იგი 28 წლისა ყოფილა. ამავე წლის 14 ოქტომბერს კი იგი გადაუყვანიათ სადგურ ელიზავეტოლში (დღევანდელი კიროვპაბადი). თურა მძიმე იყო იმ დროს მემუხრუჭე-კონდუქტორად მუშაობა, მეტად ნათლად და ხატონად აგვიწერა მწერალმა დემნა შენგელაია:

„ბაბო-ბათუმის ამ ულევ გზაზე აქეთ მოსახვევს, იქით მოსახვევს და აღმართ-დაღმართს რა გამოლევდა... მარტივ თავისას რომ არ იშლიდა. ციოდა, ისე ციოდა, კარგი პატიოსანი ძაღლს შინიდან არ გააგებდა. თოვლში ჩაჩუმქრული, ღვთისა და კაცი-საგან დავიწყებული ეს ერთნაირი პატარ-პატარა სადგურები გულს აწვირებდნენ... ამ ორთქლმავალმაც ძალა წაიღო და ის იყო რაღაც ყოველ კვირზე: კანდისტორებო, თქვე ასეთებო, ისეთებო, თავქვე იწყება და მუხრუჭებს მოუჭირეთო! — კანდისტორები გაქანებული მატარებლის თავზე ჩნდებოდნენ, სახურავიდან სახურავზე, ამ მუხრუჭიდან იმ მუხრუჭამდე ვაგონ-ვაგონ ხტოდნენ, გარბოდნენ. მერე მიგდებას და სულის მოთქმას ვეღარ ასწრებდნენ, ისევ კივილი ატყდებოდა: ახლა აღმართი იწყება და მუხრუჭი მალე აუშვითო. ისევ ხტომა, ისევ სირბილი, იმის მაგიერ, რომ იტალიური ოპერის ვიღაც ნამხატვრალის ჯოვანა კორსოს ღილახანაში ნაშეგირდალ ფიროსმანანათ ახმახ ნიკალას ფერი ფუნჯით ეზავებინა, ვაგონ-ვაგონ ხტომა-სირბილში სული შინამდე ძლივს მოიტანა“¹.

ასეთი მძიმე მუშაობას ნიკო ფიროსმანიშვილი დაუავადყოფებია და ორი წლის შემდეგ. 1892 წლის 12 მაისს მას თხოვნით მიუმარტავს სადგურის უფროსისათვის: «Вследствие расстроенного моего здоровья, както: ревматизма, сильной болезнью груди, а также лихорадки, чаще других болезней, что могут подтвердит врачии как железнодорожные, так и частные, и по совету их, мне необходимо требуется проживать в г. Тифлисе; где я по совету докторов должен хотя бы одновременно принимать серные ванны для уничтожения ревматизма».

ჯანმრთელობაშერყეულ ნიკოს ხშირად უწევდა სამუშაოს გაცდენა. გაცდენასა და ყოველგვარ, სულ უმნიშვნელო დარღვევას კი მოსდევდა ჯარიმები: ფიროსმანიშვილის ფორმულარულ სიაში ჩაწერილია: «за неявку на поезд» — 2 рубля, «за неисполнение приказа дежурного» — 3 рубля, «за ослушание главного кондуктора» — 3 рубля, «за проезд безбилетного пассажира» — 3 рубля და ა. შ. ეს უკანასკნელი ჯარიმა იმით ყოფილა

¹ დემნა შენგელაია, ამბავი ფიროსმანისა, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1970 წ., № 1.

გამოწვეული, რომ ნიკოს თავის ღია ბაქანზე მგზავრი უნახავს. ვინ იცის, იქნებ მარტოობით გაბეზრებულს გზაზე ვინმესთან დალაპარაკება უნდოდა და იმიტირაც აიყვანა! და დაისაჯა. ჯარიმა ჯარმას მოსდევდა, ხელფასი კი თვეში მხოლოდ 15 მანეთი ჰქონდა.

რკინიგზაზე მუშაობის პერიოდში ნიკო ერთხელ, 1893 წლის 27 ივნისიდან 27 სექტემბრამდე აბასთუმანში ყოფილა სამჭურნალოდ. იქიდან დაბრუნებულს ერთდროული დახმარება უთხოვია სადგურის უფროსისათვის, თან დაურთავს აბასთუმნის ექიმების მიერ გაცემული ცნობა. მაგრამ დახმარების გაცემაზე მისთვის უარი უთქვამთ და განაწყენებულ ნიკოს პირველად მაშინ დაუწერია თხოვნა განთავისუფლებაზე. ეს იყო 1893 წლის 6 ნოემბერს. განცხადებაში იგი წერს: «Прослужив четыре года на вверенной Вам дороге, на ней я получил хронический насморк, а также грудную болезнь. Летом грудью страдаю, а зимой насморком, но насморк я получил от сильных поездных ветров и грудную болезнь от дурного климата, от уджарских болот, почему я на товарных поездах не могу служить, потому что, мне делается головная боль от холода, а также закрывается дыхание через нос».

ნიკო ითხოვდა დახმარებას, მაგრამ ამის ნაცვლად საექიმო კომისიას დაუდგენია, გაეკეთებინათ მისთვის პოლიპების ოპერაცია და სამუშაოზე დაეტოვებინათ. ნიკომ კვლავ ითხოვა განთავისუფლება. არ დაუცადა ბრძანებას განთავისუფლებაზე და 24 ნოემბერს უნებართვოდ წავიდა თბილისში. 4 დეკემბერს დაბრუნდა უკან. გადაბარა „სახაზინო ქონება“ — სასიგნალო დროშები და ფარანი — და ისევ თბილისში წავიდა. ოფიციალურად მისი რკინიგზის კონდუქტორობიდან განთავისუფლების ბრძანება 1893 წლის 30 დეკემბერს დაუწერიათ. განრისხებულ სადგურის უფროსს ნიკოს თხოვნაზე დაუწერია: «Не знаю, действительно ли Пиросманшвили болен, но увольнение его крайне желательно, так как его постовные болезни служат крайне плохим примером для других служащих...»

აი, ასე დამთავრდა ნიკო ფიროსმანიშვილის „მოღვაწეობა“ რკინიგზაზე. თუმცა ერთხელ კიდევ გაიღვა მისმა გვარმა რკინიგზის სამმართველოს საბუთებში. 1894 წლის 17 იანვრის ბრძანებით მისთვის 45 მანეთი მიუციათ.

დაავადებული, ჯანგატეხილი ამ ორიოდე კაპიკით წამოსულა იქიდან და რას აკეთებდა შემდგომ, ამაზე წერენ კირილე ზდანევიჩი, დიმიტრი შევარდნაძე, გიორგი ლეონიძე, ვასო ჩაჩანიძე და სხვები. მაგრამ ბევრი რამ მაინც ვერ აღუდგენიათ ფიროსმანის ბიოგრაფებს. არც თავიდან, კრთონოლოგიური თანმიმდევრობით არ არის ცნობილი ცხოვრება ნიკო ფიროსმანისა. თავი რომ დავანებოთ დაბადება-გარდაცვალების თარიღებს, ნისლის საბურველითაა მოცული ის წლები, როცა ნიკო საბოლოოდ წამოვიდა ქალანთაროვების

ოჯახიდან და დამოუკიდებელ ცხოვრებას შეუდგა. იგონებენ, შევირ-
დად იყო მხატვარ ბაშინჯალიანთან, შემდეგ ზაზიაშვილთან და გე-
ზერნიქსთან ერთად სამხატვრო სახელოსნო კქონდაო გახსნილი;
ანდა ვინ იყო ის იტალიური ოპერის ვილაც სამხატვროალი ჯოვანა
კორსო, რომელსაც დემნა შენგელაია ახსენებს? მართლა არსებობდა
იგი, თუ მწერლის გამოწავონია? თითქოს უმნიშვნელო დეტალია,
მაგრამ მაინც საინტერესოა, რა სახის დავა მოუვიდა ნიკოს სპარ-
სეთის კონსულთან, რომელზეც ფიროსმანის ნაცნობები ლაპარაკო-
ბენ თავიანთ მოგონებებში და რომელზეც თურმე თბილისის გაზე-
თებშიაც დაუწერიათ. დასაზუსტებელია ბევრი იმ შენობის ადგილ-
მდებარეობა, რომლებსაც ნიკოს ბიოგრაფები ახსენებენ. იქნებ ჯე-
რაც არსებობს, არ დაუნგრევიათ, არ შეწირვია ქალაქის განახლება-
რეკონსტრუქციას, ისევე, როგორც დაინგრა რიყის ის შენობები,
რომელთა ფოტოები ამ კრებულში ჩაერთეთ. ყველა იმ დუქანსა თუ
„ტრახტირს“ რომ თავი დავანებოთ, სადაც ნიკოს უხატია, იმის
ცოდნაც ზომ საინტერესოა, ველიამინოვის ქუჩაზე (დღევანდელი
შალვა დადიანის ქუჩა) სად კქონდათ სამხატვრო სახელოსნო ნიკოს
და ზაზიაშვილს? შემდეგ გეზერნიქს შეუამხანაგდაო — იმავე შენო-
ბაში იყვნენ, თუ სხვაგან სადმე, თუნდაც კირილე ზდანევიჩის ნახ-
სენებ „ეკლიან ხეში“ ვერის ხიდთან?

ბევრი სხვა კითხვაც ებადება ფიროსმანის ბიოგრაფიით დაინ-
ტერესებულ ადამიანს.

ფიროსმანი თბილისელი ხელოსნების, მუშების, მედუქნეების,
ორთაჭალისა თუ რიყის „ტრახტირების“ და სალხინო სახლების
მუდმივ მშინახეთა წრეში კარგად იყო ცნობილი, მაგრამ მას მხო-
ლოდ ასე იგონებენ ისინი: „საწყალი ნიკალა“, „მხატვარი ნიკალა“,
ჩუმი, წყნარი ადამიანი იყო, მუდამ ფიქრებში გართულს ბევრი ლა-
პარაკი არ უყვარდა, ხათრიანი და შემბრალე, თავის ნაცვამ
შემოხეულ ხალხსაც არ დაიშურებდა სხვისთვის, თუ დასჭირდე-
ბოდა.

1984 წლის სექტემბრის ბოლო რიცხვებში თბილისის სახელმ-
წიფო უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზის ფოიეში მოეწყო მხატვარ
დავით კაკაბაძის ფოტო-ხელოვნებისადმი მიძღვნილი გამოფენა. ამ
გამოფენამ ერთხელ კიდევ მიგვახსენა ფიროსმანის ბიოგრაფიისაკენ.
დავით კაკაბაძემ, ფიროსმანის ერთ-ერთმა დიდმა დამფასებელმა,
ლადო გუდიაშვილთან და გიორგი ლეონიძესთან ერთად მოიარა
ფიროსმანიშვილთან დაკავშირებული ადგილები, ესაუბრა ფიროს-
მანის თანამედროვეებს და ფოტოზე აღბეჭდა ისინი. აი ბეგო (ბეგ-
ლარ) სტეფანეს ძე ეკიევი, რომელსაც გიორგი ლეონიძესთან საუ-
ბარში ფიროსმანზე უთქვამს: „ანგელოზი ეჯდა სწორედ ფუნჯში!
აფსუს ნიკალაო! იმნაირი მხატვარი ჩვენს ქალაქს არც ჰყოლია, არც
ეყოლება!“ აი, ის სახლი ფოთის ქუჩა № 35-ში, სადაც ერთხანს

ღამეს ათევდა ფიროსმანი. აი, თვით ლადოც, ამ სახლის ჩანახატის კეთებისას. „მხოლოდ კაკაბაძეს მოუვიდა აზრად ფოტოს სახით, დოკუმენტურად აესახა და შთამომავლობისათვის შეენარჩუნებინა ყველაფერი ის, რაც დაკავშირებული იყო ფიროსმანთან და ჯერ კიდევ ცოცხლობდა“¹, — წერს პარმენ მარგველაშვილი ამ გამოფენის შესახებ გაზეთ „თბილისის უნივერსიტეტი“-ში. სახლი ფოთის ქუჩა № 35-ში ქუჩის რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებით 1973 წელს დაანგრეს. 1964 წელს კი ჟურნალ „დროშაში“ (№ 3) ლადო გუდიაშვილი წერდა: „მიდიან წლები და ნელ-ნელა იწურება ყოველგვარი შესაძლებლობა, რათა სრულყოფილად, უფრო მკაფიოდ და ნათლად წარმოვიდგინოთ მთელი ცხოვრება ბედით დაჩაგრული, მაგრამ ბუნებითა და სულით მდიდარი, ხალხის წიაღიდან გამოსული დიდებული მხატვრისა“.

მასალა, რომელიც ამ კრებულში შევიდა, სხვადასხვა დროს გააოქვეყნებული იყო სხვადასხვა წიგნებსა და ჟურნალ-გაზეთებში². ისინი საყოველთაოდაა ცნობილი და ფიროსმანის ბიოგრაფიის მკვლევართათვის ახალი არაფერია, მაგრამ ფიროსმანის ცხოვრებითა და შემოქმედებით დაინტერესებულ ახალგაზრდობას ასე თავმოყრილი სახით ამ მასალის გაცნობა უთუოდ დიდ სამსახურს გაუწევს. მას შესაძლებლობა ექნება, თვალი გაადევნოს, როგორ გარემოში, როგორ ადამიანებთან უხდებოდა მას ცხოვრება, წარმოდგენა შეექმნება მის ინტელექტზე, სინამდვილის მისეულ საოცარ აღქმაზე, რომ მას ბუნებისაგან ჰქონდა მომადლებული სიყვარული ხელოვნებისადმი — რა დარგიც უნდა ყოფილიყო: კლასიკური თუ ქართული ხალხური მუსიკა, თეატრი თუ ფერწერა. უყვარდა ქართული მწერლობა, ზეპირად იცოდა ქართული პოეზიის შედეერები და იყო დიდი პატრიოტი თავისი ქვეყნისა. საქართველოს ისტორია ლაღდებს ბევრი მისი სურათიდან, გატაცებით კმნიდა დიდებულ წინაპართა პორტრეტებს და ამ დიდი სიყვარულის დასტურად ჟღერს ის სიტყვებიც, რომელიც მას უთქვამს პასუხად იმისა, გინდა, საფრანგეთში წაგიყვანოთო?

„ჩემს საქართველოდამ მე არსად წავალ!“

მ ა რ ი ნ ე ს ო ხ ა ძ ე

¹ პ. მარგველაშვილი, დავით კაკაბაძე და ნიკო ფიროსმანი, გაზეთ „თბილისის უნივერსიტეტი“, 1984., 2/IX.

² ნიკო ფიროსმანიშვილზე მოგონებებში გვარები უცვლელადაა დატოვებული, როგორც ავტორებს ჰქონდათ.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ტიციან ტაბიძე — ნიკო ფიროსმანი .	5
დიმიტრი (დიტო) შევარდნაძე — მოგონება . . .	20
შალვა დადიანი — შალვა აფხაიძისადმი მოწერილი წერილი ქიზიყიდან	23
კირილე ზდანევიჩი — ნიკო ფიროსმანიშვილი .	27
ლადო გუდიაშვილი — შეხვედრა ფიროსმანთან .	49
გიორგი ლეონიძე — ცხოვრება ფიროსმანისა .	55
ვ. ბუთლიაშვილი — ნიკო ფიროსმანი . . .	104
ვასო ჩაჩანიძე — მოგონებანი ნიკო ფიროსმანზე .	112
ნიკა აგიაშვილი — ფიროსმანის მეგობარი .	137
მ. სოხაძე — ბოლოსიტყვაობა	156

